

MED HELSEKOFFERTEN PÅ SLEP

Et prosjekt på innemarkedet

av Astrid Renland

FORORD

Pro Sentret har gjennom noen år nå bidratt med et helsefremmende arbeid blant kvinner og menn som selger sex på det såkalte innendørsmarkedet i Norge.

Vi hadde behov for en noe grundigere oppsummering av arbeidet og hyret inn Astrid Renland til å gjøre jobben. Siden hun er kriminolog, bærer naturligvis rapporten preg av det. En sosionom, sykepleier eller psykolog ville sikkert beskrevet arbeidet med sine briller.

Astrid har fått frie tøyler. Vi synes rapporten inneholder mange spennende diskusjoner både om hvilke faglige tilnærminger som kan være gode i møte med innendørsmarkedet og ikke minst refleksjoner rundt våre holdninger og politikk i møte med de utenlandske kvinnene i prostitusjon. Dette markedet er i kraftig vekst i Norge og vi har på ingen måte drøftet ferdig eller kommet fram til en endelig strategi for å møte denne utfordringen. For Pro Sentret er det viktig at Norge ikke utvikler tiltak og strategier som legger sten til byrden for de kvinnene som kommer hit, men ser til at de får en respektfull behandling og at deres menneskerettigheter blir ivaretatt.

Denne rapporten kan forhåpentligvis være et bidrag i den offentlige diskusjonen vi må ha på dette feltet.

Oslo, 4.3.02

Liv Jessen (sign.)

Leder

INNHOOLD

FORORD	2
1. INNLEDNING	7
Pro Sentrets virksomhet	8
2. PROSTITUSJON	10
Prostitusjonsarenaer	13
Eksisterende kunnskap om prostitusjon i Norge	15
Offentlig regulering av prostitusjon	18
3. GLOBAL SEXHANDEL	22
Utenlandsk prostitusjon	23
Den migrasjonsrelaterte prostitusjonen og trafficking	25
Internasjonalt samarbeid og lovgivning	27
<i>Konvensjoner mot menneskehandel</i>	28
<i>Prostitusjon sett i lys av menneskerettigheter</i>	29
<i>Lovgivning og rettspraksis</i>	31
4. HELSEPROSJEKTETS IDEOLOGISKE BAKGRUNN OG OVERBYGNING	34
Prostitusjon og helse	35
Empowerment – rettighetstenkning	36
Med fokus på omkostningene	38
5. METODISKE BETRAKTNINGER OG TILNÆRMINGER	41
Med helsekofferten på slep	42
Prosjektansvarlig- og medarbeidere	43
<i>Cultural mediator</i>	44
<i>Peer-education</i>	45
Andre aktører i prostitusjonsmarkedet	47
Oppsøkende virksomhet og andre metoder for etablering av kontakt	50
<i>Nøkkelpersoner, jungeltelegraf og ord som går rundt</i>	51
<i>Ut i feltet – eller å opptre på aktørenes territorium</i>	53

6. RESULTATER I TEKST OG TALL	57
Noen få hektiske timer én dag i uken	58
Kunder som tar kontakt	59
Helseprosjektets erfaringer fra tirsdagskvelder	60
<i>Utvikling og endringer på innendørsmarkedet</i>	61
<i>Hvem organiserer og hvordan organiseres de ulike arenaene?</i>	64
<i>Om helse og beskyttelse</i>	66
7. FORTELLINGER FRA INNENDØRSMARKEDET	69
Mange former for isolasjon og ustabile allianser	69
<i>Prostitusjon - en løsning på økonomiske behov</i>	70
<i>Om å leve to liv – et i prostitusjon og et utenfor</i>	72
<i>Psykisk stress og rus</i>	75
Offer eller utøver: kvinners møte med politiet	77
8. AVSLUTNING	81
SAMMENDRAG	86
LITTERATUR	89

1. INNLEDNING

Denne rapporten bygger på Pro Sentrets helseprosjekt på innendørsmarkedet i prostitusjonen. Innendørsmarkedet er den prostitusjonsarenaen som per i dag er mest preget av ekspansjon som følge av den migrasjonsrelaterte prostitusjonen. Pro Sentret anslår at det er mellom 3000 og 3500 prostituerte i Norge i dag, og at utenlandsk prostitusjon utgjør 50 % av det totale markedet. Siktemålet med helseprosjektet er å forebygge HIV/AIDS og andre seksuelt overførbare sykdommer ved å gi råd og veiledning om smittevern, seksuell risikoatferd og sikker sex. Helseprosjektet er i tillegg en metode for å få kontakt med aktørene på den delen av prostitusjonsarenaen som man generelt har lite innsyn i og kunnskap om, og som er preget av høy grad av mobilitet både innenfor og mellom landegrensene. Pro Sentrets helseprosjekt tar utgangspunkt i en tilnærming der skadereduserende tiltak er kombinert med et menneskerettighetsperspektiv. En viktig del av innholdet i helseprosjektet er at prostituerte skal få økt livsstandard gjennom ivaretagelse av egen helse, og ved å styrke deres sosiale og politiske posisjon gjennom informasjon om sosiale, økonomiske og juridiske rettigheter.

Helseprosjektet er ett ledd i det europeiske helsenettverket EUROPAP/TAMPEP (*European Intervention Projects AIDS Prevention for Prostitutes/Transnational AIDS / STD Prevention among Migrant Prostitutes in Europe*). EUROPAP ble etablert i 1993, og har som formål å støtte og utvikle smitteforebyggende initiativer samt vurdere tiltak i forhold til prostitusjon. TAMPEP ble opprettet i 1993, og er et europeisk forsknings- og handlingsprosjekt som retter seg mot den migrasjonsrelaterte prostitusjonen. Liv Jessen, leder ved Pro Sentret, har representert Norge i nettverket. Helseprosjektet er finansert gjennom EU-midler, Fylkeslegen i Oslo og av Pro Sentrets egne midler.

Følgende presentasjon og oppsummering av helseprosjektet er basert på referater og rapporter som prosjekttemaet har nedtegnet underveis, og samtaler jeg har hatt med prosjektmedarbeiderne. Som nasjonalt kompetansesenter skal Pro Sentret gjennom sitt arbeid sikre metodisk og faglig utvikling, og helseprosjektets bruk av empowermentmodellen representerer en ny tilnærming til prostitusjon som bryter med den tradisjonelle behandlingstanken. Jeg har derfor valgt å presentere helseprosjektets arbeid og resultater i lys av den faglige og metodiske tilnærmingen som empowermentmodellen bygger på. Prostitusjon har gått fra å være et lokalt til internasjonalt fenomen, og empowermentmodellen

har blitt utviklet på bakgrunn av faktorer som den stadig økende migrasjonsrelaterte prostitusjonen, trafficking og HIV/AIDS-forebyggende arbeid i prostitusjonsmiljøene.

Prostitusjon er et politisk spørsmål, og empowermentmodellen representerer i tillegg til en ny faglig og metodisk tilnærming, en politisk stilling til forståelsen av og holdninger til prostitusjon. Jeg har derfor valgt å redegjøre for de diskusjonene og problemstillingene som preger samtidens prostitusjonsdebatt. Mitt utgangspunkt er at prostitusjon er et politiske komplekst og kontroversielt tema som må ses i sammenheng med den samfunnsmessige konteksten den skjer i.

Pro Sentrets virksomhet

Pro Sentret ble etablert i 1983, og er både et sosialt hjelpetiltak og et kompetansesenter med riksdekkende oppgaver. Driften av Pro Sentret er finansiert av kommunale og statlige midler. På landsbasis utgjør Pro Sentret ett av fem hjelpetiltak for prostituerte. Tre av dem er lokalisert til Oslo som i tillegg til Pro Sentret har Natthjemmet og Nadheim, som er drevet av Kirkens Bymisjon. De to andre hjelpetiltakene er lokalisert til Bergen og Stavanger. Felles for alle hjelpetiltakene er at de er lavterskeltilbud som retter seg mot den rusrelaterte prostitusjonen.

Pro Sentret driver tiltak i form av oppsøkende arbeid i prostitusjonsmiljøet, poliklinisk arbeid, og et lavterskeltilbud for kvinner med prostitusjonserfaringer. Den oppsøkende virksomheten består, i tillegg til å knytte kontakter med aktørene, av HIV/AIDS forebyggende arbeid, krisearbeid og rådgivning. Det polikliniske tilbudet består av rådgivning, støtte, terapeutisk arbeid, rehabilitering og attføringsarbeid, og er et tilbud til enkeltpersoner av begge kjønn og par.

Det lokale arbeidet har først og fremst vært rettet mot gateprostitusjonsmiljøet som er preget av kvinner og menn med rusproblemer. På Varmestua kan kvinnene ta seg en pause, få seg mat og drikke, vaske klær, hvile ut, snakke, låne telefon, hente kondomer og glidekrem. I

tillegg til Pro Sentrets egen sykepleier, kan brukerne gjennom Feltpleien, som ligger under Rusmiddeletaten i Oslo kommune, få medisinsk behandling og hjelp.¹

Som kompetansesenter har Pro Sentret som oppgave å gi landsdekkende veilednings- og kunnskapsformidling om prostitusjon blant menn, kvinner og barn. Pro Sentret formidler kunnskap om årsaker til og skadevirkninger av prostitusjon, og gir råd og veiledning til andre offentlige instanser og prostituerte over hele landet. Pro Sentret skal holde seg ajour med fagutvikling nasjonalt og internasjonalt, og bistå aktuelle utdanningsinstitusjoner med materiale og undervisning.

Etableringen av Pro Sentret var forankret i den skandinaviske prostitusjonsforskningen på slutten av 1970- og begynnelsen av 1980-tallet. Det var spesielt den norske og svenske prostitusjonsforskningen som preget synet på prostitusjon, og la premissene for etableringen av sosialpolitiske hjelpetiltak (Hennum og Ljøkjell 1994). Formålet var å bekjempe prostitusjon gjennom sosiale innsatser og rehabilitering av prostituerte. Som en følge av mange års erfaring har Pro Sentret endret grunnsyn fra en prinsipiell holdning mot prostitusjon til et grunnsyn som tar utgangspunkt i menneskeverd og rettigheter. I dag jobber Pro Sentret på flere nivåer der forebygging, rehabilitering og skadereduksjon, og hjelp til å mestre nåværende eller forhenværende prostitusjonserfaringer, inngår i virksomheten. Virksomheten tar utgangspunkt i et likestillingsperspektiv, og en tilnærming som bygger på en fordomsfri og respektfull holdning til prostituerte.

¹ Feltpleien er et skadereduksjonstiltak for rusmisbrukere i Oslo. Feltpleien skal ta seg av akutte helseproblemer og fungere som et bindeledd mellom denne gruppen og det øvrige helsetilbudet.

2. PROSTITUSJON

Prostitusjon er et komplekst og politisk kontroversielt tema som rommer et mangfold av narrativer. Pro Sentret definerer det som kjøp og salg av seksuelle tjenester, og har med det fokus på selve handlingen som er en kommersiell seksuell relasjon. Prostitusjon er både en beskrivelse av en reell handling, og en samfunnsinstitusjon som involverer konstituering av spesifikke roller (Macmillan Dictionary of Anthropology 1986). Rollene er karakterisert ved et mangfold av særskilte trekk spesielt i forhold til kjønn og status, og som ikke har noe med selve handlingen å gjøre. Prostitusjon symboliserer en avvikende form for seksualitet som i noen kulturer blir sett på som hellig, men som i de fleste kulturer er knyttet til sosialt stigma. Sosialt stigma er ikke entydig, men kontekstuell, og varierer i forhold til hvordan kjønn og seksualitet organiseres i ulike kulturer. Det vil si at den vestlige prostitusjonsdiskursen ikke er universell og naturgitt, men konstituert gjennom historiske, kulturelle, politiske og sosiale strukturer (Järvinen 1993).

Et kort overblikk over vestlig kulturhistorie viser at prostitusjon har symbolisert en avvikende form for seksualitet, og at det er den prostituerte som har båret skammen, stigmaet og samfunnets fordømmelse (Renland 2001). I middelalderen så den katolske kirken på den prostituerte som et nødvendig onde på linje med kloakk: En plass måtte menn tømme seg. I følge protestantismen var prostituerte djevelens utsendte medarbeider: Den prostituerte var en trussel for menns relasjon til Gud, og var derfor regnet som farlig. Med den moderne vitenskapen fikk seksualiteten en annen betydning, og den prostituerte en ny rolle. På slutten av 1700-tallet oppsto den prostituerte som et sosialmedisinsk kasus. 1800-tallets store prostitusjonsforsker, kriminalantropologen Cesare Lombroso, hevdet at prostituerte var en abnorm og degenerert utgave av den normale kvinnen: Prostitusjon var et brudd med de naturlige instinktene som skapte kvinneligheten: bluferdighet og morskjærlighet. Med kvinneforskningens inntog på 1970-tallet ble prostitusjon klassifisert under kategorien seksualisert vold mot kvinner. Kvinnebevegelsen på 1970-tallet tok opp tråden fra kvinne- og arbeiderbevegelsen på slutten av 1800-tallet da den prostituerte figurerte som symbol på kvinners lave sosiale posisjon i samfunnet generelt, og på utnyttelse av arbeiderklassens kvinner spesielt. Den prostituerte fremsto i ny drakt. Nå som hjelpeløst offer for maktrelasjoner mellom kjønnene, og som et symbol på og manifest av den strukturelle

underordningen av det feminine kjønn. Det var ikke bare middelklassens døtre som deltok i kvinneopprøret på 1970-tallet, prostituerte organiserte seg og krevde sosial aksept og retten til et verdig liv uten vold, mishandling, og trakassering fra kunder og politi (Høigård 1985). I løpet av en 15 års periode (1975-1990) har prostituerte etablert egne organisasjoner i de fleste deler av verden (Renland 2001).

Den moderne prostitusjonsdiskursen er konstituert av et gjensidig samspill mellom makt og kunnskap. Det vil si at den meningen som er tillagt prostitusjon er både en sosial og språklig konstruksjon som er formet av et komplekst samspill mellom allmenne oppfatninger, politiske strategier og vitenskapens kunnskapsproduksjon. Politisk har prostitusjonen siden 1800-tallet vært et felt for offentlig regulering av, og forhandlinger og konflikter om, normer for seksuell atferd og relasjoner mellom kjønnene. Den vitenskapelige diskursen har konstituert den prostituerte som enten biologisk, psykisk eller sosialt avvikende fra andre kvinner (Phoenix 1999). Som objekt for kunnskapen har den prostituerte som avviksfigur vært symbolbærer for normalisering og disiplinering av det moderne subjekt (Foucault 1995). Det vil si at det er gjennom fokuset på avviket at det normale konstitueres. Vår forståelse av prostitusjon kan ikke løsrives fra den samfunnsmessige konteksten som prostitusjon skjer i, og forståelsen gjenspeiler ikke virkeligheten, den skaper den. Prostitusjon er ikke bare en fortelling om kommersielle seksuelle relasjoner, det er også en fortelling om det kompliserte spillet mellom makt og seksualitet (Järvinen 1993).

I løpet av de to siste tiårene har den faglig og politiske tilnærmingen til prostitusjon gått fra å være en konflikt mellom feministisk/patriarkalsk forståelse til en konflikt mellom ulike feministiske perspektiver (Renland 2001). Feministiske tilnærminger til prostitusjon kan grovt sett deles opp i to leire, likeverdsfeminisme og likhetsfeminisme, som følger ulike ideologiske perspektiver på årsaken til og målet med kvinnekampen (Bjerrum Nielsen 1998).

Den konflikten som de to feministiske perspektivene formidler har fulgt feminismen siden 1800-tallet, og illustreres gjennom skillet mellom borgerlig og radikale kvinnesaksforkjempere. Benevnelsen borgerlig og radikal betyr ikke at de representerte ulike sosiale grupper, datidens kvinneopprør var i likhet med 1970-tallets kvinneopprør befolket med hvite vestlige middelklassekvinner. Det som er interessant med samtidens konflikt, som blant annet spørsmålet om regulering av prostitusjon har reist, er at motstanden mot det dominerende feministiske perspektivet kommer fra svarte kvinner, kvinner som jobber i

prostituasjon, kvinner fra fattige regioner osv. Det vil si at vi kan snakke om et opprør nedenfra mot den maktposisjon som hvite vestlige middelklassekvinner har inntatt i feministiske/kvinnepolitiske spørsmål på både lokalt og globalt nivå (Smart 1995).

Med hensyn til dagens konflikter vedrørende prostituasjon er den ene leiren representert av den vestlige feministiske anti-porno og prostituasjonsbevegelsen, mens den andre leiren i hovedsak er representert av kvinne- og feministorganisasjoner fra ikke-vestlige land. Prostituertes interesseorganisasjoner utgjør en tredje aktør, og i motsetning til de feministiske leirene som strides om definisjonene frivillig versus tvungen prostituasjon, er disse i hovedsak opptatt av rettigheter og krever at prostituasjon må avkriminaliseres, og reguleres i henhold til formelle og legale arbeidsstandarder (Doezema 1999). En annen betegnelse på de to hovedleirene er nyabolisjonistene og nyreglementaristene, som er en fellesbetegnelse på ulike grupper som henholdsvis ønsker et forbud mot prostituasjon og rettigheter for prostituerte (Renland 2001).² Det er som sagt en fellesbetegnelse på to ulike tilnærminger til prostituasjon, og selv om den nyabolisjonistiske diskurs bygger på et radikalfeministisk perspektiv betyr det ikke at alle som tilkjenner seg denne retningen er radikalfeminister. Nyabolisjonistene rommer alt fra konservative kristne til radikale politiske grupper på venstresiden. Det samme gjelder nyreglementaristene – å fokusere på menneskerettigheter og verdighet betyr nødvendigvis ikke at man stiller seg bak kravet om at prostituasjon må bli definert som arbeid.

Den feministiske definisjonen av prostituasjon som seksualisert vold mot kvinner, og synet på den prostituerte som offer for menns makt og vold, representerer i dag den dominerende vestlige prostituasjonsdiskursen – den har blitt et kulturelt hegemoni (Smart 1995). Denne definisjonen reiser en rekke problemstillinger, og spesielt er offerperspektivet utfordret av motstandere blant annet i forhold til temaer som; den prostituerte som passivt objekt eller handlende subjekt; frivillig/tvang; makt/avmakt; reproduksjon av hore/madonna dikotomien. Det har også blitt reist kritikk mot at den dominerende prostituasjonsdiskursen reduserer de samfunnsmessige forholdene som påvirker utvikling og endring av prostituasjonsmarkedet fordi man har lagt vekt på sosiale og ikke økonomiske variabler (Altink 1995). Kravet om kriminalisering av etterspørselsiden har reist spørsmål om hvorvidt rettssystemet er en egnet

² Begrepsboken nyabolisjonister og nyreglementarister illustrerer en endring fra konservativ/tradisjonell til feministisk kritikk av prostituasjon. Nyabolisjonistene illustrerer en videreføring av den vestlige abolisjonismen som ble etablert på 1800-tallet. Nyreglementaristene krever, i motsetning til 1800-tallets reglementeringssystem som var opptatt av hygienekontroll og samfunnsvern, rettssikkerhet, rettigheter og sosial aksept av kvinner (og menn) som jobber i prostituasjon.

hjelpedisiplin for feminismen i kampen for kvinners frigjøring (Smart 1995). Tradisjonelt har lover som har hatt til hensikt å beskytte kvinner blitt brukt i mot kvinner, og i den grad kvinner er representert i lovgivningen er det nettopp i forhold til regulering og kontroll av kvinners kropp.

Prostitusjonsarenaer

Det er vanlig å skille mellom to ulike arenaer for prostitusjon, utendørs- og innendørsmarkedet. Førstnevnte omfatter i hovedsak gateprostitusjon, men også parker, offentlig toalett, togstasjoner og kjøpesentre, som er prostitusjonsarenaer for også barn og unge, inngår i kategorien. Sistnevnte omfatter massasjeinstitutt, leiligheter, restaurant-, klubb- og barprostitusjon, escorteservice, Internett- og tele- og mobilprostitusjon. Differensieringen mellom de ulike plassene er ikke entydig verken med hensyn til bevegelse blant prostituerte eller kunder, men viser til ulike former for og organisering av prostitusjon.

I den sosio-økonomiske inndelingen av prostitusjonsmarkedet fremstår gateprostitusjon som lavest i prostitusjonshierarkiet. Tanken har vært at markedet kan tegnes opp som en pyramide der escorte- og callgirlservice utgjør det høyeste nivået med minst omfang, mens gateprostitusjonen er på det laveste nivået og med størst omfang (Skilbrei 1998). Den hierarkiske oppdelingen finner man beskrevet fra gamle Hellas der hetærene var på toppen og slavekvinnene var på bunn av hierarkiet. Det norske reglementeringssystemet, som fant sted på 1800-tallet, opererte med lignende inndeling. Systemet differensierte mellom tre grupper: Bordellpikene var pålagt ukentlig legek kontroll, privatboende offentlige kvinner hver 14. dag, mens den siste gruppen, de hemmelige prostituerte, i stor grad var unndratt kontrollen (Ringdal 1997).

Den sosio-økonomiske inndelingen korresponderer på den ene siden med det moderne samfunnets dobbelmoral og synet på den prostituerte som verdig/uverdigg offer. Det vil si at det er de mest utslåtte som har vært utsatt for sosialt stigma, og hatt rollen som symbolbærer for prostitusjonens elendighet. Siden 1980-tallet har gateprostitusjon vært dominert av den rusrelaterte prostitusjonen. Den rusrelaterte prostitusjonen er svært synlig både for øvrigheten og allmennheten i all sin elendighet og har bidratt til at den dominerende kunnskap om prostitusjon er basert på et generelt bilde av den ”narkomane prostituerte”. Rusavhengigheten

har hatt rolle som både årsak til og skadevirkning av prostitusjon, og spiller en sentral rolle i offerdiskursen. Den prostituerte anses som et offer som ikke har annen utvei enn å prostituere seg for å skaffe penger til stoff, mens prostituerte som ikke er rusavhengige betraktes med forakt (Jensen mfl. 1990).

På den andre siden illustrerer den sosio-økonomiske inndelingen at prostitusjon ikke er et entydig fenomen, men skjer under ulike forhold og med ulike aktører. Prostitusjonsarenaer endrer seg blant annet på bakgrunn av kontroll og overvåkning, og vekst på en arena innebærer nedgang på en annen arena (Järvinen 1993). Endringene er også betinget av etterspørsel, og under norsk storhetstid som sjøfarts- og fiskenasjon inngikk for eksempel kategorier som kaiprostitusjon og båtpiker i klassifiseringen av ulike prostitusjonsarenaer (se bl.a. Martinussen 1967). I dag er ikke disse kategoriene en del av vokabularet når man snakker om prostitusjonsarenaer.

Siden 1970-tallet har gateprostitusjon og innendørsprostitusjon vært i stadig endring med hensyn til rekruttering og omfang. På 1970-tallet var det vekst på innendørsmarkedet, men denne avtok i løpet av 1980-tallet da veksten var størst i gateprostitusjonen (Høigård og Finstad 1986). Økningen av gateprostitusjonen kan i stor grad tilskrives en økning i den rusrelaterte prostitusjonen (Jensen mfl. 1990). Det vil si at narkomane kvinner som finansierte sitt rusbruk med prostitusjon var en ny gruppe som kom til på slutten av 1970- og begynnelsen av 1980-tallet.

Fra begynnelsen av 1990-tallet skjedde det en igjen en vekst på innendørsmarkedet med oppblomstringen av massasjeinstitutt. Rekrutteringen kan tilskrives at massasjeinstitutt hadde nyhetens verdi, men også som en følge av endringer av gateprostitusjonsmiljøet (Skilbrei 1998). På midten av 1990-tallet anslo man at det var mellom 40 – 50 massasjeinstitutt i Oslo, mens det på tampen av tiåret var 10-15 steder (Skilbrei 1999). Nedgangen i antall massasjeinstitutt kan tilskrives stor mediadekning og aktivt press fra nabo- og kvinneaksjoner. Det bidro til at Oslo kommune satte i gang tiltak for å regulere instituttene (Pro Sentret 1999). Nedgangen kan kanskje også tilskrives at det ble for mange steder, og at tilbudssiden ble større enn etterspørselsiden i Oslo (Skilbrei 1999).

Regulering fører som sagt ikke til at prostitusjonen forsvinner, den endrer form. Kontrollen av massasjeinstituttene bidro til en ekspansjon av leilighets- og mobilprostitusjonen. Spesielt

sistnevnte har vært i vekst og understøtter Skilbreis syn om at markedet i Oslo fikk for stor konkurranse. I dag er utviklingen størst på innendørsmarkedet, spesielt i forhold til den migrasjonsrelaterede prostitusjonen.

Eksisterende kunnskap om prostitusjon i Norge

Den eksisterende forskningsbaserte kunnskapen om prostitusjon har tatt utgangspunkt i tre ulike miljøer: rusrelatert gateprostitusjonen, prostitusjon på massasjeinstitutter og leilighetsprostitusjon (se Morten Müller-Nilssen 1996, Skilbrei 1998, Høigård og Finstad 1985, Finstad mfl. 1982). Gateprostitusjonen foregår på "Strøket" som omfatter bestemte gater i sentrum av Oslo, og man kan si at gateprostitusjon karakteriseres ved at den foregår på et velkjent og avgrenset område fordi stabiliteten i plasseringen av gateprostitusjonen er forutsetningen for at det skapes forbindelse mellom selger og kunde (Jensen mfl. 1990).

Innendørsmarkedet beskrives som "den skjulte prostitusjon". Det er en sannhet med modifikasjoner og handler nok mer om at det er den delen av prostitusjon som ikke er synlig for det blotte øyet, og til en viss grad unndratt den offentlige sfære. Utendørsmarkedet er synlig på flere måter ved at tilbud, etterspørsel og forhandlingen om selve transaksjonen foregår rimelig indiskré for de som beveger seg i bestemte strøk av Oslo sentrum.

Gateprostitusjonsmiljøet har som sagt siden 1980-tallet vært dominert av kvinner og menn med rusproblemer, og det har bidratt til at det offentlige har godt innsyn i og mye kunnskap om denne gruppen. I kontrast til gateprostitusjonen er innendørsmarkedet mindre tilgjengelig for offentlig innsyn. Ser man imidlertid på annonseringen fremstår innendørsarenaen som alt annet enn skjult: I tabloidpressen, på Internett og i bransjerettete magasiner finner man annonseringer av sexhandelens mangfoldige tilbud.

Den eksisterende prostitusjonsforskningen viser forskjeller mellom gateprostitusjonsmiljøet og innendørsmarkedet med hensyn til variabler som debutalder, rekruttering, livssituasjon og risikoutsetting. Her må vi ta med forbehold at forskningen på gateprostitusjonen har vært med utgangspunkt i det rusrelaterede prostitusjonsmiljøet, og at i studiene av innendørsmarkedet, har utvalget av informantene i hovedsak vært norske kvinner.

Med hensyn til debutalder oppgir informantene på innendørsarenaen å ha en høyere debutalder enn det man finner i gateprostitusjonen. I studiene til May Len Skilbrei (1998) og Morten Müller-Nilssen (1996) er gjennomsnittlig debutalder på henholdsvis 26,5 år og 26,8 år. Årsaken til at den blir såpass høy skyldes at det er noen som har hatt sin debut i forholdsvis høy alder, men det i følge forfatterne oppgir informantene å ha vært fra 20 år og oppover når de startet å jobbe i prostitusjon. Studier av gateprostitusjon viser en gjennomsnittlig debutalder på 15,5 år (Høigård og Finstad 1985). Pro Sentrets kartlegging "Ung prostitusjonsdebut" (1998) viser at utvalgets informanter debuterte da de var 14,5 år gamle. En rapport fra 1996 som tar for seg debutalder viser at 30 % av gateprostituerte (kvinner og menn) hadde hatt prostitusjonserfaringer før de fylte 16 år (Pro Sentret 1996).

På innendørsmarkedet formidler kvinnene at de har valgt prostitusjon som kilde til inntekt etter nøye overveielser, mens studier av gateprostitusjon viser at veien ut i prostitusjon ofte handler om en prosess der kjennskap til miljøet er kombinert med andre sosiale problemer knyttet til familie, venner og/eller skole (Skilbrei 1998, Müller-Nilssen 1996, Høigård og Finstad 1985, Finstad mfl. 1982). I følge Skilbrei formidler informantene på innendørsmarkedet at de har tatt kontakt etter at de hadde sett annonsering fra massasjeinstitutt. Det kan, som Skilbrei peker på, ses i sammenheng med at massasjeinstituttene da var forholdsvis nyetablert, og at etter hvert vil den dominerende rekruttering være basert på kjennskap. En del har også startet med å jobbe som resepsjonist på massasjeinstitutter, og etter hvert gått over til å selge massasje og seksuelle tjenester.

I følge den eksisterende prostitusjonsforskningen finner man ikke de samme rusproblemene på innendørsmarkedet som i gateprostitusjonen. Dette skyldes flere faktorer som at gateprostitusjonen har etablert seg som arena for den rusrelaterte prostitusjonen, og at det antagelig var med å påvirke etableringen og oppblomstringen av massasjeinstitutt på 1990-tallet (Skilbrei 1998). Innendørsmarkedet med vekt på massasjeinstitutt stiller helt andre krav i forhold til organisering av arbeidstid, kundeservice og kvinnenes opptreden. Samtidig er det viktig å ha i mente at rusbruk er relativt både i form og innhold, og selv om aktørene på innendørsmarkedet ikke er injiserende heroinbrukere, formidler informantene fra innendørsmarkedet at amfetamin er "massasjeinstituttdop nummer én" (ibid.: 102).

Studiene viser også forskjell med hensyn til eksponering for vold fra kunder. Gjennom forskning, mediabildet og Pro Sentrets informasjon har volden mot kvinner i

gateprostitusjonen blitt formidlet til oss. I følge Pro Sentret skjer det minst en gang i uken at en kvinne er utsatt for kraftig voldsbruk fra kunder i form av voldtekt, fysisk mishandling og/eller ran. Studier av gateprostitusjonsmiljøet formidler om grove voldsepisoder, både informantenes egne og andres erfaringer. I Cecilie Høigård og Liv Finstads (1985) studie av gateprostitusjon hadde 19 av 26 kvinner opplevd vold fra kunder. En undersøkelse utført på Natthjemmet i Oslo på midten av 1990-tallet viser at 90 % av kvinnene hadde opplevd vold fra kundene en eller flere ganger (Müller-Nilssen 1996). Kvinnene i gateprostitusjonsmiljøet er utsatt for vold fra både kunder og andre i miljøet. Som Skilbrei (1998) peker på indikerer voldserfaringene at de har forholdsvis høy terskel for hva som defineres som vold og at de derfor kan ha opplevd mer vold enn det som formidles. Informantene til både Skilbrei og Müller-Nilssen forteller at de ikke hadde opplevd voldelige kunder, selv i situasjoner der de hadde avvist kundene.

Forskjellen mellom utendørs- og innendørsmarkedet med hensyn til risiko for vold kan tilskrives organiseringen der kvinnene på gaten er mer ubeskyttet i motsetning til massasjeinstitutt der det jobber flere kvinner på vakt samtidig. Det har vært lite fokus på voldelig opptreden blant kunder, og motiver for å utøve volden. Det henger kanskje sammen med at man tar for gitt at prostituerte er fritt vilt: Skal man være med på leken må man tåle steken. Müller-Nilssen mener at scenariet rundt gateprostitusjon bidrar til at menn forskyver grenser for akseptabel atferd, og at barrieren mot å utøve vold svekkes (1996: 50). På utendørsarenaen er det menn som rår, de kjører rundt og plukker opp kvinner, pruter på priser og aviser kvinnene – det er en offentlig sfære og menns domene. På innendørsarenaen er prostitusjonsformen ikke så sosialt stigmatisert, kvinnene kontrollerer arenaen, og besøket foregår i en ”privatsfære” på et hyggelig institutt eller i en privat leilighet.

Det er et interessant perspektiv å se på hvordan forholdene prostitusjon skjer i, påvirker atferden til og interaksjonen mellom den prostituerte og kunden. Å jobbe på innendørsmarkedet er ikke en beskyttelse i seg selv, innendørsmarkedet opererer med topp og bunnsjikt, og det fortelles om dårlige forhold for kvinnene på de stedene som ligger mot bunnsjiktet (Skilbrei 1998). Andre faktorer som for eksempel holdninger til prostitusjon og omstendighetene rundt prostitusjon, vil også være forhold som påvirker kundeatferd og interaksjonen mellom kunder og prostituerte i positiv eller negativ retning (Vanwesenbeeck mfl. 1994).

I tillegg til den eksisterende prostitusjonsforskningen foreligger det to mindre undersøkelser om utenlandsk prostitusjon i Norge (se Sætre 2000, Müller-Nilssen 1998). Jeg vil komme tilbake til disse to undersøkelsene nedenfor. Studier av utendørs- og innendørsarenaen kan skape et inntrykk av at det hersker klare skillelinjer mellom de ulike arenaene, og det er derfor viktig å se at prostitusjonsmarkedet er i stadig endring, og at ovennevnte studier gjenspeiler de endringene som skjedde i en bestemt tidsepoke. Bare i løpet av de to siste årene har det skjedd store endringer som en følge av økningen av den migrasjonsrelaterte prostitusjonen. Pro Sentret har registrert at utenlandske prostituerte i dag dominerer leilighets- og mobilprostitusjon, men har også observert stadig flere utenlandske kvinner i gateprostitusjonen. Det betyr at både utendørs- og innendørsmarkedet har fått nye grupper med prostituerte, og at det er behov for systematisk kunnskap om dagens utvikling og endringer.

Offentlig regulering av prostitusjon

De viktigste bestemmelsene som regulerer prostitusjon finner man i Straffelovens kapittel 19, som omhandler seksuallovbrudd, § 202 og 203. Straffelovens § 202 forbyr såkalt hallik- og utleievirksomhet samt annonsering av prostitusjon. Bestemmelsene retter seg først og fremst mot tredjepart – det vil si hallik, kopler eller profitør. Samtidig formidler annonseforbudet at sexarbeidere ikke selv kan annonsere sine tjenester, da det fremgår av lovteksten at *”den som i offentlig kunngjøring utvetydig tilbyr, formidler eller etterspør prostitusjon straffes med bøter eller fengsel inntil 6 måneder”*, jf. tredje ledd. Det vil si at den norske lovgivningen ikke forbyr prostitusjon som sådan, men formidling av tilbud om salg, så vel som etterspørsel og formidling av seksuelle tjenester.

Annonseforbudet regulerer med andre ord sexarbeiderens formidling av sin virksomhet ved å ramme bestemte måter kontakten mellom selger og kjøper oppnås på. Under revisjon av Straffelovens kapittel 19 foreslo man å fjerne § 378, som forbyr oppfordring til uttukt på gaten eller i media, fordi den kunne ramme den prostituerte selv (NOU 1997). Straffeloven § 378 ble regnet som en sovende lov, men i praksis har politiet benyttet bestemmelsene som et middel til å kontrollere og trakassere kvinner som jobber i gateprostitusjon (Skilbrei 1999). I forarbeidet til annonseforbudet ble det foreslått å forby formidling av *andres* prostitusjon (Ot.prp. nr. 28:89). Daværende regjering gikk imidlertid inn for at forbudet også skulle

omfatte formidling av egen prostitusjon både med hensyn til å begrense prostitusjonens omfang og, som det ble hevdet, fordi muligheten til å formidle egen prostitusjon kunne utnyttes av andre. I Ot.prp. nr. 28 vektlegges annonsering i aviser, blader etc, og skal dermed ikke kunne ramme kvinner som jobber i prostitusjon på gaten. I praksis innebærer det at norske myndigheter stadig formidler dobbelmoral i den offentlige reguleringen av prostitusjon: Det er ikke forbudt å kjøpe eller selge sex, men samfunnet skal vernes mot å se det.

Straffeloven § 203 forbyr kjøp av seksuelle tjenester av personer under 18 år, og retter seg mot etterspørselsiden. Loven er i tråd med FN-konvensjonen for barns rettigheter der definisjon på barn er 18 år, og der spesielt artikkel 34 forplikter partene å verne barnet mot alle former for seksuell utnyttelse og misbruk. Loven er også i samsvar med ILO-konvensjon nr.182 som pålegger partene å avskaffe de verste former for barnearbeid. Bestemmelsene trådte i kraft 11. august 2000. Den seksuelle lavalder er 16 år, og reguleres etter § 195 og 196. Inntil de nye bestemmelsene trådte i kraft ble barnevernloven benyttet som et middel for å regulere prostitusjon blant mindreårige.

I tillegg reguleres prostitusjon gjennom lov av 31. mai 1900 om Løsgjængerer, Betleri og Drukkenskap der § 4 rammer den som lar seg forsørge av andres prostitusjon (Innst. O. nr. 92). Loven var opprinnelig myntet på omstreifere, men ble brukt aktivt mot prostituerte, spesielt i de første årene etter innføringen av Straffeloven av 1902, som avkriminaliserte salg av seksuelle tjenester (Høigård og Finstad 1986). Løsgjengerloven har visstnok ikke vært benyttet siden 1968, men har som et ledd i endringer av Straffelovens kapittel 19 gjennomgått språklig modernisering der formuleringen ”ervervsmessig utukt” nå er byttet ut med begrepet ”prostitusjon”.

Straffeloven er det viktigste formelle midlet for å regulere prostitusjon, men man kan også benytte skattelovgivningen, utlendingsloven og bygg- og planleggingsloven. På 1990-tallet vurderte både byrådet i Oslo og politiet muligheten for å benytte skattelovgivningen som reguleringsmiddel for å få ned omfanget av prostitusjon ved å anmelde kvinnene for skatteunndragelse (Skilbrei 1999). Det ble imidlertid sett på som et svært tidkrevende og vanskelig verktøy, og vurdert dit hen at andre tiltak vil gi bedre og raskere resultat. Et annet problem som er knyttet til å bruke skattelovgivningen mot prostituerte, er at prostitusjon ikke defineres som arbeid i Norge. Dette ble fastslått av Høyesterett i 1999, og rammet bruken av

utlendingsloven § 6 som middel for å bortvise utenlandske prostituerte på grunn av manglende arbeidstillatelse. Samme år vedtok man å innføre nye bestemmelser i utlendingsloven § 27 bokstav j, som omhandler retten til å bortvise eller nekte personer adgang til riket på bakgrunn av trussel mot nasjonal sikkerhet, internasjonale interesser eller ordensforstyrrelser. Offentlig prostitusjon ble definert som brudd på den offentlige orden, der brudd på offentlig orden kan sies å defineres vidt: Offentlig sexsalg, fyll og spetakkel som kommer i kjølvannet av offentlig sexsalg, samt negative sosiale ringvirkninger som mobbing av barn.

Utlendingsloven § 27 kan bare benyttes mot offentlig prostitusjon, og ikke privat eller enkeltstående sexsalg. Bestemmelsene må ses som en ad hoc løsning rettet mot den grensekryssende prostitusjon i nord, og har bidratt til en omorganisering fra offentlig til privat prostitusjon. De russiske kvinnene er i dag avhengig av personer med tilhørighet i Norge, og får individuelle visum på bakgrunn av invitasjon fra nordmenn eller personer som har fast tilhørighet til landet. Inntil de nye bestemmelsene kom, benyttet kvinnene seg av felles visum.³ I tillegg til bortvisning på grunn av rikets sikkerhet brukes § 27, bokstav a og d, som gir politiet rett til å bortvise utlendinger på grunn av manglende reisedokumenter, eller at man ikke kan vise til at man har midler (minimum kr 500,-) til å oppholde seg i riket. Bortvisning av utenlandske prostituerte blir av politiet hevdet å være en strategi for å bekjempe organisert hallikvirksomhet.

Oslo kommune har benyttet plan- og bygningsloven som et virkemiddel for å regulere omfanget av massasjeinstitutter. Representanter fra Plan- og bygningsetat foretok kontroll av massasjeinstituttene, og dersom man fant ut at et eller flere forhold ikke tilfredsstilte bygnings- eller bruksendringskrav etter plan- og bygningsloven, fikk massasjeinstituttene beskjed om å utbedre dette eller søke om bruksendring. Flere valgte å stenge, men en del foretok de nødvendige forbedringene (Skilbrei 2000).

Jeg har hittil redegjort for den formelle prostitusjonskontrollen. Kanskje er en av de mest fremtredende reguleringsmidlene likevel den uformelle kontrollen i form av sosialt stigma, marginalisering og ekskludering. Det har vært lite fokus på denne delen av problematikken rundt prostitusjon, selv om kvinner som jobber i prostitusjon har formidlet at de finner sosialt

³ Disse opplysningene ble gitt av lokale myndigheter i Finnmark i forbindelse med en undersøkelse om handel med barn og mindreårige til Norge for kommersiell seksuell utnyttelse (ECPAT Norge/Redd Barna 2001).

stigma og hemmeligholdelse som noe av det vanskeligste med å jobbe i prostitusjon (Skilbrei 1998). Kvinner som jobber i prostitusjon blir regnet som annenrangs borgere i rettssystemet såvel innenfor helse- og sosialtilbudet. I tillegg utsettes kvinnene for trakassering av private initiativ som har til formål å fjerne prostitusjon, enten fra nabolaget, kvinneorganisasjoner eller andre. Det vil si at manglende rettssikkerhet og personvern, og muligheten for å bli satt i offentlig gapestokk preger dagliglivet for kvinner som jobber i prostitusjon. Dette gjenspeiler rettspraksisen der man, som jeg har vist, benytter alle andre legalstrategier enn den såkalte hallikparagrafen for å regulere prostitusjonen, og der bruken av disse ad hoc lovene er rettet mot de prostituerte.

3. GLOBAL SEXHANDEL

Det har i løpet av de to siste tiårene skjedd store endringer på prostitusjonsmarkedet, som kan sies å ha gått fra å være forholdsvis lokal og stedbundet til å bli global og mobil. Prostitusjon kan ikke ses uavhengig av den samfunnsmessige konteksten den skjer i, og globalisering et sentralt begrep når man viser til de endringer som har skjedd i det internasjonale samfunnet de siste tiårene.

Begrepet viser til komplekse prosesser som forenklet kan sies å handle om en verdenssituasjon der handel og finanstransaksjoner, varer og tjenesteproduksjon overskrider nasjonale grenser, til en grenseløs mobilitet på kapitalmarkedet (Eriksen 2001). Økning i verdenshandelen og fri konkurranse på verdensmarkedet betyr imidlertid ikke global tilgang på økonomiske goder. Derfor kan man si at det gir mer mening å snakke om endringer i den internasjonale arbeidsfordelingen der styring av produksjonsforholdene er lokalisert til de rike industrilandene, mens produksjonsfaktorene er lokalisert til fattige lavkostnadsland (Smekdal 1991). De økonomiske og samfunnsmessige endringene har rammet kvinner spesielt hardt, og det gjør seg gjeldende i forhold til begrensede muligheter til arbeidsmarkedet både på lokalt og globalt plan.

Internasjonal prostitusjon og globalisering av sexhandelen er et fenomen som illustrerer andre sider av globaliseringen gjennom sin tilknytning til det uformelle og illegale markedet. I forhold til sexturisme følger sexhandelen samme mønster som det øvrige kapitalmarkedet der sexmarkedet i lavkostnadsland kan yte kunder ”mer sex for pengene”. På den andre siden illustrerer sexhandelen at den internasjonale arbeidsfordelingen ikke er entydig, men at den fremdeles innebærer eksport av ”arbeidskraft” til rike industriland. Rekruttering til selgersiden i sexhandelen er lokalisert til lavkostnadsland. Sexhandelen illustrerer også en feminisering av internasjonal migrasjon som må ses i sammenheng med nettopp utflagging av vestlig industriproduksjon. På 1960- og 70-tallet var den internasjonale migrasjon dominert av menn som migrerte for å jobbe i industrien i de rike industrilandene, men utflagging av produksjonsfaktorene til lavkostnadsland har ført til at etterspørselen av ufaglært arbeidskraft er knyttet til privat husholdning, service- og underholdningsbransjen. Det er spesielt kvinner

som er overlatt til den uformelle delen av markedet som det private husholdet og sexmarkedet (Lisborg 1998).

Globalisering av prostitusjon er ikke et nytt fenomen. På slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet var det vestlige prostitusjonsmarkedet preget av stor mobilitet. Industrialisering og sekularisering av det vestlige samfunnet som berørte tradisjonelle relasjoner og organisering av disse førte til at stadig større andel kvinner befant seg på et strengt begrenset og utnyttende arbeidsmarked. Kvinner fra Øst- og Vest-Europa migrerte fra sine respektive hjemland til andre land så vel som til andre kontinenter (Ringdal 1997). Da som nå var det globale prostitusjonsmarkedet preget av kvinner som migrerte for å jobbe i prostitusjon, kvinnelige migranter som endte opp i prostitusjon, og intetanende kvinner og unge jenter som trodde på andre muligheter, men ble tvunget til å jobbe i prostitusjon.

Globaliseringen av sexhandelen er med andre et fenomen i endring. Man må også kunne gå ut ifra at det i det moderne samfunnet har eksistert en viss grad av mobilitet på prostitusjonsmarkedet både mellom grenser og innad i områder. På 1960-tallet pendlet norske kvinner mellom Norge og Danmark for å jobbe i prostitusjon (Martinussen 1967). Under storhetstiden i norsk fiskeproduksjon opplevde kystbyene i utkantstrøk økt tilstrømming av kvinner i fiskesesongene. På begynnelsen av 1980-tallet kunne unge jenter fortelle om pendling og en form for utveksling mellom de nordiske landene, både fordi det ble en avveksling for dem selv og fordi det ga kundene inntrykk av at det var nye tilbud på markedet (Finstad mfl. 1982).

Dagens migrasjonsrelaterede prostitusjon reiser imidlertid mange problemstillinger på det menneskelige, sosiale og politiske plan.

Utenlandsk prostitusjon

Betegnelsen utenlandsk prostitusjon er vid og til dels uklar fordi det både omfatter kvinner med tilhørighet til Norge, men som har utenlandsk bakgrunn, og kvinner som oppholder seg i Norge på turistvisum eller privat invitasjon (Randers-Pehrson 1998). Det vil si at utenlandske prostituerte kan være kvinner som er adoptert, kvinner med tilhørighet til etniske minoriteter, kvinner som er gift med nordmenn, og kvinner som kommer på turistvisum eller har blitt

invitert hit av privatpersoner og som har et temporært forhold til Norge. En undersøkelse fra 1998 viser at 86 % av et utvalg på 64 utenlandske kvinner har fast tilhørighet gjennom ekteskap med norske menn, og at 17 % av disse kvinnene hadde norsk statsborgerskap (Müller-Nilssen 1998). Men som jeg vil komme tilbake til senere er ikke dette representativt for utenlandsk prostitusjon i dag da denne i mye større grad omfatter kvinner som lever i en transittsituasjon i Norge.

Det utenlandske prostitusjonsmarkedet i Norge har primært vært preget av kvinner fra land i Sørøst-Asia og Latin-Amerika, spesielt fra Thailand og Den Dominikanske republikk. Tendensen som man har sett ellers i Europa med et stadig voksende marked med kvinner fra Sentral- og Øst-Europa, har med unntak av den russiske prostitusjon i Finnmark vært fraværende i Norge inntil de siste to årene. Den russisk/norske prostitusjonen i Finnmark har pågått siden midten av 1990-tallet, og er preget av grensekryssende aktivitet mellom Nord-Norge og de russiske nærområdene. De russiske kvinnene kommer på turistvisum, og tilbringer weekenden i Finnmark. Tana, som geografisk sett utgjør et knutepunkt mellom grenseovergangene Russland og Norge, Finland og Norge, og Øst- og Vest-Finnmark, har i følge lokale kilder hatt rollen som knutepunkt for prostitusjon i andre deler av Finnmark og Nord-Norge (ECPAT Norge/Redd Barna 2001). Det vil si at kvinner blir hentet i Tana og kjørt ut til andre steder i Finnmark og Nord-Norge. Nordmenn reiser også over til de russiske områdene, og spesielt Murmansk har blitt et populært område for sexkjøp.

I løpet av de siste to årene har Pro Sentret imidlertid sett en utvikling mot at en økende andel kvinner fra Baltikum og Russland kommer til hele Norge for å jobbe i prostitusjon. I 2000 kom etterretningstjenesten ved Oslo politidistrikt ut med en rapport om utenlandsk prostitusjon som viser at miljøene i mye større grad enn før omfatter kvinner som lever i en transittsituasjon (Sætre 2000). Rapporten bekrefter i så måte Pro Sentrets egne observasjoner der man i løpet av 2000/2001 har sett en utvikling som følger samme tendensene som i andre land i Europa. Kvinner har et temporært forhold til Norge, og oppholder seg her på turistvisum eller på bakgrunn av privat invitasjon. Politiet har også mistanker om at søknad om asyl blir benyttet som middel til opphold i en periode. Årsaken til det er at de har observert kvinner med ”grønnbok”, som er et tegn på at man er asylsøker, i gateprostitusjonen i Oslo. Videre hevdes det at disse kvinnene kommer fra land i Øst-Europa som norske myndigheter ikke gir opphold til verken på politisk eller humanitært grunnlag (ECPAT Norge/Redd Barna 2001). Hvorvidt kvinner benytter asylsøknader for opphold i en periode

for å jobbe i prostitusjon, eller om det er dagens situasjon som asylsøker som presser kvinnene inn i prostitusjon, vet man ikke. Det illustrerer i alle tilfeller kompleksiteten i den delen av markedet som går under betegnelsen utenlandsk prostitusjon.

Den migrasjonsrelaterede prostitusjonen og trafficking

Siden slutten av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet har det internasjonale samfunnet med USA, Australia og EU i spissen rettet oppmerksomheten mot globaliseringen av sexmarkedet. Spesielt har migrasjon med kvinner fra utenomvestlige land vært i sentrum for internasjonal bekymring og samarbeid, og migrasjonsrelaterede prostitusjon blir beskrevet som lovløs og uten kontroll. Dette skyldes ikke minst at dagens internasjonale prostitusjonsmarked knyttes opp til internasjonalt organisert kriminalitet og trafficking.

Den globale sexhandelen assosieres ofte med begrepet *trafficking* – menneskehandel - som blir forstått som en form for moderne slavehandel, og viser til grov utnyttelse og misbruk av individets arbeidskraft. Trafficking er først og fremst relatert til kommersiell seksuell utnyttelse av kvinner og barn i prostitusjon. Kommersiell utnyttelse av mennesker ved å gjøre dem til en handelsvare der deres arbeidskraft kan formidles og selges, skjer innenfor den legale industrien, privat husholdsarbeid, illegal virksomhet, og i gråsoner som prostitusjon. Den sterke tilknytningen til prostitusjon skyldes at bruken av begrepet oppsto i forbindelse med globaliseringen av prostitusjon som fant sted fra midten av 1800-tallet i Europa. Prostitusjon ble hevdet å være "hvit slavehandel", og illustrerer blant annet hvordan begreper konstitueres innenfor rammene av øvrig samfunnsmessig kontekst. Mange av deltakerne i 1800-tallets kvinnebevegelse hadde sine røtter fra anti-slavebevegelsen.

Ikke alle kvinnelige migranter som er utsatt for denne formen for utnyttelse havner i prostitusjon, og ikke alle utenlandske prostituerte er offer for trafficking (IOM 1995). Det gir derfor mer mening å si at trafficking også finner sted på det internasjonale prostitusjonsmarkedet, enn at alle former for grensekryssende prostitusjon må oppfattes som grov utnyttelse og misbruk av kvinner. Tvang kombinert med økonomisk utnyttelse er et sentralt element i den formen for organisering som omfatter trafficking, og tvang kan skje i form av frihetsberøvelse, vold, trusler om vold – kvinner er fratatt frihet og mulighet til selvbestemmelse. Dette kan ramme alle kvinner enten hun migrerer for å jobbe i prostitusjon,

eller hun har migrert fordi hun var forespeilet andre muligheter og blir tvunget til å prostituere seg.

Problemet i dag er at man har for liten kunnskap om situasjonen på denne delen av prostitusjonsmarkedet både når det gjelder organisering og de forholdene kvinner lever under. Informasjon fra andre kvinner som jobber i prostitusjon så vel som Pro Sentrets egne observasjoner, tyder på at miljøet fra Øst-Europa og Baltikum er organisert av tredjepart, og mer utsatt for organisert hallikvirksomhet enn miljøene fra andre nasjonaliteter. Men at miljøene er organisert av en tredjepart betyr nødvendigvis ikke at det alltid foreligger hallikvirksomhet. Vi har liten kunnskap om relasjonen mellom tredjepart og kvinnene: Er det familie, ektemenn og kjærester som har samme begrensede valgmuligheter som kvinnene? Er det kriminelle nettverk som utnytter kvinnene til egen vinning, eller enkeltstående aktører som utnytter det behovet for organisering som den internasjonale prostitusjonsrelaterte migrasjon har? Mest sannsynlig finnes alle kategoriene.

Manglende kunnskap om omfang og organisering er et problem, et annet problem er mangelen på kunnskap om konsekvensene av disse forholdene for kvinnene det berører. Anders Lisborg bruker begrepet *prostitusjonsrelatert internasjonal migrasjon* som illustrerer en form for migrasjon som er knyttet til prostitusjon (Lisborg 1998:19). Jeg har valgt å bruke termen *migrasjonsrelatert prostitusjon* fordi jeg mener at det illustrerer at prostitusjonsmarkedet er bare ett av områdene som kvinnelige (og mannlige) migranter jobber på i dag. I noen tilfeller vil det være kvinner som migrerer for prostitusjon, mens i andre tilfeller har prostitusjon blitt alternativet for kvinnelige migranter. I motsetning til internasjonal/grensekryssende kjønnsandel synliggjør betegnelsen den migrasjonsrelaterte prostitusjon forholdet mellom migrasjon- og grensepolitikk, feminisering av fattigdom og migrasjon og prostitusjon. Gail Pheterson (1996) peker på at prostitusjon representerer en av de få mulighetene kvinner har til å komme inn i Vesten fordi det foreligger en etterspørsel av kvinner til sexmarkedet, og fordi organiseringen av en tredjepart gjør migrasjon enklere. Den migrasjonsrelaterte prostitusjon representerer også kriminalisering, muligheten for å bli utsatt for statlig undertrykkelse, utnyttelse og vold, og i mange tilfeller fengselsstraff ved deportasjon til hjemlandet.

Lisborg (1998) peker på at den migrasjonsrelaterte prostitusjonen har en rekke implikasjoner selv om den ikke faller innenfor begrepet *trafficking* fordi kvinnelige migranter er henvist til

en uformell og illegal/illegitim sektor som befinner seg i et juridisk ingenmannsland. Dette gjelder spesielt de kvinner som oppholder seg i landet på illegalt vis, men også kvinner som oppholder seg på legalt grunnlag. Dette bildet bekreftes av Morten Müller-Nilssens rapport "Prostitusjon på bortebane" (1998) som formidler at jevnt over hadde kvinnene liten kjennskap til det norske samfunnet, og sine rettigheter og muligheter. Kvinnene i dette utvalget var isolert i et lukket prostitusjonsmiljø, og hadde stort forsørgeransvar som medførte et stort arbeidspress. Lisborg fremhever at kvinnene lever i en situasjon der de er sosialt og økonomisk underkjent i tillegg til å være utsatt for fysiske og psykiske skader, mens Müller-Nilssen peker på hvordan isolasjonen som kvinnene opplever fører til manglende sosial og emosjonell støtte i en allerede krevende livssituasjon.

Både Lisborg og Müller-Nilssens undersøkelse viser at kvinnene i utenlandsk prostitusjon lever et isolert liv i en subkultur som er konstituert gjennom nasjonal tilhørighet og prostitusjon. Deres liv er preget av manglende tilknytning til samfunnet for øvrig og manglende kunnskap om rettigheter og velferdstjenester. I tillegg gjenspeiler den kvinnelige migrasjon deres økonomiske ansvar for familien i hjemlandet.

Internasjonalt samarbeid og lovgivning

Det internasjonale samarbeidet retter seg først og fremst mot den migrasjonsrelaterte prostitusjonen og trafficking, men et historisk tilbakeblikk viser at prostitusjon har vært et felt for internasjonalt samarbeid siden midten av 1800-tallet. Lovforbudet mot smitte av veneriske sykdommer (*Contagious Diseases Acts*), som kom i England på 1860-tallet, ga legitimitet til en all-europeisk norm for kontroll av kvinner i prostitusjon (Ringdal 1997). Kontrollsystemet var organisert av politimyndigheter og leger. I Norge ble bestemmelsene innført i Criminalloven av 1842 kapittel 18 § 30 i 1874. Kontrollsystemet hadde imidlertid pågått siden 1840, så man kan si at loven først og fremst bidro til å formalisere allerede eksisterende praksis. Den engelske kvinnebevegelsens motstand mot dette kontrollsystemet la grunnen for den internasjonale abolisjonistforeningen (IAF), som i første omgang gikk inn for å bekjempe kontrollsystemet, men etter hvert også gikk inn i kampen mot prostitusjon og alle former for usedelighet samt drukkenskap og løsgjengeri (Renland 2001). Ikke minst ble datidens migrasjonsrelaterte prostitusjon et tema for internasjonalt samarbeid, og i 1904 ble den første internasjonale samarbeidsavtalen undertegnet av 13 land, deriblant Norge. Partene forpliktet

seg til å samle inn samt koordinere informasjon om hvit slavehandel og ”umoralsk utnyttelse” av kvinner og barn over grenser (Bullough og Bullough 1987).

Konvensjoner mot menneskehandel

I 1910 undertegnet 13 nasjoner en ny *International Convention for the Suppression of the White Slave Traffic*. I 1921 kom ytterligere en ny internasjonal konvensjon for *Suppression of the Traffic in Women and Children*, og i 1933 kom nok en internasjonal konvensjon for *Suppression of the Traffic in Women of Full Age*. Disse konvensjonene dannet forløper til og ble erstattet av FNs konvensjon mot menneskehandel og utnyttelse av andres prostitusjon (*Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of Prostitution of Others*), som ble vedtatt i 1949 og trådte i kraft i 1951.

FN-konvensjonen av 1949 har som formål å bekjempe prostitusjon. Partene forplikter seg til å kriminalisere utnyttelse av andres prostitusjon og handel med personer for prostitusjon, samt avskaffe alle former for offentlige legal regulering av prostitusjon, som for eksempel tvungen legekontroll. Konvensjonenes artikkel 1 og 2 slår fast at samtykke fra personen ikke fritar tredjeparten fra straffeforfølgelse. Konvensjonen slår også fast at partene forplikter seg til å tilrettelegge sosiale tiltak for rehabilitering av prostituerte og ofre for trafficking og gi beskyttelse til mennesker i migrasjon gjennom kontroll av transportområder og legal og illegal arbeidsformidling. Den krever også at partene skal gi vern og beskyttelse til personer som har behov for det i påvente av repatriering (Skrobanek mfl. 1997, SOU 1995:15).

I tillegg til FN-konvensjonen av 1949 tar FNs kvinnekonvensjon av 1979 (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*) eksplisitt opp handel med kvinner, der artikkel 6 pålegger partene ”å treffe alle tjenlige tiltak, herunder tiltak i lovs form for å gjøre ende på enhver form for handel med kvinner og utnyttelse av andres prostitusjon”. Av konvensjoner som eksplisitt går inn på menneskehandel er FN-konvensjonen mot transnasjonal organisert kriminalitet siste tilskudd. En av konvensjonens tre tilleggsprotokoller omhandler forbudet mot menneskehandel (*Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children*).

Norge har ratifisert konvensjonen av 1949 og 1979, mens FN-konvensjonen mot transnasjonal organisert kriminalitet, som kom i 2000, er underskrevet og nå til gjennomgang.

Prostitusjon sett i lys av menneskerettigheter

Med sexturismen og den migrasjonsrelaterte prostitusjonen har internasjonale lover på nytt kommet i sentrum for debatt. Som nevnt ovenfor har vestlige myndigheter med EU, USA og Australia i spissen satt trafficking på den politiske agendaen internasjonalt. Parallelt med myndighetsperspektivet har frivillige organisasjoner som jobber med menneskerettigheter på ulike områder som flyktning- asyl- og migrasjon, barne- og kvinnerettigheter deltatt i debatten. Interessant i denne sammenhengen er den kritikken som internasjonale feministiske organisasjoner har reist mot FN-konvensjonen av 1949 for dens ineffektivitet både i forhold til materielt innhold og som middel til å bekjempe trafficking. Kritikken gjenspeiler, som jeg var inne på ovenfor, en langvarig og pågående konflikt blant ulike feministiske tilnærminger til prostitusjon. I forbindelse med det arbeidet som har vært gjort på internasjonalt nivå er konflikten preget av en definisjonskamp som kan illustreres ved dikotomien tvungen versus frivillig prostitusjon (Doezema 1998).

På den ene siden har den internasjonale paraplyorganisasjonen *Coalition against Trafficking in Women* (CATW) kritisert konvensjonen for å skape et skille mellom frivillig og tvungen prostitusjon (SOU 1995:15). I følge CATW må alle former for prostitusjon defineres som seksuell utnyttning av kvinner og derfor anses som et brudd på menneskerettigheter. På den andre siden hevder den internasjonale paraplyorganisasjonen *Global Alliance against Traffic in Women* (GAATW) at konvensjonen er preget av en abolisjonistisk grunntanke, og at konvensjonens moralske ideologi skader mer enn den gagnar kvinner som jobber i prostitusjon (Doezema 1998). CATW har jobbet aktivt for at begrepet trafficking skal begrenses til å gjelde handel med kvinner og barn for prostitusjon, og at alle former for grensekryssende prostitusjon må anses som trafficking. GAATW på sin side mener at trafficking må defineres i henhold til de forholdene prostitusjon skjer under, og at man må utvide definisjonen til å gjelde alle former for kommersiell utnyttelse og misbruk av arbeidskraft som i dag rammer internasjonale migranter.

Kvinnekonvensjonen har ikke i samme grad blitt utsatt for kritikk som konvensjonen mot menneskehandel til tross for at artikkel 6 i kvinnekonvensjonen kan sies å ha tilnærmet samme ordlyd som konvensjonen mot menneskehandel. Årsaken til dette kan knyttes til det

ideologiske fundamentet som konvensjonene bygger på. Kvinnekonvensjonens artikkel 6 har en *korrigerende* bestemmelse som pålegger partene å etablere tiltak – særtiltak for kvinner - for å bekjempe handel med kvinner og utnyttelse av kvinners prostitusjon, mens menneskehandelkonvensjonen har en *beskyttende* bestemmelse (Grannes 1993:19). Sistnevnte gir uttrykk for en oppfatning av at kvinner som en underordnet gruppe, enten ikke kan eller bør delta i visse aktiviteter, og gir implisitt en anerkjennelse av den tradisjonelle sosiale definisjon av kvinnen som hustru og mor og en fornektelse av kvinners andre roller (ibid:17). Menneskehandelkonvensjonens abolisjonistiske karakter kan også sies å være beskyttende fordi den bygger på ett grunnsyn der kvinnens personlige karakter var årsaken til prostitusjon (Doezema 1998:37). Den prostituerte som *offer* er en historisk konstituert subjektposisjon som oppsto i løpet av 1800-tallet, men offerdiskursen har et materielt innhold som er tvetydig: Den prostituerte var offer for økonomiske omstendigheter, men også for sin egen manglende personlig moral (Renland 2001). Å øke kvinners kunnskap for å styrke deres sedelighetsfølelse var ett av argumentene 1800-tallets feminister benyttet i kampen for kvinners rett til utdanning. Retorikken som ble ført på den tiden finner vi igjen i dagens fokus på trafficking: Kvinner fra fattige regioner blir lurt av halliker, ektemenn, de er naive og vet ikke hva de kommer til osv – de må beskyttes.

FN-konvensjonen mot transnasjonal organisert kriminalitet har avløst den tidligere menneskehandelkonvensjonen, og kan også til en viss grad ses som et kompromiss mellom de ulike retningene som CATW og GAATW representerer. Den nye menneskehandelkonvensjonen er den første av sitt slag som definerer trafficking – menneskehandel – og bidrar på den måten til å skaffe en harmonisert forståelse av fenomenet.

Konvensjonens protokoll mot menneskehandel vektlegger at deltagelsen i prostitusjon eller andre former er ufrivillig og tvungen: ” *’Trafficking in persons’ shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion (...)* ” (jf. artikkel 3, min understrekning). I definisjonen av begrepet *utnyttelse* inkluderer protokollen ” (...) *the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation (...)*”. CATW regner definisjonen som en seier fordi den eksplisitt nevner prostitusjon og andre former for seksuell utnyttelse, samt at definisjonen inkluderer sårbar situasjon (*a position of vulnerability*) som et element av tvang.⁴ GAATW er på sin side fornøyd med at konvensjonens protokoll mot menneskehandel ikke definerer

utnyttelse av andres prostitusjon og andre former for seksuell utnyttelse, og samtidig gjør det klart at termen bare har betydning når det skjer i kontekst med menneskehandel.⁵

Det innebærer at ufrivillig deltakelse og tvang er sentrale elementer i definisjon av menneskehandel der formålet er prostitusjon. Hvordan man definerer *tvang* vil imidlertid være avhengig av nasjonal politikk og lovgivning. I tillegg viser manglende definisjon på *utnyttelse av andres prostitusjon og andre former for seksuell utnyttelse* at det er opptil nasjonal lovgivning å definere innholdet i termen. Med andre ord kan ikke konvensjonens protokoll mot menneskehandel sies å være normgivende i forhold til nasjonal definisjon og regulering av prostitusjon.

Det hersker en enighet om at den nye menneskehandelkonvensjonen gir adskillig flere rettigheter til ofrene enn menneskehandelkonvensjonen av 1949, men det har også blitt reist kritikk mot at den er vag i forhold til å pålegge partene å etablere hjelpetilbud og gi beskyttelse for ofrene for menneskehandel. Et annet sentralt poeng er at konvensjonens formål er å forebygge og bekjempe kriminalitet, ikke sikre menneskerettigheter. Med fokus på kriminalitetsbekjempelse er det en fare for at ofrenes rettstilling først og fremst vil være ivaretatt i den grad de dekker myndighetenes ønske om å få en sak opp for domstolene. En annen mulighet er at regulering av kvinnene i den migrasjonsrelaterte prostitusjonen blir brukt som *middel* for å bekjempe organisert hallikvirksomhet og utnyttelse.

Lovgivning og rettspraksis

FN-konvensjonen mot transnasjonal organisert kriminalitet er ny, og det gjenstår å se hvilken betydning den får i forhold til nasjonal rettspraksis. Lovformulering og rettspraksis er ikke alltid to sider av samme sak, og utfordringen vil være å få endret nasjonal rettspraksis og sedvane som tradisjonelt har vært motivert av et moralistisk grunnsyn på prostitusjon. Det vil si at det har vært den prostituerte som har vært sentrum for kontroll og regulering til tross for at salg av seksuelle tjenester har vært avkriminalisert siden 1902. Ikke minst vil det være en utfordring å få politi og påtalemyndigheter til å ta anmeldelser fra prostituerte på alvor.

⁴ Asia-Pacific Coalition report Online "CATW wins trafficking definition in UN Vienna Conference".

⁵ Se GAATW hjemmeside: www.inet.co.th/org/gaatw

Det er ikke bare kontrollmyndighetene som bærer ansvar for endring av praksis, også regjerende myndigheter har gjennom bruk av Utlendingsloven § 27 hatt en praksis som er basert på dobbelstandard med hensyn til regulering av nasjonal versus internasjonal prostitusjon. Artikkel 2 i den nye menneskehandelkonvensjonen slår fast at konvensjonens formål er *”To protect and assist the victims of such trafficking, with full respect for their human rights (...)”*. Hittil har norske myndigheter vært mest opptatt av å finne muligheter til å bortvise kvinner, og ikke av å hindre bakmenn i å utnytte kvinner. FN-konvensjonen mot transnasjonal organisert kriminalitet er undertegnet av norske myndigheter, men ikke ratifisert. Det er derfor for tidlig å si noe om hvordan nasjonal praksis vil komme til å bli.

Det betyr imidlertid ikke at internasjonale konvensjoner ikke kan benyttes til å belyse nasjonal praksis med hensyn til utlendingers rettsstilling i Norge. Som part i internasjonale konvensjoner har Norge forpliktet seg til å sikre at bestemmelsene i disse konvensjonene blir gjennomført på nasjonalt plan. Lov av 21. mai 1999 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett § 3 sier at *”Bestemmelsene i konvensjoner og protokoller som er nevnt i § 2 skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning”*. Dette gjelder blant annet den europeiske menneskerettighetskonvensjonen av 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettigheter og de grunnleggende friheter (EMK). Artikkel 1 slår fast at partene forplikter seg til å sikre enhver som oppholder seg i myndighetsområdet de rettigheter og friheter som er fastlagt i del 1 av konvensjonen. Det innebærer at deportasjon av personer som har vært utsatt for menneskehandel der personen risikerer å bli straffet av myndigheter eller videre utnyttelse av tredjepart, kan sies å være et brudd på konvensjonens artikkel 3 om forbudet mot tortur eller umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (jf. EMK § 3). Dette er også eksplisitt formulert i Utlendingsloven der § 4, som omhandler lovens forhold til internasjonale regler. Der slås det fast at loven skal anvendes i samsvar med internasjonale regler som Norge er bundet av når disse har til formål å styrke utlendingers stilling (jf. Utlendingsloven kapittel 1 § 4).

Både på et nasjonalt og internasjonalt plan mangler det ikke på lovgivning, verken i forhold til å forebygge og bekjempe misbruk og utnyttelse av prostituerte eller å gi beskyttelse til mennesker som er ofre for denne typen virksomhet. Derfor burde man kanskje legge større vekt på å se hvordan lovene blir brukt i praksis i stedet for å etterlyse nye lover. I den sammenhengen kan det være på sin plass å advare mot for stor optimisme med hensyn til ratifiseringen av den nye menneskehandelkonvensjonen. En eventuell tilrettelegging av legale

tiltak i forhold til ofre for menneskehandel vil være preget av en rekke andre faktorer og interesser. Av disse kan nevnes tradisjonell rettspraksis i forhold til prostitusjon og andre seksuallovbrudd, generell grensekontroll i forhold til immigrasjon og asylsøkere og kriminalisering av mennesker som søker asyl i den vestlige verden.

Som jeg var inne på ovenfor har norske myndigheter benyttet utlendingsloven som et middel for å regulere prostitusjon som involverer utlendinger. Det åpner for spørsmålet om norske myndigheter i hovedsak oppfatter utenlandske prostituerte som et immigrasjonsproblem. FN-konvensjonen mot transnasjonal organisert kriminalitet skiller mellom menneskesmugling og menneskehandel. I førstnevnte anses staten som et offer for ulovlig inntreden og opphold, mens i sistnevnte anses individet som offer for en kriminell handling. Ser man på rådende praksis i Vesten er det imidlertid uklart hvem som er offeret, menneskene som er utsatt for denne virksomheten eller staten disse menneskene formidles til (jf. *Canadian Council for refugees* 2000)

4. HELSEPROSJEKTETS IDEOLOGISKE BAKGRUNN OG OVERBYGNING

I oktober 2000 startet Pro Sentret et helseprosjekt som retter seg mot innendørsmarkedet i prostitusjonen i Norge. Helseprosjektet bygger på de erfaringene som ble gjort i forbindelse med et prøveprosjekt, som ble satt i gang i 1999, med helse- og rådgivningstilbud til kvinner fra Latin-Amerika som jobbet i prostitusjon i Norge. Den migrasjonsrelaterte prostitusjon var da dominert av kvinner fra Thailand og Latin-Amerika. PION (Prostituertes Interesseorganisasjon i Norge) hadde etablert et helse- og rådgivningstilbud til kvinner med thailandsk bakgrunn som jobber i prostitusjon i Norge. Prøveprosjektet ble avsluttet og oppsummert mot slutten av 2000, og avdekket behovet for å utvide målgruppen til å gjelde innendørsmarkedet generelt.

Helseprosjektets faglige og metodiske tilnærming er inspirert av det europeiske helsenettverket EUROPAP/TAMPEP og det danske prosjektet "Vi gikk lige forbi". Siktemålet er å forebygge smitte av HIV/AIDS og andre seksuelt overførbare sykdommer blant kvinner (og menn) som jobber i prostitusjon i Norge. Helseprosjektet er et helsetilbud i vid forstand. Gjennom å gi råd og veiledning om smittevern, seksuell risikoatferd og sikker sex, samt informasjon om sosiale, økonomiske og juridiske rettigheter, håper Pro Sentret på at det skal bidra til å gi økt livsstandard for prostituerte. Helseprosjektet er dessuten en metodisk tilnærming for å få innsyn i og kunnskap om innendørsmarkedet for vurdering av videre samfunnsmessige tiltak.

Pro Sentrets helseprosjekt tar utgangspunkt i en tilnærming der skadereduserende tiltak er kombinert med et menneskerettighetsperspektiv. Skadereduksjonstenkning og rettighetsorientering representerer en pragmatisk tilnærming til feltet på bakgrunn av at kommersiell sex er ett av områdene der spredning av HIV/AIDS, andre seksuelt overførbare sykdommer og hepatitt A, B og C skjer. Tilnærmingen bygger ikke på moralsk panikk, men baserer seg på tanken om at adekvat opplæring av både prostituerte og kunder vil bidra til større åpenhet om og forståelse av seksuell risikoatferd. I tillegg bygger prosjektet på en erkjennelse om at dersom samfunnsmessige tiltak skal fungere adekvat og effektivt, må det skje i samarbeid med de som besitter kunnskapen om og har erfaringer med prostitusjon – de prostituerte.

Prostitusjon og helse

På verdensbasis utgjør HIV/AIDS den fjerde største dødsårsaken, og i følge UNAIDS' oversikt fra 2001 er det i dag over 40 millioner mennesker som lever med HIV/AIDS.⁶ Utviklingen av HIV/AIDS viser til følgende trender: Fattige regioner er hardes rammet både i forhold til spredning av viruset og utvikling av sykdom, og kvinner utgjør en stadig økende andel av smittede verden over (Skotnes udatert). Av de fattige regionene har det afrikanske kontinent vært hardest rammet, spesielt Sentral- og det Sørlege Afrika (Afrika sør for Sahara), hvor det i dag er 28,1 millioner mennesker som lever med HIV/AIDS.

I løpet av de siste årene har man imidlertid vært vitne til en alarmerende utvikling i land i Sentral- og Øst-Europa og Baltikum. Regionen kan i dag vise til hurtigst spredning av viruset blant befolkningen på verdensbasis. I følge beregninger lever totalt 1 million mennesker med HIV/AIDS i dette området. Manglende kunnskap om smitte og tilgang på antivirale midler, samt tilgang på øvrig helsetjeneste og en generell dårlig ernæring på grunn av fattigdom er faktorer som påvirker spredning og utvikling av HIV/AIDS. I følge UNAIDS har myten om at HIV/AIDS smitten har stagnert i Vesten ikke rot i virkeligheten. Økningen av antall nysmittede i vestlige land er alarmerende.

Tradisjonelt har helse- og smittevernstiltak i forhold til prostitusjon vært repressive og hatt fokus på samfunnsvern. Ved å kontrollere prostituerte for seksuelt overførbare sykdommer beskytter man kunder mot smitte, og unngår at disse tar smitten med seg hjem til kone og barn. Det mest ekstreme uttrykket for denne kontrolltanken fant sted under 1800-tallets reglementeringssystem som ble en all-europeisk norm (Ringdal 1997). En del land, som for eksempel Hellas, praktiserer fremdeles tvungen legek kontroll av prostituerte, men selv i land som ikke lengre vil vedkjenne seg denne formen for kontroll og overvåkning av prostituerte, finner man konturene av tankegangen.

Vi har for eksempel nylig vært vitne til at i kampen mot den russisk/norske prostitusjon ble smittevernloven, og ikke den såkalte hallikparagrafen, benyttet som et middel for å få stengt campingplasser samt innføre kontroll over russiske kvinner og deres bevegelser mellom

⁶ UNAIDS er FN's fellesprogram for aids som ble lansert i 1996. UNAIDS har sju partnere; UNICEF, UNDP, FN's befolkningsprogram (UNFPA), FN's narkotikaprogram (UNDCP), FN's program for utdanning, forskning og kultur (UNESCO), WHO og Verdensbanken

Russland og Norge. Argumentasjonen var basert på behovet for å kontrollere smitte av HIV/AIDS og andre seksuelt overførbare sykdommer fra russisk side. Nå skulle det vise seg at de nye tilfellene av HIV i Finnmark (4 i 1999) ikke var relatert til Russland, og Finnmark.net formidler at: ”Langt på vei har nå Folkehelsa senket smitterisikoen for nettopp russerdamene på reise i Finnmark”.⁷ I den moralske panikken som har oppstått i kjølvannet av den russisk/norske prostitusjon har man primært vært opptatt av å etablere strategier som kontrollerer de russiske kvinnene, og ikke nordmenn som representerer etterspørselsiden i transaksjonen.

Økt mobilitet mellom regioner skjerper behovet for å fokusere på skadereduksjon i det kommersielle sexmarkedet både i forhold til salg- og etterspørselsiden. Ekspansjon i markedet fører til økt konkurranse, og større mulighet for å tøyne egne grenser med hensyn til seksuell risikoatferd og krav om beskyttelse. Prostituerte som lever i en migrasjonssituasjon vil kunne være spesielt utsatt for seksuell risikoatferd på grunn av språkproblemer, manglende kunnskap om smitteveier og lokale helsetilbud, og/eller at de i større grad kan bli presset til å utføre seksuelle tjenester som innebærer en helserisiko. Den største økningen i den migrasjonsrelaterte prostitusjon kommer i dag fra land i Øst-Europa og Baltikum.

Helseprosjektet er et forebyggende og skadereduserende tiltak som forholder seg aktivt til den utviklingen som skjer på dagens prostitusjonsmarkedet. Målet er ikke samfunnsmessig hygienekontroll, men å forebygge alvorlige helseskader blant prostituerte.

Empowerment – rettighetstenkning

Helseprosjektets tilnærming tar utgangspunkt i begrepet *empowerment*. Det er ikke lett å finne et dekkende norsk ord for begrepet, men det betyr å dyktiggjøre, gi fullmakt og få kontroll over eget liv (Hagen og Qureshi 1996:87). *Empowerment* har vært fremmet som en metode innenfor sosialt arbeid med etniske minoriteter og undertrykte grupper der utstøting og stigmatisering gir aktørene opplevelse av maktesløshet og hjelpeløshet. Det beskriver en form for radikal sosial tilnærming som bygger på radikal humanisme og en politisk definering av personlige problemer forårsaket av stigma og undertrykking. *Empowerment* er en metodisk

⁷ <http://www.finnmark.net/russland/artikler/2000/200200-sykdom.htm> [lesedag 14.02.02]

tilnærming der målet er å styrke brukerens bevissthet om egenverdi og rettigheter, og skape et samarbeid mellom bruker og sosialarbeider som er basert på partnerskap, ikke hjelper/klient.

I arbeidet med prostitusjonsspørsmål innebærer empowerment å styrke og bevisstgjøre prostituerte om sin politiske, sosiale og legale posisjon gjennom informasjon om rettigheter. I tillegg er man opptatt av å minske omkostningene ved å arbeide i prostitusjon ved å vektlegge tiltak som reduserer helseskader. Denne modellen har utgangspunkt i feministisk tilnærming til prostitusjon, og involverer på den ene siden prostituerte som krever rettigheter, respekt og definerer av prostitusjon som arbeid (Doezema 1999). På den andre siden involverer modellen internasjonale kvinne- og feministorganisasjoner som jobber med rettigheter for og beskyttelse av kvinnelige migranter, og som ser internasjonaliseringen av prostitusjonsmarkedet i lys av den totale situasjonen for dagens kvinnelige migranter fra fattige til rike regioner (se blant annet Murray 1998, Wijers 1998, Skrobanek mfl. 1997, Altink 1995). Mennesker fra fattige regioner utnyttes enten som billig arbeidskraft for vestlig industri som har flagget ut, eller som illegale/illegitime gjestearbeidere i Vesten. Spesielt kvinnelige migranter har begrensede muligheter og lever i en utsatt posisjon på grunn av kjønnsdeling av arbeidsmarkedet som bidrar til at kvinner er henvist til private og uformelle arenaer med manglende offentlig kontroll og regulering, som for eksempel hushold, underholdnings- og sexbransjen. Dette er faktorer som plasserer dem i et avhengighetsforhold til uformelle agenter, arbeidsgivere eller ektemenn.

Empowerment bygger på en politisk/feministisk diskurs som vektlegger et perspektiv der kvinner som jobber i prostitusjon er anerkjent som handlende agenter og likestilt med andre kvinner, og hviler på en erkjennelse av at arbeidet med prostitusjon må skje i samarbeid med de prostituerte (Skrobanek mfl. 1997). Det betyr et perspektiv der kunnskapen om prostitusjon innhentes nedenfra og tilrettelegging av samfunnsmessige tiltak og strategier tar utgangspunkt i behovene som prostituerte formidler. Det vil si at empowerment innebærer en tilnærming til prostitusjon der kvinner (og menn) som jobber i prostitusjonen blir ansett som likeverdige partnere og der deres syn, behov og ønsker danner grunnlaget for samfunnsmessige tiltak og strategier. Ekspertisen hentes fra de som kjenner prostitusjonsmarkedet, og ikke fra eksperter på myndighetsnivå som har definert hjelpebehov og tiltak. I så måte bygger denne tilnærmingen på de samme idealene man finner i aksjonsforskningen som var den metodiske tilnærmingen til prostitusjonsforskningen på 1980-tallet (se bl.a. Høigård og Finstad 1986).

Med fokus på omkostningene

Den moderne feministiske prostitusjonskampanjen har som sagt siden slutten av 1970-tallet vært splittet mellom to forskjellige syn på prostitusjon som kan oppsummeres i dikotomien tvungen versus frivillig prostitusjon. Det innebærer ikke bare en uenighet om hvordan man skal definere og regulere prostitusjon, men også vektlegging av ulike sider av omkostningene prostitusjon medfører. Nyabolisjonistene vektlegger de følelses- og samfunnsmessige skadene prostitusjon medfører på kvinner individuelt og kollektivt, mens nyreglementaristene har fokus på de omkostningene kriminaliseringen og sosialt stigma har for kvinner som jobber i prostitusjon.

Nyabolisjonistene definerer prostitusjon som seksualisert vold mot kvinner, og mener at prostitusjon er en form for seksuelt slaveri, og at årsaken til prostitusjon kan knyttes til seksuelle overgrep og mishandling i barndommen (O'Neill 2001). Dette perspektivet tar utgangspunkt i en forklaringsmodell som forstår prostitusjon ut ifra kvinners økonomiske underordnede posisjon i samfunnet, maktforholdet i kjønnsrelasjoner og menns kontroll av og vold mot kvinner (Phoenix 1999). Forståelsen av prostitusjon som seksualisert vold mot kvinner har fokuset på konsekvensene av at seksualitet og kropp fremstår som en vare som menn kan kjøpe tilgang til. Spesielt har man lagt vekt på at kommersiell sex ødelegger kvinnenens følelsesliv (Høigård og Finstad 1985). På det samfunnsmessige planet har fokuset vært på de kollektive følgene av prostitusjon sett i lys av strukturell underordning av den feminine befolkningen i det vestlige samfunnet. Det nyabolisjonistiske perspektivet har overtatt for det tradisjonelle/konservative, og representerer som sagt i dag den dominerende vestlige ideologien (Smart 1995).

Nyreglementaristene på sine side legger vekt på omkostningene av sosialt stigma, samfunnsmessig fordømmelse og kriminalisering. Forbudet og kriminaliseringen presser kvinner i prostitusjon inn i en kriminell delkultur og fratrar dem alminnelig borgerrettigheter (Pheterson 1996). Konsekvensene av dette er manglende rettssikkerhet og personvern, der den prostituerte fremstår som fritt vilt i forhold til kontroll, trakassering og vold fra offentlige myndigheter, kunder og private aksjonister som vil bekjempe prostitusjon. I følge dette perspektivet er kvinner (og menn) i prostitusjonen aktivt handlende agenter som foretar et valg innenfor lokal og nasjonal økonomisk politikk (O'Neill 2001). Det vil si at prostitusjon

må analyseres i forhold til sosiale, økonomiske og politiske faktorer, og ikke ensidig kan knyttes til sosiale forhold som tidligere mishandling og overgrep (Altink 1995). Dette perspektivet er ikke en avvisning av at prostitusjon kan være forårsaket av tidligere mishandling og overgrep, men en kritikk mot at en slik forklaringsmodell reduserer betydningen av andre samfunnsmessige forhold, og av at offerdiskursen formidler en paternalistisk holdning til og syn på kvinner som jobber i prostitusjonen. Den nyabolisjonistiske diskurs formidler dessuten en tradisjonell kjønnet og heteroseksuell forståelse av prostitusjon der kvinner selger og menn kjøper sex, noe som gjør den ubrukkelig som analyseredskap for mannlig og transseksuell prostitusjon.

Nyabolisjonistene anser kravet om rettigheter for prostituerte som uforenlig med ønsket om å bekjempe prostitusjon, og hevder at det vil bidra til å skape allmenn aksept for prostitusjon. Nyabolisjonistene formidler et enten/eller perspektiv: Kriminalisering eller legalisering. Dette er en retorikk man kjenner igjen fra narkotikadebatten, der motstand mot skadereduksjonstiltak har blitt begrunnet med at man da signaliserer at man gir opp kampen mot narkotika. Problemet oppstår når politiske strategier og samfunnsmessige tiltak tar utgangspunkt i idealer og ikke realiteter, og når disse strategiene og tiltakene innebærer store omkostninger for aktørene i feltet. Kravet om forbud og bekjempelse gjennom kriminalisering er en symbolsk handling som skal formidle samfunnets verdier og standpunkt til prostitusjon. Dette ligger til grunn for den svenske kriminaliseringen av kundene (SOU:1995) Kriminaliseringens allmennpreventive funksjon er omdiskutert, og erfaringsmessig forsvinner ikke prostitusjon ved økt kontroll, men forflytter seg til nye arenaer (Järvinen 1993).

Maggie O'Neill (2001) peker på at i løpet av 1990-tallet har prostituertes egne stemmer tatt en stadig større plass i den offentlige debatten om regulering av prostitusjon. Spørsmålet er hvordan deres endring av fokus fra tvang, sex og kriminalitet til valg, arbeid og rettigheter vil påvirke den fremtidige prostitusjonsdebatten. Studier av helse og prostitusjon har bidratt til etablering av innovative tiltak, og et større fokus på dilemmaet mellom offentlig regulering og prostituertes helse og velferd. Hånd i hånd med helse og prostitusjon har fokuset på migrasjon og prostitusjon, og trafficking som en del av dette, vært bidrag som har tvunget fram et mer nyansert bilde av og utvidet kunnskap om årsaker til og ulike former for prostitusjon (se bl.a. Kempadoo og Doezema 1998, Skrobaneck mfl. 1997). Erfaringsmessig vet man at kriminaliseringen rammer kvinnene som jobber i prostitusjon. Det er viktig at man er ikke låst

fast i to alternativer, kriminalisering eller legalisering. Et tredje alternativ er avkriminalisering og at man finner andre strategier enn Straffeloven for å regulere prostitusjon.

Pro Sentrets helseprosjekt representerer en innovativ og interessant tilnærming til prostitusjon. Å jobbe med et rettighetsperspektiv betyr ikke at man ønsker å fremme prostitusjon. Det er en erkjennelse av at man ikke er tjent med samfunnsmessige og politiske tiltak som ikke sikrer respekt og rettigheter for kvinner (og menn) som av ulike årsaker er aktive i prostitusjon. Å styrke aktørens sosiale, politiske og legale posisjon handler om å minske de fysiske og psykiske skadevirkningene. Det handler om å ha et humanistisk perspektiv og menneskeverd i sentrum for samfunnsmessige tiltak, en tilnærming som kan gjøre veien ut av prostitusjon lettere.

5. METODISKE BETRAKTNINGER OG TILNÆRMINGER

Helseprosjektet er i likhet med Pro Sentrets øvrige virksomhet basert på empirisk tilnærming til feltet gjennom oppsøkende virksomhet og ved etableringen av Varmestua. Med helseprosjektet intervensjoner Pro Sentret på en prostitusjonsarena som det er lite kunnskap om og som i tillegg innebærer en annen tilnærming enn det Pro Sentret har erfaring med fra gateprostitusjonen. Gateprostitusjonen har som nevnt siden 1980-tallet vært dominert av den rusrelaterte prostitusjonen der aktørene primært ser på seg selv som narkomane og ikke prostituerte. Prostitusjon er et resultat av og en måte å overleve rusavhengigheten på. I tillegg har mange av disse kvinnene vært igjennom langvarige institusjonsopphold som har vekslet mellom behandlingsapparatet, fengsel og lavterskel bo- og rehabiliteringsinstitusjoner. Deres rolle som hjelpetrengende klienter i hjelpe- og behandlingssystemet har blitt institusjonalisert og preger relasjonene i sosialt arbeid. Innendørsmarkedet krever en annen form for tilnærming. Dette markedet er uformelt, diskret og opererer i en illegitimt/illegal gråsoner, og det krever derfor andre strategier å komme i kontakt med aktørene i feltet.

Helseprosjektet er et stykke nybrottsarbeid, og har fungert som en døråpner inn på en prostitusjonsarena som Pro Sentret har hatt mindre erfaring med enn gateprostitusjon. Pro Sentret skal som nasjonalt kompetansesenter for prostitusjon sikre metodisk og faglig utvikling gjennom sitt arbeid. Helseprosjektet følger som sagt en tilnærming som er inspirert av det europeiske helsenettverket EUROPAP/TAMPEP og det danske prosjektet "Vi gikk lige forbi". Som et ledd i å utvikle og implementere nye strategier og metoder for å bekjempe HIV/AIDS spredning og andre seksuelt overførbare sykdommer blant utenlandsk prostituerte i Europa har EUROPAP/TAMPEP utformet en håndbok *Hustling for Health* (HfH). Håndboken formidler veiledning og informasjon om eksisterende erfaringer med å utforme og gjennomføre helseprosjekter og initiativer for prostituerte. Følgende presentasjon og diskusjon har utgangspunkt i denne håndboken.

Med helsekofferten på slep

Pro Sentrets helseprosjekt er både et tilbud til prostituerte og en metodisk tilnærming for å innhente konkret kunnskap om forholdene på innendørsmarkedet. Målsettingen for prosjektet har vært:

- Å gi god og adekvat veiledning om helsespørsmål på en konkret måte til kvinner (og menn) på innendørsmarkedet.
- Råd og veiledning om sosiale, økonomiske, juridiske spørsmål og rettigheter, eventuelt henviser til rette instans.
- Innhente kunnskap om miljøene
- Vurdere videre samfunnsmessige tiltak

Pro Sentret ønsker at aktørene som jobber i prostitusjon skal:

- øke livsstandarden gjennom ivaretagelse av egen helse
- nyttiggjøre seg av det offentlige hjelpetilbudet
- få et bedre tilrettelagt tilbud ved at vår kompetanse på området økes.

Den metodiske tilnærmingen er basert på oppsøkende arbeid ute i feltet, og Pro Sentret har derfor utarbeidet et helsekoffert som inneholder følgende materiell:

- Råd og veiledning for bruk av kondomer, glidekrem, sæddrepende piller og lignende.
- Hva gjør man med kondombrist, hvordan unngå smitte og graviditet m.m.
- Gratis hepatitt A og B-vaksiner, influensavaksiner, kondomer og glidekrem
- Flerspråklige pamfletter med informasjon om sosiale, økonomiske og juridiske rettigheter, og spørsmål og temaer relatert til smittevern og helse.

I helseprosjektets koffert er det som sagt et tilbud om gratis vaksiner mot Hepatitt A og B, som er en kombinert vaksine som settes i tre doser. Første og andre dose settes med en måneds mellomrom, mens det skal gå seks måneder mellom andre og tredje dose. I vintermånedene – det vil si influensaperioden – inngikk gratis influensavaksiner i tilbudet, og uavhengig av årstid gratis kondomer og glidekrem. I tillegg inneholder kofferten informasjon om Pro Sentret, informasjon og demonstrasjonsmateriell om prevensjon og smitteforebygging, og informasjon om juridiske og helsemessige temaer som helseprosjektet har samlet inn og utarbeidet på flere aktuelle språk. Prosjektteamet har brukt tid på å

informere om riktig bruk av kondom og glidekrem for å unngå kondomsprekk, hva man gjør hvis uhellet først er ute, bruk av annen prevensjon i tillegg til kondom, samt behovet for å ivareta egen helse ved å gå til jevnlig legesjekk.

Prosjektteamet har under besøk på de ulike stedene tatt opp temaer knyttet til forhold som økonomi, jobb, utdanning, boforhold, og relasjon til barn og/eller kjærester samt øvrig familie. Det har også vært fokusert på erfaringer med vold og mestring av voldsepisoder. Andre temaer som har vært tatt opp er hvordan de generelt opplever arbeidssituasjonen på de forskjellige stedene og personlige forhold som rusproblemer og psykisk stress. I følge prosjektteamet har stemningen og omgivelsene på steder preget i hvilken grad de har gått inn på de ulike temaene, og fordi samtalene ofte har pågått i grupper har prosjektmedarbeiderne vært tilbakeholdne med å ta opp private forhold.

Prosjektansvarlig- og medarbeidere

Prosjektet har vært ledet fra Pro Sentret der leder og en ansatt både har hatt ansvaret for og vært medarbeidere i prosjektet. I tillegg til dette har prosjektet knyttet til seg en spansktalende sykepleier/jordmor, og tre kvinner med prostitusjonserfaringer. Disse medarbeiderne har ulike roller som kan beskrives som *cultural mediator* og *peer-educater*. Det er roller som er spesielt utviklet i forhold til samarbeid med de migrasjonsrelaterte prostitusjonsmiljøene ved å representere henholdsvis etnisk gruppe og prosjektbrukere. Som jeg har vært inne på tidligere, tar helseprosjektet utgangspunkt i en tilnærming som er basert på aktiv og direkte deltagelse og samarbeid med målgruppen. Cultural mediator og peer-educater har derfor sentrale roller i forhold til å skape kontakt og tillit mellom prosjektteamet og prosjektbrukere, i tillegg til å være praktiske medarbeidere i prosjektet.

I håndboken *Hustling for Health* (1998) er cultural mediator og peer-educater to forskjellige og avgrensede roller, men i følge medarbeiderne fra Pro Sentret fungerer peer-educater vel så mye som en cultural mediator – det vil si en brobygger og kulturformidler mellom prosjektteamet og prosjektbrukerne. Spørsmålet er om det bare er i forhold til utenlandsk prostitusjon man trenger denne formen for kulturformidlere i sosialt arbeid? Prostitusjon i Norge er knyttet til skam, tabu og avvikende kvinnelighet, normer vi alle - ikke minst kvinner - har internalisert. I boken *Vägen ut! – om kvinnors oppbrott med prostitutionen* (1998)

skriver forfatterne Ulla-Carin Hedin og Sven-Axel Månsson at informantene formidler at hjelpeapparatet ofte formidlet en veldig negativ holdning til prostitusjon, og at det gjorde det vanskelig for dem å gå inn på saker vedrørende prostitusjon.

Cultural mediator

Den spansktalende sykepleieren deltok i prøveprosjektet, og har i tillegg til å være medisinsk utdannet og spansktalende, bodd i Latin-Amerika og har derfor innsikt i og kunnskap om kulturelle kodekser innenfor prostitusjon. Sykepleieren har på den måten hatt rollen som *cultural mediator*, som kan oversettes til kulturformidler/megler (HfH 1998). Cultural mediator er en person som har innsikt i kulturelle forhold som påvirker atferd og valg til kvinnene som jobber i prostitusjon både i opprinnelsesland og oppholdsland.

En cultural mediator jobber ikke selv i sexbransjen, men skal som navnet indikerer være et bindeledd mellom opprinnelses- og oppholdslandets kulturelle forskjeller, samt informere om oppholdslandets tilbud og ytelser. Sosialantropologen Clifford Geertz (1978) sier at kultur er som en tekst som må leses, og at kommunikasjon ikke bare handler om ord og utsagn, men også om ikke-verbale tegn som kroppsbevegelser, mimikk osv. En cultural mediator vil derfor ha en viktig rolle som brobygger mellom prosjektarbeidere og prosjektbrukere i forhold til å formulere behov, ønsker og forventninger med utgangspunkt i verbal og ikke-verbal kommunikasjon. Som jeg var inne på tidligere er prostitusjon i de fleste samfunn knyttet til organiseringen av kjønnsroller og seksuell atferd mellom kjønnene, og en avvikende og stigmatisert form for seksualitet, spesielt i forhold til kvinner. Den kulturelle organiseringen av kjønn og seksualitet er forskjellig i ulike kontekster. Den vestlige prostitusjonsdiskursen representerer med andre ord ikke en universell forståelse. En cultural mediator vil ha innsikt i kulturelle før-forståelser som aktørene bærer med seg både i forhold til prostitusjon og offentlige tiltak. For eksempel vil kvinner som kommer fra land der salg av seksuelle tjenester er forbudt naturlig nok være skeptisk til tiltak i regi av det offentlige.

Pro Sentret har registrert opp til 24 forskjellige nasjonaliteter som jobber i prostitusjon i Norge. Språkkunnskap og graden av tilknytning til Norge er momenter som betinger graden av kontakt mellom prostituerte og Pro Sentret. Utfordringen fremover vil bli både å få økt kunnskap om prostitusjonsmiljøene og heve kompetansen i sosialt arbeid med disse miljøene.

Utvikling av den formen for medarbeidere som cultural mediators representerer en måte å møte denne utfordringen på.

Peer-education

Begrepet *peer-education* henspiller på brukermedvirkning, og betyr å gi opplæring til personer som kjenner miljøet. En peer-educator er også formidler, men har i motsetning til cultural mediator tilknytning til prostitusjon enten ved at personen selv jobber i prostitusjon, eller på andre måter jobber i tilknytning til prostitusjon på mikronivå. PIONs helseprosjekt på innendørsmarkedet kan brukes for å illustrere et eksempel på peer-education. Her er det personer med prostitusjonserfaring som jobber med helseinformasjon og veiledning samt bevisstgjøring om seksuell risikoatferd ovenfor andre som jobber i prostitusjon. To av helseprosjektets medarbeidere er av brasiliansk opprinnelse, mens den tredje opprinnelig kommer fra Thailand.

Denne formen for brukermedvirkning innebærer en rekke fordeler. En som selv har prostitusjonserfaring kan lettere kommunisere med andre prosjektbrukere, og har selv kunnskap om hvordan salg og kjøp av seksuelle tjenester er påvirket av lokale forhold. En peer-educator vil i større grad enn andre kunne gi detaljerte råd om hvordan å yte sikker sex i en kommersiell setting. I tillegg vil informasjon og veiledning fra en med egne erfaringer bli møtt med større tillit blant prosjektbrukerne enn en offentlig ansatt. Dette gjelder spesielt blant prostituerte som er marginaliserte og mistenksomme til offentlige myndigheter. En peer-educator vil kunne fungere som et bindeledd mellom samfunnet og miljøene, i tillegg til å være døråpner inn til miljøene selv.

Det er også viktig å være oppmerksom på at ikke alle med egne prostitusjonserfaringer er egnet til å ta på seg rollen som peer-educator. Selv om man jobber i prostitusjonen kan ens egne erfaringer og kunnskap være knyttet til et avgrenset område av sexindustrien. I tillegg kan man ha et svært så negativt bilde av andre prostituerte. Skilbrei (1998) peker på at ideer, myter og fordommer om *andre prostituerte* ofte blir brukt som mal på egen atferd: Kritikk av atferd, kleskodeks og påstand om underprising av sine tjenester var narrativer som informantene benyttet for å avklare sin egen posisjon som "vanlige kvinner". Å tilhøre en marginalisert og stigmatisert sosial gruppe betyr ikke nødvendigvis at man har en felles

identitet med andre i gruppen. Det er derfor viktig å legge vekt på både personlig egnethet og formell opplæring.

Når vi snakker om brukermedvirkning er den tillatte medvirkningen ofte definert og avgrenset på forhånd slik at brukerne deltar på andres premisser, og ikke som likestilte medarbeidere. Spesielt innenfor hjelpeapparatet har det vært en tendens til at brukermedvirkning har lite innhold utover å tone ned makt- og kontrollfunksjonene i forholdet mellom hjelper og klient. Behov og strategier er definert på forhånd av fagekspertisen, og samarbeidsvillige brukere er de som ikke gjør opprør mot fagfolkets definisjoner av situasjonen. Det vil si at personlig egnethet lett kan forveksles med tilpasning til de andre medarbeiderne, og ikke evnen til å få kontakt med, samt formidle informasjon til andre prostituerte. Bruken av peer-educater er derfor en utfordring for profesjonelle hjelpere med hensyn til å gi personen(e) en likestilt rolle i forhold til de andre medarbeidere i prosjektet. En peer-educater skal ha gjennomgått et opplæringskurs for å kunne gi råd og veiledning om – i dette tilfellet - ivaretagelse av egen helse, praktisere sikker sex og rettigheter i oppholdslandet. Opplæringskurset skal formidle hovedprinsippene for god undervisning, men vil også kunne bidra til å avklare rollen mellom offentlige og private forhold til peer-educaters i prostitusjonsmiljøene (jf. HfH 1998). Det er med andre ord en formalisert og offentlig rolle, der peer-educater er integrert i helseprosjektet som likeverdig medarbeider med innflytelse i forhold til strategier og aktiviteter som helseprosjektet setter i gang. En peer-educater bør anses som ansatt av det offentlige med kontrakt og lønn for arbeidet. I den grad personen(e) ønsker det selv, skal personen bli gitt kreditt for sitt arbeid ved for eksempel publisering av rapporter og deltagelse på konferanser og seminarer som er relatert til deres virke.

I Pro Sentrets helseprosjekt har bare én av kvinnene som har fungert som peer-educator gjennomgått opplæringskurs og fått betaling som prosjektmedarbeider. I samtaler har problemer knyttet til manglende opplæring og oppfølging av peer-educater blitt tatt opp, samtidig som helsetemaet har vært bevisst på nødvendigheten av å etablere denne formen for brukermedvirkning, både for å ha tilgang til personer som innehar kunnskap om prostitusjonsmiljøene, og for å komme i kontakt med prostituerte på de ulike arenaene.

I følge helseteamet vil det også være et økonomisk spørsmål for en person å gå inn i rollen som peer-educater. Spesielt i forhold til de utenlandske prostituerte som ser ut til å ha et stort økonomisk ansvar, og jobber mye sammenlignet med kvinner fra den etniske

majoritetsgruppen. Et slik engasjement spiser av deres tid, og selv med offentlig lønn som kompensasjon vil det kunne bety betydelig tap av inntjening. Samtidig er det nettopp for denne gruppen at brukermedvirkning er spesielt viktig. Mange av de utenlandske prostituerte lever i en transittsituasjon uten kontakt med verken egen etnisk gruppe, offentlige myndigheter eller den øvrige befolkningen i oppholdslandet.

Andre aktører i prostitusjonsmarkedet

I helseprosjektets arbeid blir kunder og tredjepart (bakmenn) ansett som viktige aktører både i forhold til helsekampanjer, og for å komme i kontakt med og få kunnskap om prostitusjonsmarkedet:

” Vi er dønn avhengig av kontakt med aktørene i prostitusjonsmarkedet for å få kunnskap om hva som skjer”

Dette er en utradisjonell tilnærming fordi etterspørselsiden og tredjepart har vært utdefinert både som kilde til kunnskap,⁸ og målgruppe for kampanjer om helse og seksuell risikoatferd. Fra 1800-tallet og frem til 1970-tallet var kunder unndratt offentligheten, mens fra 1970-tallet og utover har kundene i likhet med tredjepart vært utdefinert som fiender. Tidligere tiders mangel på fokus på tredjepart skyldes delvis at offentlige myndigheter samarbeidet med dem (1840-1888), og delvis at den offentlige reguleringen av prostitusjon i praksis har vært en kontroll av den prostituerte, og ikke markedet som sådan.

I følge Pro Sentret viser en svensk undersøkelse at forholdet mellom selger og kjøper er 1:50 (Jessen 2002). EUROPAP/TAMPEP opererer med mindre forholdstall, og mener at forholdet mellom selger og kjøper er 1:10 (HfH 1998). Men uansett hvilke tall man fester seg til er det klart at etterspørselsiden er langt større enn selgersiden, og dermed utgjør en viktig part med stor innflytelse på den prostituertes seksuelle atferd. På samme måte som man må se at den prostituerte utøver innflytelse på kundenes seksuelle atferd, og i tillegg utgjøre en mulig

⁸ Ingen regel uten unntak. I boken *Å sette pris på kvinner* (1989), har Annick Prieur og Arnhild Taksdal intervjuet menn som kjøper sex. Cecilie Høigård og Liv Finstad har i sin bok *Bakgater – Om prostitusjon, penger og kjærlighet* (1985) også intervjuet kunder i gateprostitusjonen. Felles for begge studiene er at de fokuserer på menns forhold til kommersiell sex.

informasjonskilde til og/eller underviser av kundene i spørsmål som vedører beskyttelse og smittekilder.

I en nederlandsk studie av seksuell risikoatferd blant prostituerte og kunder peker Vanwesenbeeck mfl. (1994) på at bruk av kondom ved kjøp og salg av seksuelle tjenester vanligvis blir oppfattet enten som et utslag av personlig valg av selger eller kunde, eller som et utslag av at prostituerte må gi det kunden vil ha. I begge henseende reduseres kunnskapen både om hvordan omstendighetene og interaksjonen mellom selger og kunde påvirker og determinerer partenes forhold til beskyttelse og seksuell risikoatferd. Ved å differensiere mellom prostituerte og kunder og ulike former for prostitusjon finner forfatterne at:

Risk-taking prostitutes were found to have the least favorable working conditions, to have the highest financial need, to have the lowest levels of well-being and job satisfaction and to have been victimized more often than consistent condoms users and selective risk-taking prostitutes. Consistent condom users among the clients were found to be better educated, to have a less strong external Health Locus of Control, to evaluate condoms and visiting prostitutes more positively, and prostitutes less negatively, and to have more fear of AIDS than non-consistent condom using client (Vanwesenbeeck mfl. 1994: 307).

Denne tilnærmingen hadde kanskje vært fruktbar for å se nærmere på kundevold. Men i denne sammenhengen er den interessant fordi den illustrerer behovet for å se prostitusjon som en institusjon med ulike former for sosial organisering som påvirker forholdet mellom selger og kunde så vel som relasjonen mellom selger og tredjepart (Phoenix 1999, O'Connell Davidson 1998).

Å inkludere tredjepart vil av mange bli oppfattet som mer kontroversielt enn å forholde seg til kunden. Hallikvirksomhet er forbudt og definert som en kriminell handling. I tillegg er vår forståelse av halliken mytepreget og stereotyp. Julia O'Connell Davidson (1998) peker på at i Vesten refererer både den legale og allmenne definisjon av hallik til en eiendomsrelasjon, og ikke et sett med handlinger: Halliken er en person som bruker kjærlighet til å lokke jenter til seg, men som siden benytter manipulasjon, vold og kontroll for å tvinge dem ut i prostitusjonen. Oslo Byretts dom mot et massasjeinstitutt i 1997 illustrerer dette. Straffeloven § 202 (da § 206) forbyr økonomisk inntjening eller utbytte av andres prostitusjon, og Oslo Byrett dømte alle involverte partnere på massasjeinstituttet for hallikvirksomhet, inkludert resepsjonister og dørvakter. Oslo politikammer hevdet samtidig at annonsørene av prostitusjon ikke kom inn under bestemmelsene, da dette var en formidling av budskap, og

ikke kan anses som ”å fremme eller utnytte andres ervervsmessige utukt” (Skilbrei 1999:60). Hvis man forholder seg til selve handlingen er det, som Skilbrei peker på, vanskelig å se hva som skiller annonsørens og resepsjonistenes formidling av et budskap, eller å si at den typen formidling fremmer prostitusjon, mens den andre gjør det ikke. Med innføring av annonseforbudet i § 202 er dette dilemmaet løst, men det gjenstår å se rettspraksis.

Prostitusjon *er* ikke, det blir – det vil si at prostitusjon er en handling som er tillagt meninger og det er meningene som definerer handlingene. Den dominerende prostitusjonsdiskursen har fokuset på den kommersielle seksuelle relasjonen mellom selger og kunde, ikke på den sosiale organiseringen av feltet. Vi kan trekke paralleller til kirkens debatt om kvinnelige og homofile prester der kirkens motstand blir forstått i en religiøs setting og får aksept for det. Men ser man på kirken som en offentlig arbeidsplass, som den unektelig er, stiller diskrimineringen av kvinner og homofile seg i et annet lys. Prostitusjon er noe mer enn bare utveksling mellom sex og penger – det er også et uformelt og illegitimt/illegalt økonomisk marked der organiseringen av prostitusjon skjer på ulike måter: Prostituerte jobber som selvstendige næringsdrivende, alene eller i ett nettverk med andre, eller som formelt ansatt på et massasjeinstitutt, i en leilighet, i et escortebyrå, sexklubb og lignende. Aktørene i prostitusjonsmarkedet, selgere, kunder og tredjepart, utgjør et nettverk som er gjensidig avhengig av hverandre. Markedet ville ha vært meget ustabilt hvis vold og tvang var grunnleggende prinsipper i den sosiale organiseringen, men dets illegale/illegitime karakter konstituerer et uformelt marked med mulighet for grov utnyttelse og misbruk av personer.

Såkalt hallikvirksomhet omfatter forskjellige prostitusjonsrelaterte aktiviteter som strekker seg fra management, utleie og drift av lokaler, formidling til praktiske gjøremål som de oppgaver resepsjonister og dørvakter utfører. Ideen om halliken som lokker og/eller tvinger kvinnen i prostitusjon er bekvemme forestillinger som dekker til samfunnsmessige årsaker til prostitusjon (Finstad og Høigård 1986). Myten om halliken er ikke bare en bekvem forklaring, myter former blikket vårt og reduserer muligheten til innsikt i og kunnskap om prostitusjonsmarkedet. Gjennom begrepet trafficking er den sleske halliken byttet ut med den kyniske, organiserte kriminelle. Rollene i eiendomsrelasjonen har endret karakter fra den lokale halliken til den transnasjonale halliken som lokker, lurer eller tvinger kvinner ut i prostitusjonen. Den migrasjonsrelaterte prostitusjonen er et komplekst fenomen som ikke bare handler om utnyttning av mennesker i en vanskelig situasjon. Politiske og økonomiske strategier bidrar til å legge forholdene til rette for denne typen virksomhet: Globalisering av

det økonomiske markedet som er preget av vestlig økonomisk proteksjonisme, utbytting av arbeidskraft i fattige regioner, stengte grenser og kontroll av migrasjon mellom rike og fattige regioner er i den sammenhengen viktige faktorer som påvirker etablering av illegale/illegitime arenaer.

Oppsøkende virksomhet og andre metoder for etablering av kontakt

”Det nytter ikke å komme her som vanlig sosialarbeider”.

Det krever andre strategier å komme i kontakt med aktørene på innendørsmarkedet enn aktørene i gateprostitusjonsmiljøet. I motsetning til gateprostitusjonsmiljøet, som er lokalisert til et bestemt område av byen som går under navnet ”Strøket”, er innendørsmarkedet spredt rundt i sentrum og i indre bydeler av sentrumskjernen. I tillegg omfatter innendørsarenaen den mobile prostitusjonen. For gateprostitusjonsmiljøet er Pro Sentret synlig og kjent gjennom lokalets beliggenhet, oppsøkende virksomhet på ”Strøket” og drift av Varmestua. Andre faktorer som påvirker aktørenes kjennskap til Pro Sentret som et sosialt hjelpetilbud er i hvilken grad de identifiserer seg som prostituerte.

Gateprostitusjon fremstår som mer ensartet og deltagelsen bærer preg av å innebære tilhørighet til en subkultur. Det er nødvendigvis ikke prostitusjon som skaper fellesidentitet, men livssituasjonen som sådan. Gateprostitusjon er i dag dominert av den rusrelaterte prostitusjonen, og de gateprostituerte fremstår av den grunn som en homogen gruppe i forhold til rusbruk og som brukere av det etablerte hjelpe- og behandlingstilbudet. Aktørene på innendørsmarkedet skiller skarpt mellom seg selv og de rusavhengige prostituerte: de andre som narkomane og de selv som profesjonelle (Müller-Nilssen 1996:63). Profesjonalitet innebærer å presentere virksomheten som et legitimt arbeid, men også en normalisering der kvinnene på gaten danner kriterier for ”den horete kvinnen” som informantene benytter for å understreke sin egen rolle som ”vanlige kvinner” (Skilbrei 1998:72). Definisjon av begrepet prostitusjon er derfor ikke alltid knyttet til utvekslingen av sex og penger, men også moralske kriterier som refererer til former for atferd. Skillet går ikke bare på ”narkoman versus profesjonelle prostituerte”, i den migrasjonsrelaterte prostitusjonen vil det også finnes ulike definisjoner på egen virksomhet. Det vil være noen kvinner som har prostitusjonserfaring

forut for migrasjon, mens andre ikke har hatt intensjoner om å jobbe i sexbransjen og ikke identifiserer seg som prostituert fordi de anser virksomheten som temporær (Brussa 1998).

Frengangsmåten innenfor oppsøkende arbeid er med andre ord avhengig av de lokale mønstrene innenfor prostitusjon, menneskene som er involvert og hvordan de selv oppfatter sine behov (HfH 1998). Pro Sentrets lange erfaring med oppsøkende virksomhet og sosialt arbeid blant gateprostituerte er både en ressurs og utfordring i tilnærming til innendørsarenaen. Pro Sentrets medarbeidere i helseprosjektet har lang erfaring med å jobbe i et stigmatisert og tabubelagt felt, og praktiserer en tilnærming som er basert på en fordomsfri og respektfull holdning til aktørene i prostitusjonen, samt selvtillit nok til å snakke om ulike sider og problemer knyttet til prostitusjonserfaringer. Å få kontakt med og tillit i disse miljøene krever andre strategier enn sosialarbeiderrollen som dominerer forholdet til den rusrelaterte prostitusjonen.

Nøkkelpersoner, jungelte legraf og ord som går rundt

For å komme i kontakt med aktørene på innendørsmarkedet har helseprosjektet benyttet seg av følgende metoder:

- Annonsering i bransjerettede magasiner
- Være tilstede i annonsørenes lokaler
- Ringe på annonser
- Oppsøkende virksomhet i leiligheter/ på massasjeinstitutt.

Som det går frem av listen har prosjektteamet brukt ulike strategier for å komme i kontakt med aktørene på innendørsmarkedet. En av metodene har vært å annonsere i bransjerettede magasiner, det vil si magasiner der massasjeinstitutter, leiligheter og individuelle formidler tilbud til etterspørselsiden. Kontakten med annonsørene har vært fruktbar. I et av de bransjerettede magasinene fikk helseprosjektet i en periode annonsere gratis, i begynnelsen ukentlig og etter hvert noe mer sjeldent, avhengig av hvor mye plass det var til rådighet. I tillegg fikk prosjektteamet tilbud om å benytte lokalene noen timer en fast dag i uken da prostituerte kommer for å levere inn annonser.

I følge prosjektteamet har dette gitt dem en uvurderlig mulighet til å komme i kontakt med kvinner – og spesielt utenlandske kvinner som jobber i den mobile prostitusjonen. Pro Sentret kjenner til annonsørene og har forut for helseprosjektet opplevd at de har formidlet kontakt mellom prostituerte og Pro Sentret i saker der disse har hatt behov for hjelp, råd eller veiledning om ulike forhold. I tillegg til tilbud om gratis annonsering og mulighet til å benytte lokalene, formidler prosjektteamet at annonsørene fungerte som døråpnere inn i miljøene, og at de både tipset prostituerte om tilbudet og anbefalte dem å ta kontakt.

I tillegg til egen annonsering har prosjektteamet ringt på annonser og presentert seg selv, helseprosjektet og Pro Sentret. I følge prosjektteamet har responsen på oppringninger vært blandet, og gått fra veldig hyggelig mottakelse til total avvisning og benektelse om at det foregår annet enn massasje i lokalene. I de tilfellene prosjektteamet opplevde å møte en hyggelig og imøtekommende resepsjonist, ble det laget avtaler for tidspunkt for besøket, og resepsjonisten på tok seg å formidle informasjon om helseprosjektet og tidspunkt for besøket til de som jobbet på stedet. Strategien med å ringe på annonser hadde imidlertid sine begrensinger, da det var først og fremst massasjeinstituttene helseprosjektet fikk kontakt med, og ikke leilighetsprostitusjonen. Sistnevnte er den delen av markedet som etter prosjektteamets vurdering er i vekst, og som har vist seg å være vanskeligst å komme i kontakt med.

Prosjektteamet formidler at de var inne på tanken om å samarbeide med politiet for og komme i kontakt med innendørsmarkedet. Det ble imidlertid forkastet, da man regnet med at det ville skade mer enn gagne muligheten for å vinne tillit og innpass i prostitusjonsmiljøene. Politiet er opptatt av kriminalitetsbekjempelse i form av registrering og kartlegging, avdekke illegalt opphold i landet og skape generell uro i markedet. Det er viktig for helseprosjektet spesielt og Pro Sentret generelt at man ikke blir sett på som en kontrollerende, men hjelpende instans. Ikke minst fordi ”jungeltelegrafene” har vist og viser seg å være en uvurderlig kilde for kunnskap om og innpass i miljøene. Prostituerte som har vært i kontakt med prosjektteamet har tipset andre om tilbudet, og informert prosjektmedarbeiderne om steder de kunne ringe opp. Men jungeltelegrafene går begge veier, og en negativ holdning et sted, kan fort føre til stengte dører og avvisning på andre plasser.

Ut i feltet – eller å opptre på aktørenes territorium

Hvilke metodiske tilnærminger man velger for å komme i kontakt med prostitusjonsmiljøene er av sentral betydning for utfallet av denne kontakten. Helseprosjektet har siden oppstart hatt oppsøkende virksomhet som en sentral metodisk tilnærming, og oppsøkende virksomhet innebærer at man møter aktørene på deres arena. Det vil si at oppsøkende virksomhet er både en metodisk tilnærming til et felt, og et tilbud til aktørene i feltet. Å møte aktørene på deres eget territorium er en krevende tilnærming på flere måter. Besøk på massasjelinstitutt og i leiligheter innebærer at man skal knytte kontakt med personer mens de er på jobb, og råd, veiledning og informasjon skal formidles og relasjoner etableres på kort tid.

Helseprosjektets metodiske tilnærming bygger på empowerment. Som jeg var inne på ovenfor er det en modell som bryter med den tradisjonelle sosialarbeideren som undersøker, stiller diagnoser og foreslår tiltak, til et likestilt forhold og partnerskap mellom sosialarbeider og aktørene i feltet (Hagen og Qureshi 1996). Både brukermedvirkning, ressursorientert tenkning og klientkontroll er begreper som illustrerer siste års trender i sosialt arbeid, men som Greta Marie Skau (1994) peker på er det langt mellom teori og praksis i denne typen tilnærming. I langt de fleste tilfellene blir avgjørelser tatt over hodet på og ikke i samarbeid med aktørene. Det vil derfor være en utfordring for helseprosjektet å vedlikeholde og utvikle ideen som empowermentmodellen bygger på – både i relasjonen til deprostituerte og i etablering av samfunnsmessige tiltak i forhold til målgruppen.

Prostitusjon har blitt et internasjonalt fenomen og det betyr at prosjekttemaet ikke bare skal være seg bevisst relasjonen mellom makt og hjelp som danner to grunnleggende dimensjoner i den offentlige hjelperelasjonen (Skau 1994). Man må også være bevisst og reflektert på eurosentrismen i sosialt arbeid – det vil si at både utdanning og utvikling av metoder og teori i sosialt arbeid har skjedd innenfor en vestlig kulturkrets (Hagen og Qureshi 1996). En tredje dimensjon, som ofte er lite uttalt, men som krever bevisstgjøring og refleksjoner, er maktrelasjoner mellom kvinner basert på kulturelle, politiske og sosiale forhold. Sistnevnte handler ikke bare om å være seg bevisst sin egen rolle som sosialarbeider i møte med kvinner i prostitusjon, men også være oppmerksom på at disse er preget av sosiale normer for korrekt kvinnelighet og at de kan føle seg i en underlegen posisjon i forhold til kvinner som ikke jobber i prostitusjon (Lisborg 1998).

I den sammenheng er oppsøkende virksomhet en metode som åpner for bevisstgjøring og refleksjoner i arbeidet med målgruppen. Jeg har tidligere vært inne på at helseprosjektet kan sammenlignes med aksjonsforskningens metoder fordi man både yter et tilbud, samler informasjon og vurderer samfunnsmessige tiltak basert på kunnskapen som innhentes fra feltet. I likhet med kvalitativ forskning er man opptatt av å få innsyn i og kunnskap om et fenomen – det vil si at man er opptatt av å karakterisere dets egenskaper eller karaktertrekk (Repstad 1993). Ved å operere ute i feltet får prosjektteamet mulighet til å observere prostitusjonsmiljøene og forholdene de jobber under. Nærhet til feltet gir mulighet til å bli kjent med grunntrekk og særpreg ved de forskjellige prostitusjonsmiljøene, og grunnlag for nyansert kunnskap.

Men i motsetning til de fleste kvalitative studier som er en systematisering av kunnskap om et felt, skal sosialarbeideren i oppsøkende virksomhet ha rollen som representant for både samfunn og aktør (Hjort 1988). Det vil si at man skal representere samfunnet overfor aktørene, og aktørene overfor samfunnet. Aksjonsforskning så vel som oppsøkende virksomhet ble etablert innenfor en tidsepoke der det etablerte hjelpe- og behandlingstilbudet var utsatt for radikal kritikk av samfunnsforskere og sosialarbeidere (Øiern 1999). Spesielt kvinneforskningen la vekt på aksjonsforskning der forskning resulterte i oppbygging av hjelpetiltak for kvinner. Oppsøkende virksomhet i forhold til sosialt arbeid ble etablert som en metode for å komme i kontakt med de man definerte som hjelpetrengende ungdommer i sentrumsgatene, med spesiell vekt på rusproblemer blant ungdom (Lie 1981). I begge henseende kan man snakke om at det radikale opprøret har bidratt til en reorganisering av maktrelasjoner. Russektoren preges i dag i stor grad av overstyring av klientene, som igjen har utviklet en profesjonell og institusjonalisert klientatferd. Innenfor kjønns- og feministisk forskning blir undertrykkelses- og offermodellen kritisert for å reprodusere et stereotypt kjønnsbilde (Rudberg 1987). Radikal tenkning og motstand mot etablerte maktrelasjoner betyr ikke alltid frigjøring, men - som den franske filosofen Michel Foucault har pekt på - i de fleste tilfeller en reorganisering av maktrelasjoner (Foucault 1995).

Gro Th. Lie (1981) viser til at rollen som sosialarbeider i oppsøkende virksomhet er krevende ikke minst fordi man er en inntrenger på andres territorium, og at det krever bearbeiding av følelser som å være uønsket eller bli avvist. Man kan si at oppsøkerrollen krever både egen styrke og ydmykhet i møte med andre mennesker. Men etter mitt skjønn åpner den usikkerheten som Lie viser til for å reflektere over rollen som sosialarbeider, og den

innebærer mulighet for bevisstgjøring omkring mer eller mindre bevisste maktrelasjoner i interaksjonen med aktørene i feltet. Å opptre på aktørenes territorium krever noe annet av en sosialarbeider enn å motta en klient på kontoret. Det krever at man vinner innpass og tillit hos aktørene i feltet, og i motsetning til oppsøkende virksomhet i det offentlige rom må man nå få innpass i det private rom: Massasjeinstitutter, leiligheter og andre lokaler der man har mulighet til å møte aktørene i prostitusjonsmiljøene. Det betyr ikke at oppsøkende virksomhet i det offentlige rom umiddelbart gir mulighet til kontaktskapende arbeid.

May Len Skilbrei (1998) skriver at hun i sitt feltarbeid prøvde å få kontakt med gateprostitusjonsmiljøet på egen hånd, men at hun ble møtt med likegyldighet og mistenksomhet. Kontakten til informantene ble knyttet ved at hun fikk anledning til å sitte i lokalene til Pro Sentret og Natthjemmet, mens PION ble døråpneren inn til innendørsmarkedet. Behovet for å vinne innpass og tillit handler ikke bare om å få god kontakt med aktørene på de stedene man oppsøker, rykter sprer seg fort og mistillit et sted kan føre til stengte dører og avvisning på andre steder. I Skilbreis skildring av feltarbeidet på innendørsmarkedet gis et inntrykk av at hun føler seg som en gjest: Hun følte behov for å være hyggelig, underholdende, vise at hun var en person som ikke følte seg for god for å ta i et tak når det var nødvendig, og finne frem til felles plattformer for identifisering mellom seg selv og kvinnene på innendørsmarkedet. Forventninger og fordommer går ofte begge veier. Anders Lisborg (1998) formidler noe av de samme tankene fra sitt feltarbeid blant kvinner fra Thailand som jobbet i prostitusjon i Danmark. I feltarbeid er det aktørene som definerer rammene for samhandlingsprosessen, det er aktørene i feltet som er vertskapet.

Som sagt er helseprosjektet et nybrottsarbeid som både innebærer utvidelse av arbeidsfelt og etablering av nye tanker i den metodiske tilnærmingen. I mitt møte med prosjektmedarbeiderne så vel som i referater og rapporter om besøk på innendørsarenaen finner jeg en høy grad av refleksjon rundt deres egen rolle, hvordan de ble mottatt på de ulike steder og kontakten med aktørene i feltet. Jeg finner også at modellen som ligger til grunn for empowerment og rettighetstenkingen er interessant i arbeid med prostituerte som en stigmatisert og undertrykt gruppe. Den bryter med den tradisjonelle offer og klientforståelsen, og er en metode som motvirker klientifisering av aktørene. Modellen krever bevisstgjøring og refleksjoner, og som ett ledd i det har jeg sammenlignet den med kvalitative studier. Det betyr selvfølgelig ikke at forskning er mer verdinøytralt enn sosialt arbeid, men at en sammenligning kan være et nyttig redskap for å analysere og utvikle prosjektteamets

tilnærming til feltet, samt interaksjonen mellom prosjektteam og prosjektbrukere. I denne omgangen er ikke prosjektbrukerne representert med egen stemme i evalueringen, og på sikt ville det være interessant å gjennomføre en grundigere evaluering av helseprosjektet/Pro Sentrets møte med innendørsmarkedet.

6. RESULTATER I TEKST OG TALL

Prosjektteamets medarbeidere formidler at de har fått inntrykk av at aktørene på innemarkedet har satt pris på både helseprosjektets tilbud, og på å etablere kontakt med Pro Sentret. Noen av kvinnene var informert om Pro Sentrets tilbud, et fåtall hadde allerede etablert kontakt med Pro Sentret, men langt de fleste visste lite om tilbudet. Pro Sentrets daglig leder, Liv Jessen, var imidlertid et kjent medieansikt for de norske kvinnene.

At helseprosjektet valgte å gå ut med helsetilbudet og oppsøke kvinnene (og mennene) på deres arena i stedet for å motta dem på kontoret ble formidlet som positivt. Man kan tenke seg at langt de fleste hadde vegret seg for å ta kontakt eller oversett tilbudet hvis det var lagt opp til timebestilling og konsultasjon i Pro Sentrets lokaler. Ikke minst ville det ha bidratt til at kvinner med utenlandsk bakgrunn hadde forblitt usynlige. Oppfølging av hepatitt A og B vaksiner og andre forhold har imidlertid bidratt til at en del kvinner har kommet til Pro Sentrets lokaler, og i følge prosjektteamet forteller de at de har blitt overrasket over at lokalene er så anonyme: *”Det er ingen som ser at jeg er prostituert ”*. Det vil si at det å ringe på døren og gå inn i lokalet til Pro Sentret ikke er ensbetydende med at man jobber i prostitusjon. Lokalene ligger i et forretningsstrøk og huser i tillegg til sentret en rekke andre bedrifter. Vi kan alle kjenne igjen stigmaet som er knyttet til det å gå inn i bestemte lokaler, i alle fall de av oss som har erfaring med å oppsøke sosialkontor eller lignende tilbud som det er knyttet sosialt stigma til. Det setter tingene i perspektiv at mennesker med prostitusjonserfaringer holder seg unna eksisterende hjelpetilbud på grunn av redsel for at *”alle skal skjønne at du er prostituert”*.

Jungeltelegrafene og oppfordringer fra kvinner om å ta kontakt med steder som ikke har hørt om helseprosjektet, understreker ytterligere at helsetilbudet har blitt godt mottatt og at man setter pris på den oppsøkende virksomheten. I den sammenhengen kan det å måtte ta kontakt selv føles mindre anonymt enn det å møte prosjektteamet i arbeidssituasjon med arbeidsnavn og offentlige roller. Kanskje er det en måte å holde døren lukket til sitt andre liv? Som en av kvinnene formidler *”å jobbe i prostitusjon er som å ha to liv”*.

Prosjektteamet har i løpet av prosjektperioden fått kontakt med **seks** forskjellige massasjeinstitutter, og besøkte disse **44** ganger totalt. Det er vanskelig å gi et eksakt tall på det totale omfanget av massasjeinstitutt i Oslo, men man regner med at det i løpet av 2001 har vært i overkant av 10 aktive steder. Prosjektteamet har knyttet kontakt med **fire** forskjellig leiligheter, og vært på besøk totalt **tretten** ganger.

Til sammen har prosjektteamet delt ut hepatitt A og B-vaksiner til **105** personer. Noen har gjort seg ferdig med hele pakken på tre doseringer, mens andre er midtveis i programmet. Vaksinen skjer over en periode på sju måneder og krever oppfølging fra både prosjektmedarbeidere og prosjektbrukere. Oppfølgingen av doseringer har skjedd enten ved nye besøk eller ved å stikke innom sykepleier på Pro Sentret.

Det er **21** personer som har fått influensavaksiner. Prosjektteamet har delt ut ca **10 000** kondomer og **1000** pakker med glidekrem.

Prosjektteamet har vært i kontakt med **156 kvinner**, derav **103 utenlandske**. Det har ikke vært foretatt systematisk registrering fordi prosjektteamet har vært tilbakeholdne med å kreve at kvinnene oppgir personalia ettersom mange vil vegre seg for denne typen registrering. I forhold til hepatitt A og B-vaksiner har dette vært ordnet ved at personene har fått utgitt ett vaksinekort der de selv har hatt valget om de vil vente med å oppføre personalia til de har tatt alle vaksinene eller om de vil la seg registrere på Pro Sentret. I følge prosjektteamet har det vært vanskelig å følge opp en uformell registrering basert på det navnet de opererer med, da aktørene bruker forskjellige arbeidsnavn.

Noen få hektiske timer én dag i uken

Pro Sentrets pragmatiske tilnærming til prostitusjon har som sagt bidratt til at man har knyttet kontakt med andre aktører enn selgersiden. I følge prosjektteamet har de som jobber med bransjerettede magasiner spilt en viktig rolle for å få kontakt med innendørsmarkedet. De har hatt rollen som informanter og døråpnere for helseprosjektet, og de har tipset og anbefalt kvinner om å ta kontakt i forhold til helse, økonomi, sosiale og juridiske spørsmål og problemer. Det gir et mer nyansert bilde på tredjepartens rolle enn det man forestiller seg i det bildet av den tidligere omtalte "Hollywood halliken" popper opp i hodet.

Prosjektteamet har benyttet seg av lokalene til ett av de bransjerettede magasinene som kommer ut regelmessig og distribueres til de større byene over hele landet. Her annonserer massasjeinstitutt, telesexmarkedet og enkeltpersoner som jobber i leiligheter eller med mobilprostitusjon sine tjenester. Som nevnt ovenfor har helseprosjektet hatt egen annonse som informerer om Pro Sentret og helsetilbudet, og i løpet av året har deler av annonseringen blitt oversatt til thai og russisk.

Prosjektteamet har besøkt lokalene **femten** ganger totalt og formidler at det har gitt fruktbare resultater i forhold til å knytte kontakter med personer som det ellers ville ha vært vanskelig å møte gjennom besøk på massasjeinstitutter og leiligheter. I løpet av noen hektiske timer kan det være mellom ti og tjue kvinner og menn innom for å sette inn annonser. Det har vært spesielt nyttig i forhold til å få kontakt med de mer lukkede miljøene, slik som det østeuropeiske.

Kunder som tar kontakt

Pro Sentret har som sagt annonsert i bransjerettede magasiner om sitt helsetilbud. Det er først og fremst kunder som har ringt på bakgrunn av helseprosjektets annonseringer. Imidlertid har man ikke bedt sentralbordet eller andre ansatte spørre hvor den som ringer har innhentet informasjon om Pro Sentret fra, derfor er det en mulig underrapportering av kunder eller prostituerte som har tatt kontakt på bakgrunn av disse annonsene. Telefonnummer og informasjon er også tilgjengelig i telefonkatalogen og på hjemmesiden på Internett.

Det er til sammen **seks** kunder som tatt kontakt på bakgrunn av helseprosjektets annonseringer. Kundene har vært opptatt av spørsmål vedrørende seksuelle aktiviteter, smittemuligheter og smittevern. Én av kundene ønsket å få vaksine mot hepatitt A og B, og det ble laget avtale for dette møtet via Feltpleien da personen bodde utenbys. Det har vært spørsmål om juridiske sider ved kjøp av seksuelle tjenester, mens andre kunder sliter med fordømmelse av egne handlinger. Spesielt én ga uttrykk for at han opplevde kjøpet som tvangspreget, og endte opp med dårlig samvittighet etter at han hadde kjøpt sex selv om han tente på muligheten til å kjøpe den han ville.

Det er selvfølgelig ikke grunnlag for å si noe som helst på bakgrunn av én henvendelse som uttrykker at kjøp av sex blir en kamp mellom egen moralsk fordømmelse og seksuell tenning. Men som jeg var inne på ovenfor åpner det for interessante problemstillinger knyttet til kundenes atferd ovenfor prostituerte. I følge Vanwesenbeeck mfl. var motstand mot bruk av kondomer høy blant kunder som hadde en *”highly negative evaluation of prostitution in which the issue is more one of struggle than of pleasure”* (1994:314). I kundeforskningen blir prostitusjon ofte fremstilt som en manifestasjon av menns seksuelle drifter og begjær. Menns forhold til kommersiell sex formidles enten som et krydder til dagliglivet hjemme, eller som et uttrykk for mangel på nære seksuelle relasjoner til andre kvinner. Menn er erobrere og bruker erobrerens vokabular som bragd og bytte selv når sexkjøpet føles truende (Prieur og Taksdal 1989:152). Bildet ovenfor viser at menns seksualitet ikke bare er knyttet til manndom, kontroll og makt, men også moral, synd og skam. Kanskje det er en viktig faktor i forhold til å se hva som er motivet bak vold fra kunder?

I følge prosjektteamet har de vurdert å omformulere annonsen siden den tilsynelatende appellerer mest til etterspørselsiden og ikke prostituerte som prosjektet har vært rettet mot. Men siden kontakten med kunder anses som både viktig og ønskelig har dette ikke blitt gjort. I tråd med Pro Sentrets strategiske plan 2001 – 2005 jobbes det nå med et interessant kundeprojekt. Tatt i betraktning at eksisterende forskning er forholdsvis gammel, er det behov for ny og mer nyansert kunnskap om etterspørselsiden, motivet for å kjøpe sex, og hvordan kundenes forståelse av seksualitet påvirker deres interaksjon med prostituerte med hensyn til å ta ansvar for å bruke kondom, vold mot prostituerte osv.

Helseprosjektets erfaringer fra tirsdagskvelder

Prosjektteamet har hatt tirsdagskveld som fast tid for den oppsøkende virksomheten, i løpet av en kveld har de vært på besøk på alt fra et til fire massasjeinstitutter og/eller leiligheter. Disse besøkene har vært avtalt på forhånd med resepsjonist eller andre som styrer massasjeinstitutter eller leiligheter. Helseprosjektet har etablert kontakt med seks forskjellige massasjeinstitutt og fire forskjellige leiligheter som de har besøkt henholdsvis 44 og tretten ganger totalt. På besøk på de ulike stedene har prosjektteamet vært opptatt av ulike variabler som: mottakelsen; fysisk miljø; stabilitet; nasjonalitet; organisering; fokus på og kunnskap om helse og sykdom.

”Vi ble vel mottatt, men det ble kommentert at vi var mange med tre stykker. Et stort pent institutt, hvor vi ikke ble bedt om å ta av oss på føttene. Kundene passerte oss i salongen vi satt i uten mye blygsel ... Det var få kvinner til stede. Avtalen ble gjort samme dag som vi kom, så det kan hende det var derfor. De sa at de aldri hadde problemer med politiet. Ganske stabilt miljø med mange kvinner som jobber der. Strengt forbudt med alkohol”.⁹

”Vi ble godt mottatt, og fikk informasjon om at flere av kvinnene som jobbet der hadde ytret ønske om å treffe oss. Vi ble videre informert om at det var et stabilt miljø på instituttet og et godt forhold mellom kvinnene. Stedet virket rent, ordentlig og ryddig, men så noe slitt ut.”

”Vi ble forvirret over adressen og fant ikke oppgitt navn på dørklokka ... Vi opplevde å være velkommen. De delte mat med oss, mens vi kunne snakke om smittefare og kondomsprekk etc. De er leietakere. Det er bare de fire som jobber der vanligvis.”

Jevnt over formidler prosjektteamet at de fysiske forholdene på de forskjellige stedene var bra. Det er et interessant spørsmål om forholdene på de ulike stedene har påvirket responsen på henvendelsen fra helseprosjektet? Betyr det at de stedene som avviste tilbudet, eller hevdet at det ikke var tilbud om prostitusjon på stedet, ikke ønsket at gjester som ikke er kunder skulle få innsyn på plassen? Eller er det et uttrykk for manglende tillit til offentlige instanser?

Det sosiale miljøet har det vært svært forskjellig fra sted til sted, og fra gang til gang. Det - og det faktum at kvinnene er på jobb og at samtaler kan få en brå slutt fordi det kommer en kunde - har påvirket hva man har snakket om i gruppen. I følge prosjektteamet har de vært tilbakeholdne med å ta opp personlige temaer fordi de møter kvinnene i en jobbsituasjon.

Utvikling og endringer på innendørsmarkedet

Et av målene med helseprosjektet har altså vært å få innsyn i og oversikt over helheten i og forskjellene mellom prostitusjonsmiljøene. Ikke minst i forhold til økningen i den migrasjonsrelaterte prostitusjon som i dag anslås å utgjøre 50 % av det totale antallet prostituerte i Norge.

Helseprosjektet har registrert 24 forskjellige nasjonaliteter - inkludert norske - på innendørsmarkedet. Det er kvinner (og menn) fra henholdsvis Sverige, Danmark, Finland, Nederland, Belgia, Frankrike, Spania, Italia, Hellas, Albania (Romania?), Estland, Litauen, Russland, Thailand, Uganda, Kenya, Ghana, Sør-Afrika, Kamerun, Jamaica, Den Dominikanske Republikk, Brasil, Venezuela og Peru. På slutten av 1990-tallet var utenlandsk prostitusjon dominert av kvinner fra Thailand og Latin Amerika, mens i dag formidler prosjektteamet at flere av de latinamerikanske kvinnene har blitt borte og dette miljøet mye mindre.

I følge prosjektteamet er massasjeinstituttene i hovedsak befolket med norske og nordiske kvinner. Det har også forekommet kvinner med opprinnelse fra andre land enn de skandinaviske, men det har vært et fåtall. Leilighets- og mobilprostitusjon representerer mange nasjonaliteter, og i følge prosjektteamet kan det se ut som om utenlandsk prostitusjon dominerer disse arenaene.

I løpet av det sist året har spesielt den mobile prostitusjonen økt betraktelig, noe som illustrerer at etterspørselen på landsbasis er stor. Denne utviklingen kan også ha sammenheng med økt konkurranse mellom de ulike prostitusjonsmiljøene i Oslo. Prostitusjon har primært vært forstått som et storbyfenomen, men i følge Pro Sentret stemmer ikke det med virkeligheten. De viser til at de fleste utenbys kvinnene som jobber i prostitusjon i Oslo oppgir å ha debutert på hjemstedet (jf. Pro Sentrets strategiske plan 2001-2005). Det er likevel ikke til å komme bort i fra at mobilprostitusjon har bidratt til at kjøp og salg av seksuelle tjenester nå er et etablert fenomen i alle fylkene i Norge.

Av de ulike nasjonalitetene er det spesielt gruppen med kvinner fra land i Øst-Europa og Baltikum som har vært i vekst siden 2000. Det betyr at det er en økende andel kvinner som jobber i prostitusjon i Norge som lever i en transittsituasjon. Gateprostitusjonsmiljøet opplyser at det er stadig flere kvinner fra land i Øst-Europa og Baltikum som jobber i gateprostitusjon, og dette bekreftes fra Pro Sentret som i 2001 registrerte 59 kvinner med opprinnelse fra ovennevnte regioner på gaten (Pro Sentret 2001). I følge prosjektteamet er det grunn til å tro at kvinnene som jobber på gaten også jobber på innendørsmarkedet, og det

⁹ Sitatene er fra prosjektteamets referat, men jeg har endret på innholdet ved å hoppe over ting og/eller utelatt særtrekk som jeg mener kan føre til at steder blir gjenkjent.

illustrerer at kvinnene jobber mye i den perioden de er i Norge. Tidligere undersøkelser viser at kvinner med utenlandsk bakgrunn jobber mer enn kvinner med norsk bakgrunn, og at stort økonomisk forsørgeransvar blir oppgitt som årsak til dette (se bl.a. Müller-Nilssen 1998). Et annet særtrekk med prostitusjonsmiljøene fra land i Øst-Europa og Baltikum er at kvinnene er mye yngre enn det man finner blant andre nasjonaliteter, og dessuten utgjør en homogen aldersgruppe. Alle i undersøkelsen var mellom 20-22 år, mens i miljøet fra Sørøst-Asia varierte alderen fra 22 til 48 år (Sætre 2000:12). I følge Pro Sentret oppgir kvinnene de har vært i kontakt med at de er mellom 18 – 22 år, og mange kan se ut som de er enda yngre (jf. Liv Jessen).

Det har fra flere hold blitt ytret bekymring om forholdene som prostituerte fra Øst-Europa og Baltikum jobber under i Norge, og som jeg vil komme inn på nedenfor har det kommet klare meldinger om at kvinnene er utsatt for hallikvirksomhet fra både norsk og utenlandsk hold. Bekymringene er ikke bare knyttet til hallikvirksomhet; livssituasjonen deres gjør at de er spesielt sårbare i forhold til vold og krav om ubeskyttet sex fra kunder. I takt med at den mobile prostitusjonen har økt, har prosjektteamet fått informasjon om økning i etterspørselen etter stadig mer risikofylt atferd ved kjøp av seksuelle tjenester.

Helseprosjektets innsyn på innendørsmarkedet viser at den migrasjonsrelaterte prostitusjonen i Norge øker, og man kan si at Norge nå opplever samme trenden som man har sett ellers i Vest-Europa. En av grunnene til det kan være at økt konkurranse i prostitusjonsmarkedet i de andre landene har bidratt til at Norge som et utkantstrøk av Vest-Europa nå opplever større pågang. En annen årsak kan være Norges geografiske nærhet til dagens avsenderland i Øst-Europa og Baltikum. Men det kan også være interessant å se på hvordan politiske og legale strategier i et land påvirker situasjonen i andre land. I følge prosjektteamet er det en økende andel av kvinner med tilhørighet til Sverige på innemarkedet i Norge, spesielt kvinner av utenlandsk opprinnelse. I Sverige har man som kjent kriminalisert etterspørselsiden. Og som en av prosjektmedarbeiderne peker på så skal man ikke se bort i fra at legalisering av bordeller i Nederland har bidratt til ekspansjon i andre land. Den nederlandske legaliseringen har blant annet vært et middel for å regulere den migrasjonsrelaterte prostitusjonen, og har gjennom det presset deler av prostitusjonsmiljøet over grensene til andre land.

Pro Sentret har gjennom helseprosjektet åpnet døren på gløtt til innendørsmarkedet, og med det mener jeg at det er et nybrottsarbeid. Utfordringen blir å få etablert dette som et fast

tilbud. I tillegg må man utarbeide strategier for å holde seg orientert om utvikling og endringer på markedet. Sist, men ikke minst peker prosjektteamet på at man må utvikle metoder for å komme i kontakt med de mest utsatte kvinnene:

”De mest utsatte, sårbare og yngste er de vi får minst kontakt med...De virvler rundt mellom steder, og inn og ut av landet og tar med seg opplevelsene uten at de har fått noen hjelp for disse. Hva opplever de; hvilken tilstand er de i; og hvor jobber de?”.

Hvem organiserer og hvordan organiseres de ulike arenaene?

Som et ledd i målsettingen med å få mer kjennskap til innendørsarenaene, er sentrale spørsmål *hvem* som organiserer og *hvordan* ulike arenaer organiseres. Jobber kvinnene selvstendig, jobber de under andre, og hvis de jobber under andre hva er relasjonen mellom tredjepart og selger, og under hvilke forhold skjer prostitusjonen?

I følge prosjektteamet organiseres innendørsmarkedet på ulike måter på de forskjellige stedene og arenaene. Massasjeinstituttene er offentlige steder som annonserer med full adresse. Det er stor forskjell på størrelsen, miljø og nasjonalitet fra institutt til institutt. På noen institutt jobber det fire til fem kvinner, mens andre har mellom tjue og tretti personer fordelt på flere skift.

Leilighetene er enten leid eller eid, og det er stor forskjell på størrelsen, standarden og hvilke nasjonaliteter som er knyttet til de forskjellige. Noen jobber alene fra en leilighet, mens i andre tilfeller drives det av to til sju personer som deler på døgnet og utgifter. I motsetning til massasjeinstitutter, der kundene kan komme på døren, annonseres prostitusjon fra leiligheter med individuelle mobilnumre og kunden må ha inngått en avtale før personen får oppgitt adressen. I følge prosjektteamet utgjør prostitusjon fra leiligheter den største andelen av prostitusjon på innemarkedet i Oslo, men utviklingen på markedet viser at den mobile prostitusjonen er en arena i ekspansjon.

Organiseringen av den mobile prostitusjon skjer ved at kvinner selv eller andre annonserer med reiseruter, dato for opphold på de ulike plassene og mobilnummer. Prostitusjonen skjer på hotell, ved privatbesøk eller via leiligheter som er organisert til dette formålet. Det er

imidlertid ingen grunn til å tro at det er vanntette skott mellom de ulike arenaene, kvinner som jobber på massasjeinstitutt oppgir å ha jobbet i leiligheter og visa versa. Kvinner som jobber i leiligheter formidler at de i perioder organiserer seg med mobilprostitusjon.

Prosjektteamet formidler at det er stor forskjell på de sosiale forholdene mellom de ulike stedene. Et av massasjeinstituttene blir oppgitt å være meget populært og det ble fortalt at det var opptil et halvt års ventetid på å få jobb. På et annet institutt var det store konflikter mellom ledelse og kvinnene som jobbet der. Flere kvinner hadde brutt med stedet og fortalte at de hadde blitt utsatt for trusler av lederskapet, men at kvinnene nå hadde organisert seg og planla en motoffensiv. Flere av prosjektbrukerne formidlet at de hadde jobbet på flere massasjeinstitutt og leiligheter. Det at noen av stedene har stor gjennomtrekk kan tolkes dit hen at kvinnene ikke fant forholdene de måtte jobbe under tilfredsstillende.

Det er ingenting som tyder på at det eksisterer en prisdifferensiering mellom de ulike prostitusjonsmiljøene i forhold til salg av seksuelle tjenester. Prisnivået i Norge er høyt sammenlignet med andre vesteuropeiske land, og det betyr at prostituerte kan ha en god økonomisk inntjening på den tiden de er her. Normen på massasjeinstitutt er at sjefen av instituttet ikke skal klare seg økonomisk på inntektene uten å ta kunder selv (Skilbrei 1998). Pengene som kundene betaler for massasje får de som jobber der en andel av, og resten skal gå til husleie og drift av stedet. Fortjenesten av sexsalget skal gå uavkortet til kvinnene selv. Men som en følge av ekspansjon av markedet presses grensene for hva som gis for pengene, altså hvilke tjenester som ytes. Det er grunn til å tro at de minst veletablerte på markedet er mer utsatt for press som gjør at grenser forskyves.

Leilighetene drives på forskjellige måter og kan romme alt fra en til flere kvinner, som enten har gått sammen om å dele utgifter eller døgnnet eller at én person disponerer leiligheten(e) og ansetter kvinnene. I følge Sætres rapport om utenlandsk prostitusjon i Norge betaler kvinner grov overpris for leilighetene, og det kan det tyde på at bakgrunnsaktører kamuflerer gevinsten i husleie (Sætre 2000). Prosjektteamet referer til en leilighet der leieprisen var kr 12000 for tre måneder, og det er sett i forhold til prisene på utleiemarkedet i Oslo ikke en ublu pris.

Hvem som organiserer og *hvordan* de ulike arenaene er organisert varierer fra det man kaller vanlig ansettelse, selvstendig og uavhengig arbeid til kriminell virksomhet. Utviklingen det

siste året tyder som tidligere nevnt at den migrasjonsrelaterte prostitusjonen – og spesielt den fra land i Øst-Europa og Baltikum – har skapt et marked for ren hallikvirksomhet. Dette bildet bekreftes av Pro Sentret og PION (Dagsavisen 3.mars 2002). Via helseprosjektet har Pro Sentret fått henvendelser fra kvinner som har bedt om hjelp i forhold til hallikvirksomhet. Det har både dreid seg om organiserte og velkjente kriminelle i Norge, og enkeltpersoner som har benyttet grove voldsmetoder for å tilrane seg kontroll over kvinnene. Kvinner har opplyst at de har kommet til Norge via organisert virksomhet i hjemlandet og blitt utsatt for trusler når de har ønsket å bryte med disse virksomhetene.

Tredjeparten er av begge kjønn. Myten om halliken er tett knyttet opp til vår kjønnede forståelse av hvem som er utøver og offer i prostitusjon. I den dominerende kjønnsdiskursen har kvinners aktivitet utover å selge sex vært usynlig. Det vil med andre ord si at den kvinnelige "halliken" er ikke-eksisterende, eller et tegn på avvikende kvinnelighet. Studier av den migrasjonsrelaterte prostitusjonen og trafficking avdekker at kvinner er integrert i alle ledd og posisjoner fra selger, rekruttering, organisering, formidling osv (se bl.a. Lisborg 1998, Skrobane mfl. 1997). Prostitusjonsrelaterte aktiviteter er med andre ord i like stor grad et økonomisk marked for kvinner, og i likhet med menn er kvinners virksomhet basert på alt fra et likestilt og gjensidig avhengighetsforhold til grov utnyttning av selgersiden.

Dagens utfordring er knyttet til evnen å differensiere mellom ulike former for organisering av prostitusjonsmiljøene, og se at det forekommer alt fra selvstendig virksomhet og ulike grader av avhengighet til ren hallikvirksomhet. Verken norske eller utenlandske prostituerte er per definisjon offer for kynisk utnyttelse, men det skjer. Kvinner med utenlandsk bakgrunn er mest utsatt. Spesielt kvinner som lever i en transittsituasjon i Norge er sårbare for utnyttning fra utenlandske, så vel som norske kriminelle enkeltpersoner og miljøer.

Om helse og beskyttelse

Pro Sentrets helseprosjekt har i møte med prosjektbrukerne vært opptatt av hvordan helse og smittevern behandles på de ulike stedene, og hvordan kvinnene selv ivaretar sin helse ved jevnlig helsesjekk hos lege. Pro Sentret erfarte gjennom prøveprosjektet som var rettet mot kvinner fra Latin-Amerika at kvinnene de kom i kontakt med var veldig opptatt av helse og

redd for å bli smittet, spesielt av HIV/AIDS, men at metodene som ble benyttet for å beskytte seg i realiteten bidro til økt risiko for at det skulle skje uhell som kondomsprekk.

I følge prosjektteamet har noen av stedene de har besøkt god kunnskap om helse og sykdom. Dette var først og fremst de stedene som var velorganisert og godt drevet. Generelt var alle prosjektbrukerne opptatt av helsespørsmål, og redd for å bli smittet av HIV/AIDS og andre seksuelt overførbare sykdommer. De fleste hadde imidlertid liten kunnskap om smitte av hepatitt. Mange av kvinnene fortalte at de gikk jevnlig til lege for å sjekke seg, men det var et fåtall (to) som formidlet at legen visste om at de jobbet i prostitusjon. De fleste oppga at de brukte forskjellige leger for å ikke vekke mistanke. Blant de utenlandske kvinnene formidlet noen at de gikk til lege når de var på besøk i hjemlandet. Flere av prosjektbrukerne formidlet utilstrekkelig kunnskap om smittevern, tegn på sykdom hos kunder, og hva de skulle gjøre ved kondomsprekk. Noen av prosjektbrukerne forteller at de bruker å skylle ved kondomsprekk, og det er en metode som ikke bidrar til at man får sæden ut, men at den spres bedre innover. Å presse ut sæden og så bruke sæddrepende salve anbefales ved slike uhell. Ett annet moment ved kondomsprekk er muligheten for å bli gravid hvis man ikke bruker annen prevensjon i tillegg til kondomer. Her var det stor forskjell mellom prosjektbrukerne der noen var godt sikret, mens andre oppga at de ikke brukte noe fordi de ikke hadde menstruasjon, eller hadde sluttet med annen prevensjon på grunn av bivirkninger. En uønsket graviditet medfører ekstra fysisk og psykisk belastning for kvinnene, og prosjektteamet diskuterte ulike prevensjonsmidler med prosjektbrukerne.

Samtaler med prosjektbrukerne bekrefter med andre ord de erfaringene som ble gjort i forbindelse med prøveprosjektet om at prostituerte er svært opptatt av helse, og redd for å bli smittet av kundene. Samtalene bekreftet også at det er en generell mangel på adekvat kunnskap om smittevern og beskyttelse. Ingen av stedene oppgir at det kjøpes inn kondomer/glidekrem til felles bruk, og det betyr at det er opptil kvinnene selv å holde seg med nødvendig utstyr. På ett av massasjeinstituttene refererer prosjektbrukerne til én kvinne som aldri har kondomer selv, men alltid må låne av andre.

Kombinasjonen mellom redselen for å utsette seg selv for helserisiko og utilstrekkelig kunnskap om smittevern og ettervern ved kondombrist illustrerer behovet for å jobbe skadereduserende på innendørsmarkedet. Det øvrige samfunnets forståelse av aktørenes ekspertise på eget område er ofte overdrevet. Man kan sammenligne det med injiserende

stoffmisbrukere som har hatt ord på seg for å være eksperter i sprøytebruk, mens etableringen av helsetilbudet gjennom Feltpleien og sprøyterommet på Pro Sentret har avdekket at mye av de fysiske helseskadene er et resultat av manglende kunnskap på alt fra hygiene til bruk av korrekt utstyr for injiseringen.

Flere av prosjektbrukerne går jevnlig til lege, men de tør ikke å fortelle at de jobber i prostitusjonen. Man kan derfor si at et fellestrekk blant prosjektbrukerne er at stigmatisering av prostituerte bidrar til at kvinnene vegrer seg for å ta opp, eller avdekke at man jobber i prostitusjonen ovenfor det øvrige helsetilbudet. Konsekvensene av dette er mangel på kunnskap, eller kanskje rettere sagt *feilaktig* kunnskap om hvordan man sikrer seg på beste måte, både i forhold til å forebygge situasjoner og håndtere uhell når de først er oppstått. En annen side av hemmeligholdelsen er psykisk stress som et resultat av å jobbe i prostitusjonen og/eller manglende sosial støtte i forhold til å takle prostitusjonserfaringene - på godt og vondt.

7. FORTELLINGER FRA INNENDØRSMARKEDET

Det er naturlig nok vanskelig å gi en systematisk fremstilling av ulike spørsmål som helseprosjektet har vært opptatt av i møte med prosjektbrukerne. Besøkene på de ulike stedene så vel som den oppsøkende virksomheten i lokalene til annonsørene, har fortonet seg svært forskjellig fra gang til gang.

Materialet består av fragmenterte og brokete livshistorier. Temaer som går igjen er mestring av problemer relatert til prostitusjon, livet på utsiden av prostitusjonen, migrasjon, ustabile allianser og mange former for isolasjon. Man får inntrykk at det er store forskjeller mellom livssituasjonen både i og utenfor prostitusjon, så vel som mellom de enkeltes mestring av det å jobbe i prostitusjonen.

I følge prosjektteamet formidler kvinnene på innendørsmarkedet sammenlignet med gateprostitusjonsmiljøet helt andre problemer og behov for hjelp. I arbeid med gateprostitusjonsmiljøet er mye av jobben dreid rundt rusrelaterte problemer som avrusing og behandling, rus og psykiatri, bostedsmangel og generell fattigdom. På innendørsmarkedet er kvinnene opptatt av økonomiske og juridiske spørsmål, og rettigheter knyttet til forretningsjuss og skatteregler. Blant utenlandske kvinner som er gift med nordmenn handler problemene ofte om skilsmisser og manglende kunnskap om juridiske rettigheter knyttet til fordeling av bo og løsøre, men også om hjelp i forhold til sosialforvaltning for å etablere et liv utenfor ekteskapet. Kvinner som lever i transittsituasjon søker hjelp for å håndtere kriminelle halliker, voldelige kunder og norsk politi.

Mange former for isolasjon og ustabile allianser

I følge prosjektteamet er det mange former for isolasjon og ustabile allianser blant kvinner som jobber på innendørsmarkedet. Det er generelt stor bevegelse og kvinner flytter mellom ulike massasjeinstitutter, leilighets- og mobilprostitusjonen. Steder popper opp og forsvinner, og kvinner både av norsk og utenlandsk opprinnelse kommer og går. Dagens prostitusjonsmarked er en etnisk smeltedigel der nesten alle regioner av verden er representert. Bevegelsen mellom landegrenser er ikke bare knyttet til grensen mellom Vest-

Europa og regioner utenfor, kvinner fra andre skandinaviske og vesteuropeiske land reiser til Norge så vel som andre land for å jobbe i prostitusjonen. Det er med andre ord stor bevegelse både innad og mellom grensene. Hvilke land reiser de norske kvinnene til ?

Jeg har tidligere vært inne på at det kjente gateprostitusjonsmiljøet er mer homogent i den forstand at "alle" sliter med rusproblemer, og oppfatter prostitusjon som et nødvendig middel for å finansiere sin egen rusavhengighet. De narkomane kvinnene kan uttrykke en fellesholdning til prostitusjon som er basert på at det er livet som narkoman som fører til prostitusjon: De har ikke valgt dette selv. Narkoman og prostituert er begge identitetsgivende kategorier, og rusavhengige kvinner formidler at de er narkomane, ikke prostituerte. For kvinnene på innendørsarenaen er gateprostitusjonsmiljøet en manifestasjon av innholdet i begrepet prostitusjon (jf. Skilbrei 1998).

Behovet for å skape et skille mellom oss og dem kan ses som en strategi i forhandlingen mellom samfunnets normer og egen virkelighet. Hovedmotivet for å selge seksuelle tjenester er økonomi. Kvinner med rusproblemer prostituerer seg ikke fordi de har rusproblemer, men fordi de trenger penger til å finansiere rusinntaket, på samme måte som kvinnene på innendørsmarkedet jobber i prostitusjon på grunn av økonomiske behov. Som en av informantene i Morten Müller-Nilssen studie så treffende sier det trenger hun ikke hjelp til å komme ut av prostitusjonen - har man økonomisk mulighet til å slutte å jobbe i prostitusjon, så gjør man det (Müller-Nilssen 1996: 64). *Hva* man trenger penger til er imidlertid veldig forskjellig.

Prostitusjon - en løsning på økonomiske behov

I følge prosjektteamet var de økonomiske behovene svært forskjellige blant prosjektbrukerne. For enkelte var prostitusjon sett på som den eneste mulige løsningen for å få tilstrekkelig inntekt for å forsørge seg selv og barn. Andre oppga at inntekten fra prostitusjon ble benyttet til å betale ekstra utgifter som det var vanskelig å få rom til med sitt formelle lønnsarbeid. Atter andre benyttet prostitusjonen til å legge opp penger for å kunne foreta en lenger reise. Det er flere av prosjektbrukerne som formidler at de har annet lønnet arbeid eller studier ved siden av prostitusjon.

Tradisjonelle fortellinger om den økonomiske årsaken til prostitusjon har alternert mellom materiell nød og grenseløs økonomisk behovstilfredsstillelse: den prostituerte var både et offer for fattigdom og offer for egen pyntesyke, jåleri og ønsket om det søte liv (Renland 2001). Man bør kjenne sin plass i samfunnet må vite, og idéen om at ingen velger prostitusjon som en rasjonell løsning på sin økonomiske situasjon lever i beste velgående den dag i dag. Studier av innendørsmarkedet så vel som Pro Sentrets helseprosjekt viser at prostitusjon utgjør et godt økonomisk alternativ. I Müller-Nilssens studie fremhever informantene både behovet for å klare seg selv og for å ha den økonomiske tryggheten som verken et liv på trygd, sosialstønad eller lavstatusyrke gir (Müller-Nilssen 1996). Skilbreis informanter formidler at de ønsket en annen økonomisk livsstil enn det de kunne oppnå som ufaglært på en formell arbeidsplass (Skilbrei 1998).

Prosjektteamet formidler at de har inntrykk av at spesielt de utenlandske kvinnene har stort økonomisk press som gjør at de jobber mye. I arbeidet med prøveprosjektet oppga flere kvinner at de hadde store økonomiske forpliktelser for både familie i Norge og i hjemlandet. Enkelte av dem var gift eller samboende med norske ektemenn som ikke ønsket å hjelpe familien i hjemlandet. Prostitusjon gjorde det mulig for dem å oppfylle ønskene og kravene fra familien. Dette understøttes av andre undersøkelser som er gjort i forhold til kvinner med utenlandsk bakgrunn som jobber i prostitusjonen (se bl.a. Sætre 2000, Lisborg 1998, Müller-Nilssen 1998).

Studier av den kvinnelige migrasjon fra Thailand har vært sett i lys av at kvinnene både har en tradisjonell og religiøs forpliktelse og et økonomisk ansvar overfor familien (Lisborg 1998). Blant lavstatusgrupper i Thailand innebærer ekteskap med en utlending eller migrasjon en mulighet for sosial mobilitet gjennom økt økonomisk standard (Skrobanek mfl. 1997). som Kvinner fra andre regioner som Latin-Amerika og Afrika oppgir også at de har forsørgerplikt for familie i hjemlandet (Sætre 2000).

Veksten i den migrasjonsrelaterte prostitusjonen kan som sagt knyttes til feminisering av migrasjon og forsørgeransvar i hjemlandet. Müller-Nilssen (1998) viser til Vanwesenbeeck som knytter årsaken til økningen av kvinnelig migranter til forsørgerforpliktelser og at kvinner er mer pålitelige enn menn, og derfor en sikrere kilde til regelmessige økonomiske overføringer. Det er mulig at det er et strategisk valg av familien å sende ut kvinner i stedet for menn, men man kan ikke se bort fra at det internasjonale arbeidsmarkedet har forandret

seg, med lavere etterspørsel av arbeidskraft til manuell og ufaglært arbeidskraft, og at dette har bidratt til økning av kvinnelige migranter (Skrobanek mfl. 1997). Kvinner er henvist til typiske kvinnelige arbeidsplasser som i privathushold, servicenæringen og underholdningsbransjen, og i likhet med norske kvinner har mange kvinner med utenlandsk bakgrunn gått fra tungt fysisk og dårlig betalt arbeid i servicenæringen til prostitusjon (Sætre 2000).

Når det gjelder nykommerne i prostitusjonsmarkedet, de unge kvinnene fra land i Øst-Europa og Baltikum - som man har sett at jobber mye - er det et åpent spørsmål om det er noen som tvinger dem til dette, eller om den intense aktiviteten er basert på eget valg og behovet for å få mest mulig fortjeneste mens de er her. Sætre (2000) beskriver sine informanter som litt naive lykkejegere som ønsker et høyt privat forbruk. Fra den russisk/norske prostitusjon i nord vet man at salg av seksuelle tjenester for mange utgjør eneste mulighet til inntekt. Innføringen av privat kapitalisme i postkommunistiske land har rammet store deler av befolkningen økonomisk, og offentlig lønn ligger under eksistensminimum.¹⁰

Om å leve to liv – et i prostitusjon og et utenfor

Det er stor forskjell på prostitusjonserfaringene. Noen hadde holdt på i mange år, andre har hatt opphold over mange år og startet på nytt igjen, mens noen hadde nettopp hatt sin prostitusjonsdebut. I noen tilfeller hadde tidligere prostituerte gått over til å jobbe i resepsjonen, og i andre tilfeller hadde noen startet i resepsjonen og etter hvert begynt å ta kunder i tillegg.

I følge prosjektteamet formidler mange av kvinnene at det de sliter mest med er at de har få å dele prostitusjonserfaringene med. Vi så i forhold til helse at det bare er to stykker som oppgir at legen deres vet at de jobber i prostitusjonen, mens resten valgte å holde det hemmelig, og benyttet strategier som å bytte lege ofte for at man ikke skulle vekke mistanke. Det er bare én som oppgir at familien er innforstått med at hun jobber i prostitusjonen, for de aller fleste var prostitusjon et hemmelig kapittel i deres liv.

¹⁰ Jf. den russiske sosiologen Maia Russakova som var i Oslo i forbindelse med Redd Barna seminar , 2. oktober 2001.

Prosjektbrukerne fortalte at ektemenn og kjærester ikke visste noe om at de jobbet i prostitusjon. En kvinne formidlet at hun hadde sagt til sin ektemann at hun bare jobbet i resepsjonen på et massasjainstitutt. I forbindelse med Pro Sentrets prøveprosjekt sa flere av de latinamerikanske kvinnene at de holdt jobben i prostitusjon hemmelig for sine ektemenn så vel som familie i hjemlandet, og at de var livredde for å bli avslørt. Noen velger å reise langt bort for. En kvinne fra ett av de nordiske landene fortalte at hun kom til Norge i perioder for å jobbe i prostitusjon, men at hun ikke prostituerte seg i hjemlandet der hun var student.

Diskusjonen omkring skadevirkningene av prostitusjon har primært dreid seg om de følelsesmessige følgene av å selge sex – av å gjøre seksualiteten instrumentell og følelsesløs (se bl.a. Høigård og Finstad 1986). Det har vært lite fokus på hvordan sosialt stigma og samfunnsmessig fordømmelse påvirker prostituerte både i forhold til mestring av prostitusjon og hverdagslivet utenfor prostitusjonen. I studier av innendørsmarkedet vektlegger informantene hemmeligholdelsen og redselen for sosialt stigma som skadelige sider ved det å jobbe i prostitusjon (Müller-Nilssen 1996, Skilbrei 1998). Konsekvensene er isolasjon og at det på sikt kan være lettere å holde seg borte fra andre mennesker enn å hele tiden måtte dikte opp ekstrajobber og finne på historier for å forklare tidsbruken.

Jobben i prostitusjonen fører til mange former for isolasjon, og i den sammenhengen er kvinner i den migrasjonsrelaterte prostitusjon spesielt utsatt fordi de har liten kjennskap til det norske samfunnet. Følgene av språklige barrierer berører både deres mulighet til å få kunnskap om rettigheter alternativer så vel som muligheten til å etablere et sosialt miljø på utsiden av prostitusjonsmiljøet. Prosjektteamet peker på at det altså er snakk om flere former for isolasjon. Man vet for eksempel lite om kvinner som er gift eller samboende med norske menn har kontakt med andre av samme etniske gruppe i Norge, eller om deres sosiale miljø er begrenset til prostitusjonsmiljøet og/eller ektemenn. Den eksisterende kunnskap om utenlandsk prostitusjon i Norge (Oslo) skisserer en klar tendens til at kvinnene i tillegg til å jobbe mye er isolert, snakker dårlig norsk/engelsk og har liten kunnskap om både det prostitusjonsrelaterte og det øvrig hjelpetilbudet (se bl.a. Müller-Nilssen 1998, Sætre 2000). Anders Lisborgs (1998) studie av den migrasjonsrelaterte prostitusjonen fra Thailand til Danmark gir det samme bildet: Kvinnene lever et isolert liv i en subkultur som er konstituert gjennom nasjonal tilhørighet og prostitusjon.

Skilbrei viser til at skillet mellom prostitusjon og privatliv går begge veier. Prostitusjonen blir holdt hemmelig for familie og venner, og privatlivet blir holdt utenfor prostitusjonsmiljøet: De fleste unngår så langt de kan å fortelle noe personlig om seg selv. En grunn kan være at de vil bevare noe privat, en annen grunn kan være baksnakking og intriger som preger miljøet (Skilbrei 1998: 64). Skilbrei knytter det ustabile sosiale miljøet blant kvinnene opp til det rollespillet som prostitusjon innebærer: Overfor kunder skal de spille den lykkelige horen og overfor hverandre skal de holde på inntrykket at de er ”vanlige” kvinner som ikke tar skade av å selge sex.

Et annet interessant aspekt er å se på hvordan stigmatisering og undertrykking av grupper påvirker den interne samhandlingen. I filmen *Mørketid*, av Caroline Frogner, som handler om norske kvinner i tyske konsentrasjonsleirer, forteller en av kvinnene at ettertiden har hatt en overdreven romantisering av det indre samholdet som ikke stemte med virkeligheten. Folk hjalp ikke hverandre, men gikk over lik for å overleve selv. Kriminologen Nicolay Johansen sammenligner det sosiale livet i rusmiljøet som er preget av at ”man kan ikke stole på noen” med livet i konsentrasjonsleirene der den daglige kampen for å overleve fører til at man vender seg mot hverandre.¹¹

Kan man se de samme trekkene i prostitusjonsmiljøene, at sosialt stigma og samfunnets fordømmelse får kvinnene til å vende seg mot hverandre? Hvilke konsekvenser gir det i forhold til psykisk stress og belastning for kvinnene? Stigma innebærer at én egenskap ved en person blir personens identitet (Müller-Nilssen 1996). Men stigma innebærer ikke bare at omgivelsene reduserer individet, stigmaproessen fører til at man ser seg selv med andres øyne. Det vil si at handlingskategorier blir identitetsgivende, og mennesket blir det man gjør – narkoman og prostituerte er to eksempler på identitetsgivende kategorier. Daglig leder ved Pro Sentret, Liv Jessen, skriver i et innlegg om en kvinne som ti år etter at hun hadde sluttet i prostitusjon hevdet at det sto ”stemplet hore i pannen” hennes. Å selge sex var ikke noe hun hadde gjort, det var noe hun var.

Å jobbe som prostituert innebærer at man lever et dobbelt liv, men det er en livssituasjon der ingen av arenaene man opptrer på gir rom for å få laste av seg følelsene: Redselen for sosialt stigma gjør at man holder livet hemmelig for ektemenn, kjærester, familie og venner. Negativ

¹¹ Argumentet er hentet fra en ennå upublisert studie av Nicolay Johansen som jeg har fått forfatterens tillatelse til å bruke.

holdning fra hjelpeapparatet fører til at man vegrer seg for å ta kontakt med det offentlige, og redselen for å gjøre seg sårbar for baksnakking og intriger fører til at man ikke synliggjør sitt private jeg. Arbeidssituasjonen krever at man er serviceinnstilt og vennlig overfor kundene. Det er en beskrivelse av et høyt stressnivå – og manglende sosial støtte eller kanaler for å få ut stresset bidrar over tid til ødeleggende belastninger og sykdom (Müller-Nilssen 1996). Hedin og Månsson (1998) viser til at mange prostituerte lider av samme type utbrenthet som man finner blant omsorgsarbeidere i sosial- og hjelpeapparatet. Hvilken psykisk belastning og konsekvenser dette har for kvinner med utenlandsk bakgrunn, som i tillegg til disse forholdene vil være dårlig integrert i samfunnet generelt og isolert i sin etniske prostitusjonssubkultur, vet man lite om.

Psykisk stress og rus

Rusbruk og rusavhengighet blir ofte benyttet som hovedmarkør i skillet mellom innen- og utendørsarenaen, men det betyr ikke at aktørene på innendørsarenaen er avholdsmennesker. I Skilbreis studie av innendørsarenaen formidler informantene at amfetamin er studiodopet nummer en: ”*i gamle dager var det alkoholen, i dag er det makkaen*” (Skilbrei 1998:102). Amfetamin gir økt energi og følelse av å være på ”høyde med seg selv”.

Prosjektteamets samtaler med prosjektbrukerne bekrefter at amfetamin er et akseptert rusmiddel på innendørsmarkedet. Blant annet peker en kvinne på at man på dette instituttet *ikke* blir kastet ut om man bruker amfetamin, mens bruk av alkohol og heroin ikke var akseptert. På ett sted vakte én kvinnes alkoholforbruk bekymringer blant de andre, og de hevdet at hun ble grenseløs og levde et farlig liv. På ett av massasjeinstituttene var det strengt forbudt å bruke alkohol, men om det var av hensyn til de prostituertes sikkerhet eller en gest til kundene er vanskelig å si.

Prosjektteamets materiale gir ikke utgangspunkt for å si at bruk av amfetamin er allment utbredt på innendørsmarkedet. Det vil trolig være forskjellig fra sted til sted, og enkelte kvinner oppgir at de hadde sluttet på steder fordi det hersket store rusproblemer der. Utover alkohol og amfetamin formidler noen kvinner at de inntar piller på grunn av psykisk stress. Disse tilfellene har vært knyttet til stressituasjoner relatert til stort arbeidspress, og problemer med å få sove etter en lang økt. For de som bruker amfetamin vil mye arbeid og lite søvn

bidra til å svekke den enkeltes dømmekraft, og bidra til at kvinner setter seg selv i en utsatt posisjon i forhold til smittefare. Stort forbruk av rusmidler fører i seg selv til helseskader, og høyt forbruk av amfetamin er i lengden en dårlig medisin for den psykiske helsen.

I følge prosjektteamet formidler kvinnene at de opplever psykisk stress som har sammenheng med mestring av prostitusjonen. Enkelte forteller at de synes interaksjonen med kundene er helt forferdelig, mens andre oppgir at selve sexsalget ikke medfører problemer. Felles for alle er psykisk stress relatert til sosialt stigma og undertrykkelse. Men som jeg har vært inne på tidligere er helseprosjektet et nybrottsarbeid, og prosjektteamets møter med prosjektbrukerne gir oss fragmenterte livshistorier og brokete fortellinger, ikke dype betroelser.

Helseprosjektets kontakt med kvinnene på innendørsmarkedet indikerer behovet for mer kunnskap om prostitusjonsrelaterte problemer, og et permanent hjelpetiltak for kvinner som jobber i denne delen av prostitusjonsmarkedet.

Den rusrelaterte prostitusjonen er på mange måter prostitusjonsparadigmet, og kvinner som formidler andre opplevelser fremstår som avvikende eller blir oppfattet som å gi uttrykk for falsk bevissthet. Prostitusjon er en påkjenning både i forhold til at interaksjonen med kunder er psykisk og fysisk krevende, og fordi det innebærer å jobbe i et stigmatisert og undertrykt felt. Aktørene i den rusrelaterte prostitusjonen kan vise til sosiale bakgrunnsvariabler som lager bekvemme bilder for oss – veien ut i prostitusjonen er betinget av seksuelle overgrep, incest, dårlige familieforhold osv. Et annet spørsmål er om dette forklarer årsaken til prostitusjon eller rusavhengighet? Den offentlige prostitusjonsdiskursen reduserer ikke bare prostitusjonserfaringer, den bidrar også til å redusere rusavhengige kvinners sammensatte og komplekse problemer til et spørsmål om prostitusjon.

Vanwesenbeeck peker på at prostituertes ivaretagelse av fysisk helse ikke kan ses uavhengig av den psykiske helsen:

Our analyses showed that both the protective and risk-carrying conduct of prostitutes can be understood in the context of personal histories and the significance the work has for them. Histories of violence, low well-being, and low job-satisfaction do not encourage the risk takers to abide by positively formulated professional codes, including consistent condom use. Past and present situations are often so heavy and hard for risk takers that positive codes of behaviour, particularly condom use, have become empty concepts (Vanwesenbeeck mfl. 1994: 312).

Som jeg var inne på ovenfor er den dominerende holdningen preget av fokuset på de følgene prostitusjon får for kvinners følelsesliv og seksualitet. I dette perspektivet rammer strukturelle forhold som sosialt stigma kvinner som en kollektiv gruppe. Belastningsskader som en følge av prostitusjon er knyttet til individuelle og strukturelle forhold, og begge sider rammer prostituerte. Det er derfor behov for en sosialpolitisk tilnærming som i tillegg til å forebygge prostitusjon, har som målsetting å redusere de negative følgene av prostitusjonserfaring. Man må anerkjenne prostituertes behov for et hjelpetilbud som kan ivareta de problemene som oppstår mens man er aktiv i prostitusjon.

Offer eller utøver: kvinners møte med politiet

Prostitusjon opererer i en gråsoner av illegitim/illegal virksomhet. Det er ikke forbudt å selge eller å kjøpe seksuelle tjenester, men å høste økonomisk profitt gjennom andres prostitusjon. Utendørs- og innendørsmarkedet har vært knyttet til ulike former for kriminalitet – der innendørsmarkedet er relatert til organisert kriminalitet mens ”gatehalliken” fremstår som den tradisjonelle forbryteren.

I følge prosjektteamet er det stor forskjell på prosjektbrukernes erfaringer med politiet, og relatert til dette materialet er de forskjellige opplevelsene knyttet til etnisk tilhørighet. Kvinner fra massasjeinstitutt, som i hovedsak var kvinner fra Norge eller andre nordiske land, oppgir å ha et uproblematisk forhold til politiet: Kommer det en problematisk kunde, ringer de politiet for å få han fjernet. Müller-Nilssen (1996) viser til den samme tendensen, og informantene formidler at de har tiltro til at politiet prioriterer fornuftig ved å ha razzia og aksjoner på studioer og leiligheter som var drevet med utenlandsk arbeidskraft, og styrt av kriminelle. Selv formidlet de at de ikke hadde problemer med politiet. Dette er ikke entydig uproblematisk, og på et generelt plan vegrer prostituerte seg for å anmelde voldtekt fra kunder. Prosjektteamet referer til en kvinne som hadde vært utsatt for grov mishandling og voldtekt av en kunde og som ble anbefalt av et privat bekjentskap - som jobbet i politiet - å ikke anmelde saken.

Prosjektteamet refererer også til saker der utenlandske prostituerte har anmeldt personer for voldtekt og ran, og som forteller at politiet lot lovbrøteren gå mens kvinnene var holdt tilbake i flere timer. Utenlandske kvinner har flere klager på politiets opptreden og framferd, som til tider bærer preg av ren trakassering. Blant annet benytter de ”stopp og sjekk”-metoden på

gaten, og har razzia i leiligheter uten ransakingsordre. Hvis kvinnene ikke kan vise til at de har penger (minimum kr 500,-), pass eller returbillett, blir de anholdt og satt i varetekt.

Kvinner klager over at de har tilbrakt over 24 timer i varetekt uten at de har blitt orientert om status eller fått tilbud om advokat.

Politiet bruker utlendingsloven kapittel 27 § 1, som gir rett til bortvisning hvis man ikke kan forvise penger til livsopphold eller returbillett. I ett tilfelle ble en kvinne anholdt på grunn av manglende dokumentasjon til tross for at hun hadde meldt passet sitt stjålet. Kvinner forteller om provokasjonsmetoder der politiet ringer og utgir seg for å være kunder. En kvinne forteller at hun inngikk en avtale om at de skulle møtes på et hotell i byen, og da hun kom dit ble hun anholdt og satt i varetekt. Kvinnene deporteres til hjemlandet, og må betale både for flybillett og følge av to polititjenestemenn til Gardermoen. I tillegg til billetten koster det hver kvinne minimum kr 2400,- å bli ledsaget av politiet til Gardermoen, og selv om det er flere kvinner som ledsages ut samtidig må hver av dem betale denne summen. Kvinnene må betale dette på den norske ambassaden i hjemlandet før de kan reise tilbake til Norge. I ett konkret tilfelle måtte en kvinne betale over 20 000 kroner til den norske stat for å dekke utgiftene ved bortvisning. Prisen inkluderer egen flybillett, flybillett og overtid for to polititjenestemenn som på grunn av mellomlanding måtte reise med til København. Årsakentil bortvisningen skulle være at hun i en politirazzia ikke hadde det obligatoriske beløpet på kr 500,- på seg.

Gjentatte bortvisninger gjør at kvinner kan opparbeide seg mye gjeld til den norske stat – som kvinnene betaler ved å jobbe i prostitusjon. Hva skulle de ellers gjøre? Det vil si at norske myndigheter indirekte tjener penger på andres prostitusjon, noe som åpner for en interessant diskusjon om definisjonen av hallikvirksomhet. Straffeloven § 202 forbyr økonomisk inntjening på andres prostitusjon, og når kvinner må betale for organiseringen av egen bortvisning – det vil si ikke bare flybilletten, men også de utgifter norske myndigheter har i forbindelse med bortvisning innebærer det en passiv inntjening på andres prostitusjon.

Kvinnenes klager understøttes av PIONs årsmelding for 2001, som kritiserer politiet for manglende innsats mot organisert hallikvirksomhet av utenlandske prostituerte. PION hevder de har fått klare meldinger om organisert virksomhet i Oslo, Stavanger og Bergen. Kvinnene er utsatt for grov utnyttelse og frihetsberøvelse. Tilbakemeldingen fra politiet er at de ikke har ressurser til å følge opp slike saker (Dagsavisen 3. mars 2002). Leder ved Pro Sentret, Liv

Jessen, uttaler til samme avis at politiet har valgt å rette fokuset mot kvinnene og ikke hallikvirksomheten.

Politiets håndtering av utenlandsk prostitusjon står i sterk kontrast til det offentlige synet som norske myndigheter formidler. Norge har gjennom internasjonal samarbeid vært med på å etablere samarbeidsavtaler som skal forebygge og bekjempe denne formen for grovt misbruk og utnyttelse av spesielt kvinner og barn. Forhenværende barne- og familieminister Karita Bekkemellem Orheim skriver i en artikkel at *"Vi skal være med på å forebygge og bekjempe menneskehandel, gi støtte og assistanse til ofrene samt fremme samarbeidet mellom statene for å nå disse målene* (Dagbladet 24.juli 2001, min understrekning). Dette understrekes ytterligere ved at norske myndigheter har åpnet for at trafficking og tvangsprostitusjon i tillegg til kjønnslemlestelse, brudebrenning, æresdrap, tvangsekteskap, tvangssterilisering, tvangsabortering gir grunnlag for å søke asyl (jf. Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) 20. august 2001). På nasjonalt plan har ikke Norge lover som retter seg direkte mot menneskehandel, men hallikparagrafen (§202) omfatter rekruttering, formidling og utnyttelse av andres prostitusjon. I den grad det er snakk om frihetsberøvelse og/eller organisert menneskehandel for prostitusjon vil de fleste bestemmelsene i straffeloven kapittel 21, som omhandler forbrytelser mot den personlige frihet, kunne brukes. I tillegg har Norge, som jeg var inne på ovenfor, undertegnet og ratifisert menneskehandel konvensjonen av 1949, og kvinnekonvensjonen (jf. artikkel 6). Det er som tidligere nevnt kanskje ikke mangel på lover som er problem, men bruken av dem.

Man skulle tro at et viktig element i å forebygge og bekjempe internasjonal menneskehandel for prostitusjon vil være å skape tillit til politiet slik at prostituerte tør å anmelde slike saker. Kriminalsjef Roger Andreassen sier til Østlandssendingen (30.01.01) at utenlandske prostituerte sjelden vil vitne mot bakmenn fordi det vil ta fra dem levebrødet. Hvorfor tas ikke da anmeldelser fra kvinner alvorlig? Kriminalisering av utenlandsk prostitusjon blir av politiet fremmet som en strategi i kampen mot trafficking (ECPAT Norge/Redd Barna 2001). Kriminalsjef Roger Andreassen uttaler til Østlandssendingen (30.01.01) at utvisning av utenlandsk prostituerte blir brukt som et virkemiddel for å ramme organisert hallikvirksomhet. Politiets praksis reiser spørsmålet om hvordan norske myndigheter vil definere utenlandske prostituerte – som ofre for eller utøvere av kriminell virksomhet? Kan norske myndigheter være bekjent av å ha en politikk som fremmer en "blame the victim" holdning i kampen mot internasjonal organisert hallikvirksomhet?

Det norske prostitusjonsmarkedet har i liten grad vært styrt av hallikvirksomhet (se bl.a. Müller-Nilssen 1996, Høigård 1985). I følge PION kan dette knyttes til at det ikke har vært forbudt å selge eller å kjøpe sex i Norge. Kvinner er ikke avhengig av en tredjepart på samme måte som man ser i land der det er forbudt å selge og/eller kjøpe seksuelle tjenester.¹² Men spørsmålet er om politiets strategier er et effektivt våpen mot eller et håndslag for organisert hallikvirksomhet. All erfaring tilsier at økt kriminalisering ikke fører til bekjempelse av prostitusjonen, men forverring av forholdene for prostituerte.

Norske myndigheters praksis med hensyn til hvilke strategier man benytter for å regulere utenlandsk prostitusjon reiser interessante problemstillinger. Man kan si at det foregår en indirekte kriminalisering av selgersiden, og offerperspektivet i trafficking som norske myndigheter har vært talsmenn for, er udefinert og uklart.

¹² Dette ble sagt under et intervju jeg hadde med PION våren 2001 i forbindelse med en undersøkelse jeg utførte for ECPAT Norge/Redd Barna om trafficking med barn og mindreårige til Norge for kommersiell seksuell utnyttelse.

8. AVSLUTNING

Siden 1970-tallet har norske myndigheter behandlet prostitusjon som et sosialpolitisk problem som må møtes med sosiale hjelpetiltak, og ikke strafferettslig kontroll. Siktemålet har vært å begrense prostitusjon gjennom rehabilitering av den prostituerte, og behandlingstanken har spilt en rolle som et alternativ til strafferettslig regulering. Det offentlige har begrenset sitt ansvar til gateprostitusjonsmiljøet fordi det har vært det miljøet som har vært mest hjelpetrengende, og det etablerte hjelpetilbudet har vært og er dominert av rusproblematikk. Pro Sentrets helseprosjekt på innendørsmarkedet er et nybrottsarbeid ved at det retter blikket mot en arena som det offentlige ikke har tatt ansvar for, men også fordi prosjektet innebærer en ny metodisk tilnærming og faglig orientering i forhold til å jobbe med prostitusjon.

Pro Sentrets helseprosjekt bryter med den tradisjonelle behandlingstanken som har preget de sosiale hjelpetiltakene for prostituerte. I denne tankegangen er relasjonen mellom partene basert på et hjelper/klient forhold og hovedformålet har vært å hjelpe kvinnene ut av prostitusjonen. Etablering og tilrettelegging av hjelpetiltakene har vært basert på hva profesjonelle hjelpere og fagekspertise mener prostituerte har behov for og trenger hjelp til. Tanken bak Pro Sentrets helseprosjekt er å etablere et hjelpetiltak for kvinner som er aktive i prostitusjon, og at hjelpetilbudets innhold må ta utgangspunkt i de behovene prostituerte formidler. Et annet premiss er at en effektiv forebygging av grovt misbruk og utnyttning av kvinner i prostitusjon er avhengig av samarbeid med prostituerte og deres kunnskap. Det vil si at i stedet for å behandle prostituerte som klienter som ikke er i stand til å definere egne behov, tar helseprosjektet utgangspunkt i et samarbeid som bygger på et likestilt forhold mellom partene.

Pro Sentret plasserer seg med dette prosjektet i en internasjonal trend i metodisk og faglig tilnærming til prostitusjon. Denne tilnærmingen har utviklet seg i løpet av 1990-tallet i forbindelse med HIV/AIDS-forebyggende arbeid og trafficking i den migrasjonsrelaterede prostitusjonen. Fokuset her er på skadereduksjon i forhold til helse og smitte, styrking av kvinners posisjon gjennom informasjon om rettigheter samt å motvirke de negative følgene av sosialt stigma og undertrykking.

Som nevnt er Pro Sentrets helseprosjekt et nybrottsarbeid, og etter mitt skjønn vil utfordringen i det videre arbeidet ligge i å utvikle den metodiske og faglige tilnærmingen til feltet. Utfordringene er spesielt knyttet til empowermentmodellen og idéen om brukermedvirkning, prinsipper som innebærer at man må ha et bevisst forhold til ulike former for maktrelasjoner i sosialt arbeid. Alt for ofte ser man at radikalt sosialt arbeid ender opp med nye former for klientifisering, og at begreper som brukermedvirkning og ressursorientering ender opp uten innhold. På sikt bør arbeidet evalueres grundig med fokus på relasjonen og det faglig samarbeidet mellom prosjektteamets medarbeidere, og relasjonen mellom prosjektteamet og prosjektbrukerne.

Pro Sentrets helseprosjekt har blitt godt mottatt av kvinnene på innendørsmarkedet, noe som indikerer at det er et behov for å kunne ta opp spørsmål om helse og andre forhold som er relatert til prostitusjonen. I samtaler med kvinnene har det kommet frem at det er mangel på kunnskap om smitteveier og beskyttelse mot smitte. Tilbudet har bidratt til at prosjektbrukerne har blitt kjent med Pro Sentrets arbeid, og fått et mer positivt inntrykk av deres arbeid blant prostituerte. Offentlige tiltak som har vært rettet mot innendørsarenaen har vært av repressiv art, og utover PIONs HIV/AIDS forebyggende arbeid har denne arenaen vært en lukket sfære for offentlige instanser. Både eksisterende kunnskap og de erfaringer som Pro Sentret har gjort seg gjennom helseprosjektet, viser at kvinner holder sitt liv hemmelig for familie, venner og øvrig hjelpetilbud. I tillegg til at det offentlige har unndratt seg ansvaret for denne delen av prostitusjonsarenaen, har kvinnene opparbeidet et negativt forhold til offentlige instanser. Det er det offentliges ansvar å føre en humanistisk sosialpolitikk som ivaretar kvinner med prostitusjonserfaringer på en respektfull og inkluderende måte.

Pro Sentret har gjennom helseprosjektet fått mer innsyn i og kunnskap om innendørsarenaen. Dette er en arena med høy grad av mobilitet hvor det skjer store endringer over kort tid, spesielt i forhold til den migrasjonsrelaterte prostitusjonen. På 1990-tallet var utenlandsk prostitusjon i hovedsak dominert av kvinner fra Thailand og Latin-Amerika. I løpet av de to siste årene er det kvinner fra den østeuropeiske regionen som er i ferd med å bli den dominerende gruppen, med hovedvekt på kvinner fra Russland og Litauen. Generelt er prostitusjonsmarkedet preget av en høy grad av internasjonalisering med svært mange nasjonaliteter involvert.

Det er først og fremst innendørsarenaen som er preget av endringene, men det registreres stadig flere kvinner fra Russland og Litauen på utendørsmarkedet. På innendørsarenaen dominerer utenlandske kvinner leilighets- og mobilprostitusjon. På massasjeinstituttene er det i hovedsak kvinner med norsk eller annen nordisk bakgrunn. Utviklingen i prostitusjonsmarkedet har vakt bekymring hos Pro Sentret så vel som hos andre instanser som jobber med prostitusjon.

Det er spesielt miljøet fra Øst-Europa og Baltikum som har vakt bekymring både med hensyn til HIV/AIDS-problematikken og organisering av miljøene. Regionen har i dag på verdensbasis den hurtigste spredning av HIV i befolkningen, og har hovedrollen som avsenderland i forhold til prostitusjonen. Det blir gitt meldinger om at mange av disse kvinnene er styrt av hallikvirksomhet både fra norsk og utenlandsk hold. Kvinnene er merkbart yngre enn det man finner i de andre miljøene og utgjør aldersmessig en homogen gruppe med hovedvekt på kvinner mellom 18 og 22 år. Dette betyr blant annet at de unge kvinnene mangler et miljø med ulike typer prostitusjonserfaringer representert, noe som er viktig i forhold til å håndtere utnyttning og negativ kundeatferd.

Dagens utvikling med ekspansjon av den migrasjonsrelaterte prostitusjonen kommer blant annet som en direkte følge av at globalisering av markedsøkonomien har bidratt til strukturelle, økonomiske og sosiale forandringer i mange verdensregioner som Latin-Amerika, Sørøst-Asia, Afrika og Øst-Europa. De samfunnsmessige og økonomiske endringene samt endringer i den internasjonale arbeidsfordelingen har rammet kvinner spesielt hardt, og man snakker i dag om feminisering av fattigdom, forsørgeransvar og migrasjon. De rike vestlige landene har møtt denne utviklingen med en proteksjonistisk holdning med stengte grenser og restriktiv migrasjon-, flyktning- og asylpolitikk. Dette har skapt et illegalt marked for menneskehandel og menneskesmugling. Kriminaliseringen av migranter og et kjønnsdelt arbeidsmarked har bidratt til at spesielt kvinner er utsatt for grov utnyttelse og misbruk, fordi de i hovedsak er henvist til uformelle og illegale arenaer som privathushold, underholdningsbransjen og sexindustrien. Det vil si at endringer og utvikling på prostitusjonsmarkedet ikke skjer i et vakuum, men med samfunnet for øvrig som kontekst.

Prostitusjon er et politisk kontroversielt og komplekst tema. Det er en handling som er gitt mening gjennom historiske, sosiale, kulturelle og politiske strukturer. Meningsdannelsen er en sosial og språklig prosess som blir formet i et gjensidig samspill mellom allmenne oppfatninger, politiske strategier og vitenskapens kunnskapsproduksjon. Politikken man fører bygger ikke på naturlover, men på politiske vedtatte strategier og beslutninger.

Norske myndigheters håndtering av den migrasjonsrelaterte prostitusjonen har vært repressiv og moraliserende. Kontroll og regulering av kvinners bevegelser blir fremmet som en strategi i kampen mot utnyttelse av disse kvinnene. Man skal bekjempe organisert hallikvirksomhet ved å føre en restriktiv kontroll av kvinners innreise og opphold i landet, en strategi som smaker mer av "blame the victim"-holdning og lettvinne, kortsiktige løsninger enn av at man har tenkt igjennom konkrete måter å møte problemet på. Utenlandsk prostitusjon utgjør i dag 50 % av prostitusjonsmarkedet i Norge. Norske myndigheter må ta ansvar for kvinnenens livssituasjon, og føre en politikk som ikke bidrar til ytterligere marginalisering. Den ensidige vektleggingen av kriminalpolitiske strategier har hittil bare bidratt til å forverre situasjonen for kvinnene ved at den har skapt et marked for organisert hallikvirksomhet og utnyttning. Norske myndigheter formidler holdninger om at utenlandske kvinner er uten verdi og fritt vilt for norske menns voldelige atferd.

Pro Sentrets helseprosjekt har satt i gang et viktig arbeid blant prostituerte på innendørsarenaen. Det er et tilbud til alle kvinner som jobber i prostitusjon, men med sitt fokus på skadereduksjon og informasjon om sosiale og legale rettigheter, er helseprosjektet spesielt viktig for utenlandske kvinner. Prosjektet har vært en metode for å få innsyn i og kunnskap om utviklingen på prostitusjonsmarkedet. Kunnskap om hva som skjer er av avgjørende betydning for å etablere tiltak som kan forebygge og bekjempe nasjonal så vel som internasjonal organisert hallikvirksomhet og utnyttning av kvinner.

Arbeidet så langt viser behov for innhenting av systematisk kunnskap om den migrasjonsrelaterte prostitusjonen. Ensidig fokus på kriminalitetsbekjempelse har vist seg å være lite fruktbart, og har bidratt til å forverre situasjonen gjennom marginalisering og sosial ekskludering av og manglende rettssikkerhet for kvinnene. Pro Sentrets helseprosjekt bør etableres som et permanent tilbud på innendørsmarkedet, og samordnes med andre aktuelle

faggrupper innenfor forskning, helse- og sosialsektor og juss. I forhold til å bekjempe organisert hallikvirksomhet er et godt samarbeid mellom Pro Sentret og politiet nødvendig.

Dagen norske politikk på området bærer preg av ad hoc løsninger. Myndighetene må komme på banen både for å øke offentlig engasjement i spørsmål som vedrører prostitusjon, og for å lage en helhetlig politikk som er i stand til å møte internasjonaliseringen av prostitusjonsmarkedet på en måte som ivaretar og respekterer menneskerettigheter og menneskeverd.

SAMMENDRAG

I oktober 2000 startet Pro Sentret et helseprosjekt med HIV/AIDS-forebyggende tiltak rettet mot innendørsmarkedet. Prosjektet bygger på de erfaringene som ble gjort i forbindelse med et prøveprosjekt som ble satt i gang i 1999, med helse- og rådgivningstilbud til kvinner fra Latin- Amerika som jobbet i prostitusjon i Norge. Prøveprosjektet ble avsluttet og oppsummert i slutten av 2000, og avdekket et behov for å utvide målgruppen til å gjelde innendørsmarkedet generelt. Pro Sentret har hatt kontakt med og ytt tjenester til kvinner og menn på innendørsarenaen, men det har ikke vært etablert et fast hjelpetilbud for denne gruppen. Helseprosjektet er i så måte en oppfølging av de prioriteringer som Pro Sentret har satt som mål i strategisk plan 2001-2005.

Helseprosjektet har vært finansiert av midler fra EUROPAP/TAMPEP, Fylkeslegen i Oslo og Pro Sentret. Arbeidet har vært ledet fra Pro Sentret, og leder og en ansatt har både hatt ansvaret for og vært medarbeidere i prosjektet. I tillegg har prosjektet knyttet til seg en spansktalende sykepleier/jordmor, og tre kvinner med prostitusjonserfaringer. Disse medarbeiderne har hatt roller som henholdsvis cultural mediator og peer-educators. Helseprosjektet tar utgangspunkt i en skadereduserende og rettighetsorientert tilnærming, og bygger på empowermentmodellen.

Helseprosjektet har benyttet ulike metoder for å komme i kontakt med kvinner på innendørsmarkedet. De har hatt annonser om tilbudet i bransjerettede magasiner og på egen hjemmeside på Internett. Det har vært ringt på annonser i bransjerettede magasiner, og prosjektmedarbeiderne har vært tilstede i lokalene til annonsørene og drevet oppsøkende arbeid på massasjainstitutter og i leiligheter. Det har vært satt av en dag i uken til å drive oppsøkende arbeid på massasjainstitutter, leiligheter og til å besøke lokalene til annonsørene.

Målsettingen med prosjektet har på den ene siden vært å gi adekvat informasjon og veiledning til prostituerte om spørsmål vedrørende helse, og sosiale, økonomiske og juridiske forhold. På den andre siden har målet vært å innhente kunnskap om miljøene for å kunne vurdere videre samfunnsmessige tiltak. Helseprosjektet har utarbeidet en helsekoffert som inneholder informasjon om Pro Sentret, informasjon og demonstrasjonsmateriale om prevensjon og smitteforebygging, samt informasjon om juridiske og helsemessige temaer, som har blitt

utarbeidet på en rekke aktuelle språk. Helseprosjektet har tilbudt gratis vaksine mot hepatitt A og B, og om vinteren har tilbudet omfattet gratis influensavaksine. I tillegg har helseprosjektet delt ut gratis kondomer og glidekrem.

I løpet av prosjektperioden har helseprosjektet vært i kontakt med 156 kvinner, hvorav 103 har vært kvinner med utenlandsk bakgrunn. Prosjektteamet har besøkt 6 forskjellige massasjeinstitutter og 4 forskjellige leiligheter. Disse har vært besøkt henholdsvis 44 ganger og 13 ganger. 105 forskjellige personer har fått hepatitt A og B-vaksine, og 21 personer har fått influensavaksine. Det har blitt delt ut 10 000 kondomer og 1000 glidekremer.

Det har i løpet av de siste to årene skjedd store endringer på prostitusjonsmarkedet i Norge, og man kan nå si at utviklingen følger den samme tendensen som man har vært vitne til i andre land i Vest-Europa. De utenlandske prostitusjonsmiljøene har gjennom 1990-tallet vært dominert av kvinner fra Thailand og Latin-Amerika som har hatt fast tilhold i Norge gjennom ekteskap med nordmenn, mens dagens migrasjonsrelaterte prostitusjon er dominert av kvinner fra land i Øst-Europa og Baltikum, spesielt Russland og Litauen. Dette er kvinner som befinner seg i en transittsituasjon i Norge, og det har kommet klare meldinger om at miljøene er styrt av organisert hallikvirksomhet fra både norsk og utenlandsk hold. Av de ulike arenaene på innendørsmarkedet dominerer de utenlandske miljøene leilighets- og mobilprostitusjon. Det har spesielt vært en økning i den mobile prostitusjonen, noe som tydelig viser at det er stor etterspørsel på landsbasis. Pro Sentret anslår at det i dag er mellom 3000 og 3500 prostituerte i Norge, og av disse er 50 % av utenlandsk opprinnelse. Det er registrert 24 forskjellige nasjonaliteter, inkludert norske, med miljøene fra land i Øst-Europa og Baltikum som de klart største.

Helseprosjektet har avdekket at det er svært mangelfull kunnskap om kondombruk, om smitteforebygging, hva man skal gjøre ved kondombrist og helsespørsmål generelt. Det var bare to kvinner som fortalte at legen de gikk til visste at de jobbet i prostitusjon, mens resten fortalte om hvordan redsel for å bli avslørt førte til at de benyttet forskjellige leger fra gang til gang. I de utenlandske miljøene fører manglende språkkunnskap og kunnskap om det norske samfunnet til en generell mangel på kunnskap om det øvrige hjelpetilbudet. Mange av kvinnene er isolert i prostitusjonsmiljøet, og de fleste formidlet at de holdt prostitusjonen hemmelig for familie og venner. Dette gjaldt kvinner av både norsk og utenlandsk opprinnelse.

Mange av de utenlandske kvinnene har stort forsørgeransvar for familie i Norge og hjemlandet, og jobber veldig mye. Det er mistanke om at den intense virksomheten også skyldes press fra bakmenn, spesielt blant de yngste kvinnene som jobbet både på innendørs- og utendørsarenaen. Prostituerte fra land i Øst-Europa og Baltikum er svært unge, og det er liten variasjon i alder. I følge Pro Sentret har de kvinnene de har kommet i kontakt med gjennom helseprosjektet vært mellom 18 – 22 år, og man har mistanke om at enkelte kan være enda yngre. Pro Sentret kom gjennom helseprosjektet i kontakt med kvinner som fortalte om vold og trusler om vold fra organisert hallikvirksomhet, og som ønsket hjelp til å anmelde disse personene. Det er liten tiltro til offentlige myndigheter blant disse kvinnene, og flere av dem hadde dårlige erfaringer fra møte med politiet.

Helseprosjektet har blitt godt mottatt av kvinnene, og Pro Sentret har gjennom helseprosjektet avdekket at det er behov for et etablert helse- og hjelpetilbud på innendørsmarkedet. I kjølvannet av den økte trafikken med utenlandske prostituerte har det kommet flere meldinger om en økning i etterspørsel etter stadig mer risikofylt atferd ved kjøp av seksuelle tjenester. I tillegg er kvinnene som jobber i leilighets- og mobilprostituasjon utsatt for vold i fra kunder og bakmenn. Det meldes om en dramatisk økning av HIV/AIDS-smitte i Øst-Europa og Baltikum, og det er disse landene som per i dag har rollen som hovedavsenderland til prostitusjonsmiljøene i Norge og andre land i Vest-Europa. Regionen har i løpet av de siste årene etablert seg som mottakerland av sexturister.

Den norske politikken på feltet har vært lite gjennomtenkt og preget av ad hoc løsninger, og det er derfor viktig at myndighetene kommer på banen både for å øke offentlig engasjement og for å få en helhetlig politikk på området. Pro Sentrets helseprosjekt har startet et viktig arbeid blant kvinner på innendørsmarkedet generelt, og den migrasjonsrelaterte prostitusjonen spesielt. Dette tilbudet bør etableres og samordnes med andre aktuelle faggrupper. Ikke minst er det behov for mer kunnskap om den migrasjonsrelaterte prostitusjonen for å kunne forebygge og bekjempe internasjonal organisert hallikvirksomhet og utnyttelse av kvinner.

LITTERATUR

- Almindelig Borgerlig Straffelov (Straffeloven) av 22.mai 1902 nr. 10
- Altink, Sietske (1995): *Stolen lives*. Trading women into sex and slavery
London: Scarlett Press
- Bjerrum Nielsen, Harriet (1998): Feminisme og pornografi.
Nytt Norsk Tidsskrift Nr. 2 1998 – 15.årgang
- Bullough, Vern and Bonnie Bullough (1987): *Women and Prostitution a Social History*
Buffalo, New York: Prometheus Books
- Brussa, Licia (1998): The TAMPEP Project in Western Europe.
Kempaado, Kamala & Jo Doezema (ed): *Global Sex Workers. Right, Resistance, and Redefinition*. New York and London: Routledge
- Canadian Council for refugees 2000
- CATW Asia- Pacific Coalition report online” CATW wins trafficking definition in UN Vienna Conference” www.uri.edu/artci/wms/hughs/catw
- Dagsavisen*, 3. mars 2002 “Flere utnyttet i sexhandelen i Norge”
- Davidson O’Connell, Julia (1998): *Prostitution, Power and Freedom*
Polity Press
- Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjonen av 4.november 1950
Om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter
- Doezema, Jo (1999): Loose women or lost women. The re-emergence of the myth of ‘white Slavery’ in contemporary discourses of ‘trafficking in women’. *International Studies Convention Washinton DC, February 16-20, 1999*. Gender issues. Vol 18 no 1, Winter 2000.
- Doezema, Jo (1998): Forced to Choose: Beyond the Voluntary v. Forced Prostitution Dichotomy. Kempaado, Kamala & Jo Doezema (ed): *Global Sex Workers. Right, Resistance, and Redefinition*. New York and London: Routledge
- ECPAT Norge/Redd Barna* (2001): Internasjonal handel med barn og mindreårige til Norge for kommersiell seksuell utnyttelse. Av Astrid Renland
- Eriksen Linné, Tore (2001): *Globalisering: Vinnere og tapere*
<http://solidaritetshuset.org/rorg/Tema/Globalisering/globalTL.htm>
- EUROPAP/TAMPEP* (1998): Hustling for health. Developing services for sex workers in Europe. European Network for HIV/STD Prevention in Prostitution

- Finnmark.net <http://www.finnmark.net/russland/artikkel/2000/200200-sykdom.htm>
- Finstad, Liv, L. Fougner og V-L. Holter (1982): *Oslo-prosjektet*
Oslo: Pax Forlag A.S
- Foucault, Michel (1995): *Viljen til viten. Seksualitetens Historie I.*
Gjøvik: Exil
- Foucault, Michel (1995): *Overvåkning og Straff.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- FN Konvensjon av 1979 Om å avskaffe diskriminering av kvinner
- FN Konvensjon av 1989 Om barns rettigheter
- GAATW Webside: www.inet.co.th/org/gaatw
- Geerts, Clifford (1978): *The interpretation of Cultures.* Basic Books
- Grannes, Else Anette (1993): FN-konvensjonen om kvinnekriminering
Kvinnerettslige studier nr. 30. *Institutt for offentlig retts skriftserie nr.3/1993*
- Hagen, Gerd og Naushad Ali Qureshi (1996): *Etnisitet i sosialt arbeid.* Arbeid med etniske minoriteter i barnevern og sosial sektor. Tano Aschehoug
- Hedin, Ulla Carin og Sven-Axel Månsson (1998): *Vägen ut - om kvinnors oppbrott ur prostitutionen.* Stockholm: Carlsson Bokförlag
- Hennum, Ragnhild og Trond Ljøkjell (1994): *Prostitusjon uten grenser? Om hvilken Innvirkning EU-medlemskap og EØS-avtalen kan få for prostitusjon i Norge*
Stensilserie nr. 77. Institutt for kriminologi Universitetet i Oslo
- Hjort, Haldis (1988): *Det oppsøkende arbeidets psykologi.*
Oslo: Universitetsforlaget AS
- Høigård, Cecilie (1985): Halliker – finnes de?
Materialisten 1/2 -85. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt
- Høigård, Cecilie (1985): Prostitusjonsdebatten i Nairobi
Materialisten 4/1984. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt
- Høigård, Cecilie og Liv Finstad (1985): *Bakgater.* Om prostitusjon, penger og kjærlighet
Oslo: Pax Forlag
- Innst.O.nr 92 (1999-2000). Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffelov m.v. (seksuallovbrudd)
- IOM (1995): *Trafficking and Prostitution: The growing exploitation of migrant women from Central and Eastern Europe*
- Jensen Bechmann, Torben, Ida Koch, Annelise Kongstad og Anders Dahl(1990): *Prostitution i Danmark - en situationrapport 1989* København: Social Forskningsinstituttet

- Jessen, Liv (udatert): Prostitution – seen as Violence Against Women – a supportiv or oppressiv view
- Järvinen, Margretha (1993): *Of vice and Women Shades of Prostitution*.
Studies in Criminology, Vol.13. The Scandinavian Research Council for Criminology
Scandinavian University Press
- Lie, Th., Gro (1981): *Gatelangs*. Om oppsøkende ungdomsarbeid.
Oslo: Universitetsforlaget AS
- Lisborg, Anders (1998): *Købte kroppe* – om prostitutionsrelateret migration fra Thailand til Danmark. Roskilde Universitetscenter
- Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold (utlendingsloven) av 1988 6.juni nr 64
- Lov av 21.mai 1999 nr. 30 Om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett m.v.
Lovdata Cappelen Akademiske Forlag
- Macmillian Dictionary of Anthropology (1986). Macmillan Press Ltd.
- Martinussen, Willy (1967): *Prostitusjon i Norge*
Institutt for kriminologi og strafferett. Universitetet i Oslo
- Müller-Nilssen, Morten (1998): *Prostitusjon på bortebane*. Rapport om kvinner med utenlandsk bakgrunn som selger seksuelle tjenester i Oslo. PION
- Müller-Nilssen, Morten (1996): *Et genitalt samfunn*. Rapport fra ukjente sider ved Oslos kjønnsmarked
- Murray, Alison (1998): Debt-Bondage and Trafficking: Don't believe the Hype.
Kempaado, Kamala & Jo Doezema (ed): *Global Sex Workers*. Right, Resistance, and Redefinition. New York and London: Routledge
- Network of Sex Work* (1997: Making sex work safe.
- NOU 1997:23 Seksuallovbrudd. Det kongelige justis- og politidepartement
- NyhetsBrev av 20.august 2001- om norsk flyktning- og innvandringspolitikk
Utgitt av Kommunal- og regionaldepartementet og Utlendingsdirektoratet
- O'Neill, Maggie (2001): *Prostitution & Feminism Towards a Politics of feeling*
Polity Press
- Orheim Bekkemel, Karita (2001): *Ofre for menneskehandel*. Dagbladet 24.juli 2001
- Ot.prp.nr 28 (1999-2000) Om lov om endring i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)
Det kongelige justis- og politidepartement

- Pheterson, Gail (1996): *The Prostitution Prism*. Amsterdam: University PressPhoenix,
- Johanna (1999): *Making Sense of Prostitution*
Lecture in Sociology. Department of Social and Policy Sciences
Bath University: Palgrave
- Prieur, Annick og Arnhild Taksdal (1989): *Å sette pris på kvinner*. Menn som kjøper sex
Oslo: Pax Forlag A.S
- Pro Sentret* (2001): Årsrapport. Oslo kommune
- Pro Sentrets* Strategisk plan 2001-2005. Oslo kommune
- Pro Sentret* (1999) Årsrapport. Oslo kommune
- Pro Sentret Prostitusjon (1998)*. Innledninger fra Pro Sentrets jubileumskonferanse
"Om utenlandsk prostituerte i Norge" Av Arne Randers-Pehrson
- Pro Sentret* (1998): Ung prostitusjonsdebut. Av Liv Jessen. Oslo Kommune
- Pro Sentret* (1996): "Prostitusjonsdebut". En rapport om prostitusjonsdebut blant kvinner
og menn som selger sex på gaten i Oslo. Av Margareth Isachsen, Randi Gjerpe og
Liv Jessen
- Renland, Astrid (2001). *Penger for sex*. Et kritisk blikk på nyabolisjonen
Hovedfagsoppgave i kriminologi. Institutt for kriminologi og retts sosiologi
Universitetet i Oslo Vår 2001.
- Repstad, Pål (1993): *Mellom nærhet og distanse*. Kvalitative metoder i samfunnsfag
Oslo: Universitetsforlaget
- Ringdal, Nils Johan (1997): *Verdens vanskeligste yrke*. De prostitueres verdenshistorie
Oslo: Cappelen
- Rudberg, Monica (1987): Den farlige tydeligheten – til analysen av forholdet mellom
kvinne og mann. *Materialisten 1-87. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk
debatt*.
- Skau, Greta Marie (1994): *Mellom makt og hjelp*. En samfunnsvitenskapelig tilnærming til
forholdet mellom klient og hjelper. Oslo: Tano
- Skilbrei, May Len (2000): The rise and Fall of the Norwegian Massage Parlours. Changes
In the Norwegian Prostitution Setting in the 1990s. *Feminist Review No 67, Spring
2001*
- Skilbrei, May Len (1999): Norsk prostitusjonskontroll på 1990-tallet. *Kritisk Juss Nr 1
Årg. XXVI . Utgitt av Rettspolitisk Forening*

- Skilbrei, May Len (1998): *Når sex blir arbeid*. En sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene. Oslo: Pax Forlag A/S
- Skotnes, Bjørg (udatert): Kampen mot aids krever kvinneperspektiv
Fokus – forum for kvinner og utvikling www.fokuskvinner.no
- Smart, Carol (1995): *Law, Crime and Sexuality* Essays in Feminisme
London Thousand OAKS New Delhi: Sage Publication
- Smekdal, Peter (1991): *Teorier om utveckling och underutveckling*
Avd. for u-landsfrågor Uppsala universitet
- SOU 1995:15 Könshandeln. Betänkande av 1993 års Prostitutionsutredning
Stockholm: Socialdepartementet
- Sætre, Marianne (2000): *Grenseoverskridende kjønnshandel i Oslo*
Oslo politidistrikt Etterretningsseksjonen Strategisk analyse 20/2000
- UNAIDS Global hiv 2001 – En oversikt fra UNAIDS
- UN General Assembly (2.november 2000): Crime prevention and criminal justice
Report of the Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against
Transnational Organized Crime on the work of its first to eleventh session
- Vanwesenbeeck, Ine, Gertjan van Zessen, Ron de Graaf, Cees J.Straver (1994): Contextual
and interactional factors influencing condom use in heterosexual prostitution contacts
Patien Educating and Counseling 24 (1994) 307 –322
- Wijers, Marjan (1998): Women, Labor, and Migration: The Position of Trafficked Women
and Strategies for Support. Kempaado, Kamala & Jo Doezema (ed): *Global Sex
Workers. Right, Resistance, and Redefinition*. New York and London: Routledge
- Øiern, Tone (1999): Elsket og hatet i 30 år. *Rus&avhengighet* 4-99

Pro Sentret er:

et riksdekkende kompetansesenter for prostitusjon. Vi er også Oslo kommunes hjelpetiltak for kvinner og menn med prostitusjonserfaring. Vi er finansiert ved statlige og kommunale midler. Vi er 15 ansatte og flere frivillige medarbeidere.

SOM KOMPETANSESENTER SKAL VI HA LANDSDEKKENDE VEILEDNINGS- OG KUNNSKAPSFORMIDLINGSOPPGAVER OM:

- kvinnelig og mannlig prostitusjon og barneprostitusjon
 - årsaker og skadevirkninger til prostitusjon
 - gode metoder i sosialt arbeid med personer som prostituerer seg
- Vi skal tenke forebygging og ha et likestillingsperspektiv, samt holde oss ajour med fagutviklingen i Norge og internasjonalt.
- vi skal yte veiledning på forespørsel fra ansatte i hjelpeapparatet
 - svare på henvendelser fra prostituerte over hele landet
 - bistå universiteter, høyskoler og grunnutdanninger med materiell og undervisning og initiere forskning
 - ta imot studenter og hospitanter
 - utarbeide dokumentasjon og bibliotek
 - drive informasjons- og holdningsarbeid.

SOM SOSIALT HJELPETILTAK DRIVER VI:

ARBEID MED ENKELTPERSONER: Et individuelt rettet arbeid står sentralt i vårt tilbud. Utgangspunktet er den enkelte brukers ønske om råd og veiledning, det være seg om økonomiske, juridiske eller sosiale og helsemessige spørsmål. Vi tilbyr også hjelp til endring og personlig vekst. Vi har taushetsplikt.

VARMESTUE: Varmestua er et lavterskeltilbud basert på omsorg og motivasjon. Vi stimulerer brukerne til deltakelse i driften. Vi initierer miljøtiltak og har fokus på bedret helse. En skadereducerende profil samt rehabilitering er metoder i arbeidet.

OPPSØKENDE ARBEID I PROSTITUSJONSMILJØENE: Hovedmål er helseopplysning og forebygging. Et særlig fokus på unge i prostitusjonen er viktig.

ARBEID MED MANNLIG PROSTITUSJON: En egen innsats overfor menn og gutter i prostitusjonen er nødvendig. Målsettinger i arbeidet er både å yte sosial hjelp, og arbeide for å avmy(s)tifisere mannlig prostitusjon, erstatte tabuer og fordommer med innsikt og viten.

PROSJEKTER/GRUPPEARBEID: Siden Pro Sentret startet i 1983 har vi sett det som viktig å være åpne for prosjekter og gruppevirksomhet, både for å undersøke/kartlegge et område eller prøve ut nye metoder.

Pro Sentret tror at:

Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i broskapetets ånd. (fra menneskerettighetserklæringen)

Pro Sentret ønsker å bygge sitt arbeid på det beste i vårt samfunns humanistiske tradisjon. Prostitusjon er ikke en egenskap ved mennesker, men en handling. Vi ønsker å se enkeltmennesket i et helhetlig perspektiv. Samfunnet trenger å vise solidaritet med kvinner og menn som selger sex. Vi må se dem som subjekter i egne liv og ha respekt for deres valg. Vi ønsker å bryte ned myter og fordommer med innsikt og viten og vil arbeide for at samfunnet ikke brennmerker de som deltar i prostitusjonen. Prostitusjon foreligger når minst to parter kjøper, respektivt selger seksuelle tjenester. Samfunnet bør ha en betydelig forebyggende innsats mot prostitusjon og et godt sosialt tilbud til de som vil ut av det.

Arbeidet må være basert på en ikke - fordømmende holdning.

Pro Sentret
OSLO KOMMUNE

Tollbugaten 24 / N-0157 Oslo / Norway
Tlf. +47 23 10 02 00 / Telefaks: +47 22 41 05 44 / E-mail:
prosentret@bgo.oslo.kommune.no
www.prosentret.no

